

KVINNERS ERFARINGER MED Å SONE I NORSKE FENGSLER VÅREN 2017

EN RAPPORT FRA JURIDISK RÅDGIVNING FOR KVINNER



KVINNERS ERFARINGER MED Å SONE I NORSKE FENGSLER VÅREN 2017

EN RAPPORT FRA JURIDISK RÅDGIVNING FOR KVINNER

INNHold

FORORD	7
1 INNLEDNING	8
2 SAMMENDRAG OG ANBEFALINGER	10
2.1 Kontakt med familie og venner under soning	10
2.2 Informasjon fra fengselet	11
2.3 Utdanning og arbeid	11
2.4 Fritid, trening og livssyn	12
2.5 Bygninger og uteområder	13
2.6 Helsetjenester i fengsel	14
2.7 Rusmestring	15
2.8 Foretrukken soningsform og utsatthet i kjønnsblandet fengsel	15
2.9 Ansatte i fengselet	16
2.10 Isolasjon	16
2.11 Forberedelser til livet etter soning	17
3 GJENNOMFØRING	18
3.1 Tillatelser og finansiering	18
3.2 Spørsmålene	18
3.3 Informert samtykke	18
3.4 Språk	19
3.5 Oppslutning	19
4 KVINNENE OG FENGSLENE	20
4.1 Alder	20
4.2 Geografisk tilhørighet	20
4.3 Lovbrudd, gjentakelse og soningstid	22
4.4 Fengslene	24
5 KONTAKT MED FAMILIE OG VENNER UNDER SONING	26
5.1 Kontakt med barn	26
5.1.1 Foreldreansvar og samværsrett	26
5.1.2 Besøk av mindreårige barn	27
5.2 Besøk av andre enn barn	28
5.3 Erfaringer med besøk	29
5.3.1 Avstand til hjemstedet og reisekostnader	29
5.3.2 Familie og venner i utlandet	30
5.3.3 Sikkerhetshensyn	31
5.3.4 Besøksrom og besøksleiligheter	31
5.3.5 Tilrettelegging for intimt samvær	32
5.3.6 Ønsker ikke besøk	32
5.4 Oppsummering og anbefalinger	33

6	INFORMASJON FRA FENGSELET	34
6.1	Erfaringer med informasjon fra fengselet	34
6.1.1	Hva har kvinnene fått informasjon om?	34
6.1.2	Er informasjonen forståelig?	35
6.2	Oppsummering og anbefalinger	35
7	UTDANNING OG ARBEID	36
7.1	Utdanning	36
7.1.1	Utdanningsnivå	36
7.1.2	Utdanningstilbud der kvinner soner	37
7.1.3	Erfaringer med utdanningstilbudet	37
7.1.4	Utfordringer for deltakelse i undervisning	38
7.2	Arbeid	40
7.2.1	Kvinnenes arbeidstilbud	40
7.2.2	Erfaringer med arbeidstilbudet	41
7.2.3	Kvinnenes ønsker	42
7.3	Oppsummering og anbefalinger	43
8	FRITID, TRENING OG LIVSSYN	45
8.1	Fritidstilbud i fengslene	45
8.1.1	Erfaringer med fritidstilbudet	46
8.2	Trening og lufting	46
8.3	Religion og livssyn	47
8.4	Oppsummering og anbefalinger	48
9	BYGNINGER OG UTEOMRÅDER	49
9.1	Tilbakemeldinger om bygninger og uteområder	49
9.1.1	Celler	50
9.1.2	Fellesarealer innendørs	50
9.1.3	Toalett- og dusjområder	50
9.1.4	Utendørsområder	51
9.2	Oppsummering og anbefalinger	52
10	HELSETJENESTER I FENGSEL	53
10.1	Kvinnenes helseutfordringer	53
10.2	Fengslingens påvirkning på kvinnenes helse	54
10.2.1	Påvirkning på fysisk helse	54
10.2.2	Påvirkning på psykisk helse	54
10.3	Erfaringer med og behov for helsetilbud i fengsel	55
10.4	Oppsummering og anbefalinger	57

11 RUSMESTRING	58
11.1 Rusavhengighet i den kvinnelige fangebefolkningen	58
11.2 Erfaringer med rusmestringstilbud i fengsel	59
11.3 Ønsker til tilbudet	60
11.4 Oppsummering og anbefalinger	61
12 FORETRUKKEN SONINGSFORM OG UTSATTHET I KJØNNSBLANDET FENGSEL	62
12.1 Erfaringer med å sone med menn	62
12.1.1 Foretrukket fengselstype	62
12.1.2 Opplevelse av likebehandling i blandingsfengsler	63
12.2 Erfaringer med uønsket seksuell oppmerksomhet eller overgrep	64
12.3 Oppsummering og anbefalinger	64
13 ANSATTE I FENGSELET	65
13.1 Relasjon til ansatte i fengselet	65
13.2 Kontaktbetjent	66
13.2.1 Kontaktbetjentens rolle	66
13.2.2 Kvinnenes erfaringer med kontaktbetjentordningen	66
13.2.3 Hjelp fra kontaktbetjent	67
13.2.4 Kvinnelig eller mannlig kontaktbetjent	67
13.3 Oppsummering og anbefalinger	68
14 ISOLASJON	69
14.1 Hovedformer for isolasjon i norsk rett	69
14.2 Kvinnenes erfaringer med isolasjon	70
14.2.1 Omfang	70
14.2.2 Fengselets begrunnelser for isolasjon	70
14.2.3 Kvinnenes opplevelser med å være isolert	73
14.3 Oppsummering og anbefalinger	74
15 FORBEREDELSE TIL LIVET ETTER SONING	75
15.1 Behovs- og ressurskartlegging (BRIK)	75
15.2 Hjelp til et bedre liv etter soning	76
15.3 Hva slags hjelp ønsker kvinnene?	77
15.4 Oppsummering og anbefalinger	77
LITTERATURLISTE	78

FORORD

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) har for tredje gang gjennomført en undersøkelse om kvinners soningsforhold i Norge. Denne rapporten baserer seg på funnene fra en spørreundersøkelse gjennomført våren 2017 i alle norske fengsler hvor kvinner soner.

Hele 63 % av kvinnene som sonet eller satt varetekt fengslet i tidsrommet for undersøkelsen sa ja til å delta. Rapporten kunne ikke ha blitt til uten at hver og en av disse 120 kvinnene valgte å dele sine erfaringer med oss. Takk for at dere satte av tid til å svare på det omfattende spørreskjemaet. Takk for alt dere har delt.

Takk også til Hedda Giertsen, professor emeritus ved Institutt for kriminologi og rettsosjologi, Universitetet i Oslo, som har veiledet JURK gjennom hele prosessen.

Undersøkelsen og rapporten kunne heller ikke blitt til uten økonomisk bistand. Vi vil derfor rette en stor takk til Lovsamlingsfondet og Scheiblers legat.

Til sist, men ikke minst, takk til mine JURK-kolleger Gun Ellisiv Olafsen Barry, Else Marie Dramdal, Anniken Aune, Mona Ahwazi, Maria Skare Larsen og Anne-Marie Gulichsen for godt samarbeid og hyggelige reiser til og fra fengslene. En stor takk til daglig leder Frøydis Patursson for korrekturlesing, veiledning og inspirerende samtaler.

Bergen, 17. oktober 2018

Åshild Marie Vige
Prosjektansvarlig hos JURK

1 INNLEDNING

Helt siden Kvinnesoningsutvalget la frem sin nesten 600 sider lange rapport i 1989, har det vært kjent at kvinner ikke har like gode soningsforhold som menn. Konklusjonen har siden blitt bekreftet gjentatte ganger av nye undersøkelser og forskning. Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) konkluderte i en rapport fra 2015 med at kvinner hadde langt fra likeverdige forhold med menn, og at så å si ingen av forslagene fra Kvinnesoningsutvalget var blitt fulgt opp. Også Sivilombudsmannen (SOM) og Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) kom frem til at kvinnelige fanger var dårligere stilt enn menn i to nylig publiserte rapporter fra 2016 og 2017.

De nevnte undersøkelsene legger vekt på manglende likestilling av kvinner og menn innfor murene. Dette er ett viktig perspektiv, men man kan også stille spørsmålene: hvordan er soningsforholdene for kvinner? Er de gode nok? Det siste spørsmålet må nødvendigvis stilles ut fra en standard. Hva er «godt nok»?

Når myndighetene setter folk i fengsel og har dem i sin varetekt, medfører det et ansvar for å sørge for at grunnleggende og rimelige behov blir ivaretatt. Rapporten viser at det ikke er slik. Kvinnene som har deltatt i undersøkelsen har gjennom sine kommentarer gitt en rekke eksempler på forhold som ikke er gode nok. Kvinnene beskriver isolasjonserfaringer de har som følge av å være i mindretall i fengselet de soner og fengselsceller og -luftegårder som har en standard som ikke tilfredsstillende kravene til moderne fengselsdrift. Videre beskriver kvinnene mangelfulle arbeids- og utdanningstilbud og soning langt fra hjemstedet som medfører lite kontakt med barn og øvrig familie. Enkelte har også opplevd seksuell trakassering eller overgrep mens de har sittet i fengsel. Bare et lite antall kvinner opplevde at de hadde fått hjelp til å forberede et liv etter soning mens de var i fengsel.

Et overordnet formål med undersøkelsen har vært å finne ut hva slags erfaringer kvinner har med å sone i norske fengsler, på godt og vondt. Vi brukte et omfattende spørreskjema (119 spørsmål) som dekket mange sider av fangetilværelsen, og vi la inn muligheter for at kvinnene kunne utdype svarene med sine egne ord. På den måten ville vi se hva kvinnene selv fremhevet som viktige erfaringer fra livet i fangenskap.

JURKs undersøkelse skiller seg fra rapportene nevnt over ved at det er kvinnenes egne uttalelser om sine soningsforhold som ligger til grunn. Med dette håper vi at rapporten kan gi et viktig supplement til det eksisterende kunnskapsgrunnlaget. I tillegg har rapportene fra KDI, SOM og LDO gitt uvurderlige bidrag til denne rapporten ved at vi har kunnet diskutere kvinnenes utsagn med henvisninger til tilsvarende funn fra de andre rapportene.

Kvinner er ikke en minoritet i befolkningen generelt, men i fengsel er de det. Kvinner utgjør til enhver tid omtrent 6 % av fangebefolkningen. Det å være minoritet vil kunne medføre at man blir oversett eller ikke tatt hensyn til i det store systemet. Hvilket språk man snakker, hvor mye utdanning man har, økonomisk klassebakgrunn, alder, funksjonsevne, om man har barn osv. er andre forhold som i stor grad kan påvirke soningsforhold og som gjør at man kan bli ytterligere marginalisert som kvinne i fengsel. Med denne undersøkelsen ønsket vi derfor å se på erfaringene kvinner som på bakgrunn av slike forhold kan være i en særlig sårbar posisjon.

Som nevnt har JURK tidligere undersøkt kvinners soningsforhold, først i 2005 og deretter i 2012. Ideen til en tredje JURK-undersøkelse sprang ut fra særlig to forhold. Gjennom jevnlig besøk til de fire kvinnefengslene erfarte vi at det var store forskjeller i alt fra aktivitetstilbud, bygningsmasse, antall soningsplasser med videre. Vi ønsket derfor å inkludere samtlige fengsler der kvinner soner for å ikke utelate potensielt viktige erfaringer som hadde sammenheng med slike forhold. Samtidig hadde det dukket opp interessante problemstillinger i JURKs saksbehandling som ikke var blitt tematisert i de foregående undersøkelsene (se kapit-tel 3.2).

JURK har siden 1977 tilbudt rettshjelp til fanger i kvinnefengsler i Norge, og gjennom dette arbeidet ser vi at klientene opplever en rekke utfordringer under soning. Samtidig har vi erfaringer med at regelverket på en rekke områder har en svært skjønsmessig utforming, noe som ofte kan gjøre det vanskelig å konstatere regelbrudd. Likevel er det i mange sammenhenger klart at det er langt mellom idealene regelverket formidler, og realiteten kvinnene opplever. Rapportens oppbygning er derfor en sammenligning av idealene som gjelder for ulike deler av soningen og kvinnenes erfaringer på det aktuelle området.

Idealene som det henvises til er både norske regler, særlig straffegjennomføringsloven med tilhørende forskrifter og retningslinjer, og andre offentlige dokumenter som gir uttrykk for hvordan soningsforhold i Norge skal være. I tillegg har vi henvist til internasjonale retningslinjer og anbefalinger om soningsforhold: FNs fengselsregler (Mandelareglene), FNs fengselsregler for kvinner (Bangkokreglene), De europeiske fengselsreglene og standarder fra Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT).

Rapporten er delt inn i ti tematiske kapitler som tar for seg de fleste temaene i spørreundersøkelsen (kapittel 5 til 10). Rapporten er ikke ment å leses fra perm til perm, men kan brukes som et oppslagsverk. Kapittel 2 gir et sammendrag av de viktigste funnene samt JURKs anbefalinger på bakgrunn av disse.

Noen tema er mer utførlig redegjort for enn andre. Dette henger sammen med hvilke tema kvinnene gjennom sine tilbakemeldinger har fremhevet som viktigst.

2 SAMMENDRAG OG ANBEFALINGER

Dette kapitlet inneholder en kort oppsummering av hvert av de ti temakapitlene i rapporten (kapittel 5 til 10) og JURKs anbefalinger til hvordan kvinners soningsforhold kan bli bedre. Kapitlet oppsummerer dermed erfaringene til de 120 kvinnene som deltok i spørreundersøkelsen JURK gjennomførte våren 2017, som tilsvarer 63 % av alle kvinnelige fanger i Norge i dette tidsrommet (se kapittel 3.5).

2.1 Kontakt med familie og venner under soning

Å kunne ivareta og styrke sosiale relasjoner under soning er en sentral forutsetning for å vende tilbake til samfunnet. Tilbakemeldingene fra JURK-utvalget viser imidlertid at kvinnene som deltok i undersøkelsen opplever en rekke utfordringer og hindringer som fører til at deres sosiale relasjoner svekkes som en følge av manglende tilrettelegging for sosial kontakt under fengselsoppholdet.

Mange kvinner rapporterer om at de soner langt fra hjemstedet og at dette gjør det dyrt og/eller vanskelig for familie og venner å komme på besøk. Flere kvinner hadde erfaring med at kontroll av besøkende og søknad om besøkstillatelse tok lang tid. Enkelte syntes informasjonen var lite tilgjengelig.

En del av kvinnene må velge mellom å sone nært hjemstedet, og dermed muligheter for å få besøk, eller å sone langt unna hjemstedet for å få tilgang på andre goder.

Kvinner med familie og venner i utlandet uttrykker behov for å kunne holde kontakt på andre måter enn besøk, fordi dette kan være vanskelig å gjennomføre.

Mange var misfornøyd med besøksfasilitetene, både hva gjelder standard og utstyr. I tillegg hadde enkelte opplevd at det var for få besøksrom, slik at ikke alle kunne motta besøk.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Kvinner som har foreldreansvar eller samværsrett med mindreårige barn bør så langt det er mulig gjennomføre straff utenfor fengsel, for eksempel gjennom fotlenkesoning eller samfunnsstraff. Der dette ikke lar seg gjøre må kvinnene som ønsker det få anledning til å sone såpass nært hjemstedet at jevnlig besøk er mulig.
- I tilfeller der kvinner må sone langt fra hjemstedet må kompensere tiltak, som reisestøtte, på plass for at besøk skal kunne gjennomføres. Reisestøtten må også dekke kostnadene til reisefølge for små barn.
- Alle fengsler må få på plass Skype eller tilsvarende løsning.
- Det må innvilges utvidet telefon- og Skypetid for kvinner som ikke har mulighet til å få besøk.
- Fengslene må sørge for at informasjon om besøk og nedlastbare besøkskjema gjøres tilgjengelig på internett.
- Besøksrom må tilrettelegges for besøk fra barn i alle aldre. Samtlige fengsler må få på plass egen besøksleilighet der det er tilrettelagt for overnatting, matlaging og andre aktiviteter som passer for samvær med barn.
- Besøkslokaler må oppgraderes til en slik standard at det gir verdige rammer for besøk. Følelsen av å være i en institusjon bør nedjusteres så godt som mulig.
- Alle fengsler må ha et besøksrom som er tilrettelagt for intimt samvær, med engangslaken, kondomer og vaskeutstyr.

2.2 Informasjon fra fengselet

De fleste kvinnene hadde fått noe informasjon fra fengselet, men det var flere tema kvinnene manglet informasjon om. Flere kvinner etterlyste informasjon om sine rettigheter.

En del av kvinnene som ikke forstod norsk hadde som følge av dette ikke fått informasjon om rettigheter, hadde problemer med å kommunisere med ansatte og medfanger og/eller hadde problemer med å benytte seg av tjenestene i fengselet. Bare fem kvinner oppga at de hadde fått hjelp fra tolk til å oversette informasjon. Selv en del av de norske kvinnene hadde problemer med å forstå informasjonen de hadde fått fordi informasjonen var skrevet på et lite tilgjengelig (byråkratisk) språk.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Det må utarbeides et skriftlig materiale som gir oversikt over de viktigste rettighetene man har som fange og om fengselets tilbud.
- Tolketjenester må gjøres mer tilgjengelig for fanger. Språkbakgrunn bør vurderes før innsettelse, og det bør vurderes om kvinner som snakker samme språk kan sone i samme fengsel. Informasjon fra fengselet må oversettes.
- Kriminalomsorgen må gjennomføre et klarspråkprosjekt⁵ med sikte på at all informasjon til fanger og fangers pårørende skal være skrevet på et språk som er forståelig for ulike type lesere.

2.3 Utdanning og arbeid

Utdanningsnivået til JURK-utvalget ligger noe under snittet for den generelle kvinnebefolkningen, men er på et høyere nivå enn det som har kommet frem i en del tidligere forskning om utdanningsnivået til (kvinnelige) fanger. En stor andel av fangene i JURK-utvalget hadde allerede oppnådd det utdanningsnivået som tilbys i fengsel. Dette kan forklare at over halvparten av kvinnene som hadde fullført videregående eller som hadde høyere utdanning mente at undervisningstilbudet i fengselet var lite relevant.

Nesten 60 % hadde fullført utdanning på videregående eller høyere nivå. Samtidig hadde de fleste kvinnene bare tilbud om grunnskole- eller videregående utdanning. Fem blandingsfengsler hadde tilbud om fagbrev, men ingen av kvinnefengslene tilbød dette. Det var også svært variert om eller hvordan fengslene tilrettela for at fangene kunne ta høyere utdanning på universitets- og høyskolenivå under soning.

Undersøkelsen avdekket et manglende samsvar mellom hvilke tilbud kvinnene hadde, sammenholdt med hva kvinnene hadde kunnskap om at de hadde. Også tidligere undersøkelser har vist at fanger har fått for lite eller utilstrekkelig informasjon om hvilke utdanningstilbud som finnes i fengsel.

Kvinnene hadde i forskjellig grad blitt oppfordret til å delta i undervisning. Fangene i blandingsfengslene hadde i mindre grad blitt oppfordret til å delta enn fangene i kvinnefengslene. Videre hadde de med minst utdanning i minst grad blitt oppfordret til å delta. Det samme gjaldt de eldste kvinnene i utvalget og kvinnene som hadde bosted utenfor Norge.

Det var flere kvinner som mente at utdanningstilbudet var lite relevant enn de som mente at det var relevant. Særlig gjaldt dette fangene med kortest dommer og de eldste fangene i utvalget.

Kvinnene nevnte en rekke forhold ved fengselet som skapte utfordringer for deltakelse i undervisning. Dette gjaldt blant annet kjennskap til utdanningstilbudet, innholdet i tilbudet, manglende oppfølging og ressursmangler i skolen. Flere kvinner nevnte manglende data- og internett-tilgang som et problem. Dette var spesielt utfordrende for de som ønsket å ta høyere utdanning.

I tillegg var det forhold ved kvinnenenes situasjon som kunne gjøre deltakelse i undervisning vanskelig. Kvinnene med kortest dommer så på tilbudet som minst relevant og hadde i minst grad blitt oppfordret til å delta i undervisning. Videre kan overføring mellom fengsler gjøre det vanskelig å følge undervisning.

5. Klarspråk betegnelsen på «korrekt, klart og brukertilpasset språk i tekster fra det offentlige. Et dokument skre-vet i klarspråk er utformet slik

at mottakeren lett forstår avsenderens mening og kan bruke dokumentet første gang de ser det.» (Språkrådet 2018).

Skoleavdelingen i et blandingsfengsel sa at de må vurdere sikkerheten i situasjoner der kvinner skal delta i undervisning med menn. De sa at det var lettere å inkludere kvinnene når de er flere sammen, fordi de da ikke er like sårbare som de er enkeltvis. Sikkerhetsvurderinger kan dermed bli et hinder for deltakelse i undervisning for kvinner som soner alene eller i et lite mindretall i fengsler med menn.

Omfanget av arbeidstilbud og innholdet i tilbudene var svært variert i fengslene der kvinner soner. Generelt var arbeidstilbudene langt bedre i blandingsfengslene sammenlignet med tilbudene i kvinnefengslene. Nesten 60 % av fangene i kvinnefengslene var lite fornøyd med tilbudet, mens det samme gjaldt 33 % av kvinnene i blandingsfengslene.

Tilbudene i kvinnefengslene gikk hovedsakelig ut på tradisjonelt hus- og håndarbeid og/eller enkelt monteringsarbeid. Mange av tilbudene er verken arbeidskvalifiserende, kompetansegivende eller utviklende. Enkelte kvinner opplevde tilbudet som tilleggsstraff, eller som nedverdiggende og fordummende. En gjennomgående tilbakemelding var at kvinnene ønsket arbeidsoppgaver som var relevant for livet utenfor fengsel, og at fengselsoppholdet kunne brukes til å få øke kompetansen for å bedre mulighetene på arbeidsmarkedet etter soning.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Ressurskartleggingen ved innsettelse i fengsel⁶ må brukes som utgangspunkt til å diskutere valgmuligheter innen utdanning og arbeidsdrift under soning med fangene.
- Alle fengsler må tilrettelegge for at kvinnelige fanger kan starte et utdanningsløp i fengsel som kan fortsette etter soning. Det må også legges en plan for at utdanning kan fortsette når fanger skal overføres fra et fengsel til et annet.
- Fangenes ønsker og behov må legges til grunn for hvilke tilbud de skal delta i. Så langt det er mulig bør fengslene tilrettelegge for deltakelse i undervisning eller arbeid utenfor fengsel hvis tilbudet i fengselet ikke er relevant for den enkelte fange.
- Alle fengsler må tilrettelegge for bruk av data og internett i undervisningssammenheng. Så langt det er mulig bør det tilbys studieveiledning og utgiftsdekning for fanger som ønsker å gjennomføre høyere utdanning under soning.

- Kriminalomsorgen må gjennomgå arbeidstilbudet, spesielt i kvinnefengslene. Arbeidstilbudet må ha som mål å gi mulighet til arbeidskvalifisering, mestringfølelse og være utviklende, i tråd med etatens egen arbeidsdriftsstrategi.

- Sikkerhetsvurderinger bør ikke medføre at kvinner ikke får delta i undervisning eller arbeid i blandingsfengsler. Om fellesundervisning eller -arbeid blir vurdert som en sikkerhetsrisiko må fengslene finne kompensierende tiltak, for eksempel deltakelse i undervisning eller arbeid utenfor fengsel.

- Arbeidskvalifisering må ikke være eneste avgjørende faktor for hvilke aktiviteter fanger skal kunne drive med under soning. For fanger som på grunn av alder, helse eller andre årsaker ikke skal ut i arbeidslivet etter soning må likevel få mulighet til å delta i aktiviteter som oppleves som meningsfulle og utviklende.

2.4 Fritid, trening og livssyn

Kulturtilbud beskrives i Stortingsmeldingen «Straff som virker» som et viktig verktøy i tilbakeføringsarbeidet, blant annet fordi «[d]et gir den enkelte mulighet til å erfare nye og positive sider ved seg selv» og det bidrar til å «endre selvforståelse og selvrefleksjon».⁷

Nesten halvparten av JURK-utvalget oppgir at de er lite tilfreds med fritidstilbudet i fengselet. Mange oppgir at de har få tilbud å velge mellom og at de kunne ønske et mer tilrettelagt tilbud, for eksempel ved at fengslene har egne ansatte med ansvar for fritidstilbudet. En del kvinner ønsket spesielt mer tilbud på kveldene og i helgene. Noen kvinner etterlyste sosiale aktiviteter som kunne gjøre det lettere å bli kjent med hverandre. En del ønsket at pårørende kunne ta med utstyr til hobbyarbeid til fengselet, for eksempel garn og strikkepinner.

6. Se kapittel 14 om behovs- og ressurskartlegging (BRIK).

7. St.Meld. nr. 37 (2007-2008) s. 114

Mange kvinner soner i fengsler med et svært dårlig treningstilbud. Noen erfarte at de ikke hadde tilgang til treningsrommet like ofte som de kunne ønske, eller at det var lange ventelister for å komme inn. Noen opplevde at treningstilbudet var mer tilrettelagt for menn. En del kvinner ønsket mer kunnskap om trening og at det hadde blitt lagt opp til gruppetrening og fellestrening fra fengselets side. Dette samsvarer dårlig med Kriminalomsorgens mål om at innholdet i soningen skal bidra til resosialisering, begrense skadevirkninger av fengseloppholdet med videre. Mye passivitet, innesitting og begrenset sosial kontakt under soningen kan for eksempel bidra til at fanger får svekket helse, både fysisk og psykisk, i løpet av fengseloppholdet.

Kriminalomsorgen skal i følge straffegjennomføringsloven og tilhørende retningslinjer legge forholdene til rette for at fanger skal kunne utøve sin tro eller sitt livssyn.⁸ Likevel var det omtrent én av fem kvinner opplevde at fengslet ikke tilrettela for at de kunne praktisere sin tro eller livssyn, eller at det bare delvis ble tilrettelagt for dette. En kvinne skrev at hun ikke forstod hva som ble sagt under gudstjenester fordi presten snakket norsk. En annen kvinne kjente ikke til at det var tilbud om gudstjeneste eller mulighet for å møte prest.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Alle fengsler bør ha en ansatt fritidsansvarlig. Fanger bør få tilbud om minst ett felles fritidstilbud hver uke.
- Sikkerhetsvurderinger bør så langt det er mulig ikke komme i veien for at pårørende kan ta med fritidsutstyr til kvinnene.
- Fengsler med dårlig utstyrte treningsrom, eller med lav kapasitet med tanke på antall fanger, bør se på muligheter for å tilby trening på treningssenter utenfor fengsel. Fanger bør få tilbud i kurs om trening og fysisk aktivitet.
- Alle fanger må, så langt det lar seg gjøre, få tilrettelegging for religionsutøvelse. Fanger som ikke forstår norsk må få tilbud om besøk av prest eller annen religiøs leder, enkeltvis eller i mindre grupper. Det må tilbys tolk hvis det er nødvendig.

2.5 Bygninger og uteområder

Kvinnenes tilbakemeldinger sammenfaller med Kriminalomsorgens egen utredning av fengslene:

«Moderne straffegjennomføring krever god bygningsmessig standard og nødvendiggjør lokaler til samarbeidspartnere. Det er kun et fåtall av dagens fengsler som tilfredsstiller alle krav til lokaler (...). Mange av de plassene som er i bruk av kvinner i dag tilfredsstiller ikke kravene (...).»⁹

Et av disse kravene er at alle fengsler med høyt sikkerhetsnivå bør ha enmannsceller med vask og toalett.¹⁰ Svært få kvinnelige fanger har tilgang til dette. I tre av fengslene deler kvinnene rom, og i Ravneberget er de opp til fire kvinner per rom. Flere kvinner gir uttrykk for at dette er en belastning.

Videre mangler en stor del av de kvinnelige fangene tilgang til eget toalett, og mange er avhengige av å bli låst ut om natten for å komme på do. Internasjonale retningslinjer fremhever at kvinner har et særlig behov for «lett tilgang til sanitæranlegg som er hygieniske og i pakt med retten til privatliv».¹¹ At toaletter ikke er lett tilgjengelig kan være en særlig belastning for kvinner som har menstruasjon, er gravide eller i overgangsalderen. Toaletter på dobbeltceller som bare er omgitt av en lettvegg gir dessuten lite privatliv.

Mange av fellesarealene innendørs er lite egnet for sosialt samvær og/eller er for små til at alle fangene kan oppholde seg der. I flere fengsler er oppholdsrommet på kjøkkenet, der kvinnene ikke har annet enn plaststoler å sitte på. Et par kvinner ga dessuten uttrykk for at de opplevde det som uhygienisk.

Som fange tilbringer man det meste av dagen innendørs. Det er derfor spesielt viktig at utendørsområdene har en slik utforming og størrelse at fangene kan bevege seg og få sollys. Det bør også være områder utendørs der man kan stå under tak i tilfelle det regner eller snør. Mange av fengslene der kvinner soner har ikke utendørsområder som tilfredsstiller disse kriteriene. Mange av luftegårdene er små og gir begrensede muligheter til fysisk aktivitet. I flere fengsler er det ikke noe sted å søke ly i dårlig vær, og noen steder er det heller ikke sitteplasser ute.

9. KSF (2012) s. 7 og 21

10. St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 201

11. Europarådet (2006) regel 19.3 og 19.7

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Alle kvinner må få mulighet til å velge å sone på enkeltrom. Fanger bør bare sone på celle med andre hvis det er etter eget ønske eller man ikke har noe imot det.
- Alle kvinner må få tilgang til toalett på cellene. Toalettet må være tilstrekkelig innbygd til å ivareta privatlivet hvis flere fanger soner på samme celle. Alle kvinnelige fanger må ha tilgang på sanitærartikler (bind og tamponger) til enhver tid.
- Fengslenes felles oppholdsrom innendørs må, så langt det lar seg gjøre, tilpasses slik at det er tilrettelagt for og innbyr til sosialt fellesskap fangene imellom. Alle felles oppholdsrom bør ha sofa.
- Utendørsområder bør ha sittemuligheter og områder dekket av tak for beskyttelse mot regn og snø.
- I fengsler der omgivelsene gjør at det ikke er mulig å skape lufteområder som er store nok til å drive med fysisk aktivitet, og/eller få sollys, må fengslene kompensere med å ta fangene med på tur utenfor fengselet.
- Det må opprettes flere soningsplasser for kvinner i fengsler med lavt sikkerhetsnivå. Det bør utredes mulighet for å opprette en egen kvinneavdeling på Bastøy.
- Fanger med nedsatt funksjonsevne må så langt det lar seg gjøre få anledning til å sone i fengsler som i størst grad har universell utforming, det vil si tilretteleggelse for at alle fanger kan delta i aktiviteter og ta i bruk lokalene uavhengig av funksjonsevne. Alle tiltak som kan fremme mer universell utforming må gjennomføres.

2.6 Helsetjenester i fengsel

Veilederen til fengselshelsetjenesten slår fast at «helse- og omsorgstjenesten til innsatte i fengsel skal være likeverdig med helse- og omsorgstjenester for den øvrige befolkningen. Innsatte skal gis et tjenestetilbud tilpasset den enkeltes behov etter en individuell vurdering».¹²

Mange kvinner i JURK-utvalget erfarer likevel at de ikke har god nok tilgang på akutt helsehjelp i fengsel og at kapasiteten er for lav til å følge opp behovet i tilstrekkelig grad. Særlig gjelder dette tilgang til psykolog.

Et hovedtrekk ved tilbakemeldingene er at mange fengsler har et begrenset tilbud, enten ved at det er tilbud som mangler eller at kapasiteten er lav. Dette kan ha sammenheng med at kvinner ofte soner i små fengselsenheter.

I tillegg ser det ut til at flere fengsler ikke etterkommer kjønns-spesifikke behov kvinnene har. Et eksempel er at Bredtveit fengsel ikke imøtekommer ønske om kvinnelig lege, til tross for anbefalinger om dette fra Sivilombudsmannen og tilbakemeldinger fra kvinnene selv.

Enkelte kvinner i JURK-utvalget ønsket en større involvering av betjenter og at betjentene skal få hevet sin kompetanse for å «kunne være der for hele mennesket», som en kvinne formulerte det.

Det udekkede behovet for psykologtjenester kan også indikere en manglende forståelse for at kvinnelige fanger kan ha et større psykologisk behandlingsbehov sammenlignet med andre befolkningsgrupper. FN's kontor for rus og kriminalitet ber fengsler anerkjenne kvinners unike psykiske helseutfordringer, inkludert de som sliter med adskillelse fra barn, familie og sitt sosiale miljø. De anbefaler en individualisert behandling rettet mot årsakene til helseutfordringene, basert på rådgivning, psykososial støtte og, om nødvendig, medisiner. De understreker at medisiner bare skal benyttes der det er strengt nødvendig, ikke som en rutinemessig respons på psykiske problemer.¹³

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Tilgangen til helsetjenester i fengsel må styrkes slik at alle fanger har tilgang på akutt helsehjelp og at ventetiden på helsetjenester ikke er lenger enn i samfunnet for øvrig.
- Alle fanger må ha tilgang på psykiske helsetjenester, primært psykolog. Tilbudet må opprustes slik at fanger har anledning til å gå til jevnlig konsultasjoner ved behov, eventuelt utenfor fengselet.
- Alle kvinner i alle fengsler må ha mulighet til å velge kvinnelige behandlere, inkludert kvinnelig lege.
- Alle fanger må få tilgang på tannhelsetjenester, inkludert akutt behandling, mens de er i fengsel.

12. HDIR (2013/2016) s. 9

13. UNODC (2014) s. 61

2.7 Rusmestring

En del kvinner i JURK-utvalget hadde ikke tilgang til rusmestring i fengselet der de sonet eller opplevde på ulike måter at innholdet i programmet ikke var tilrettelagt for deres behov. Noen opplevde videre at tilbudene ikke var tilrettelagt for dem som kvinner.

Flere kvinner rapporterte at de ikke hadde fått informasjon om de ulike hjelpetiltakene, som for eksempel å sone på institusjon eller få del i legemiddelasistert rehabilitering.

En del kvinner i JURK-utvalget opplevde rusbehandlingsregimet som strengt, der nulltoleranse for sprekk kunne medføre at man mistet plassen eller i ytterste konsekvens ble plassert på isolasjon. En omtalte reaksjonsformen som «ren utstøtelse».

Videre tyder en del av kvinnenes tilbakemeldinger på at tilbudet var begrenset til å mestre avhengighet til rusmidler, mens flere kvinner (primært) ønsket hjelp med forhold som bolig, psykisk helse, sosiale relasjoner med videre.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette at:

- Alle kvinner som har behov for og ønske om det må få tilbud om rusmestring.
- Alle fanger må få informasjon om hvilke tilbud som finnes for rusavhengige. Denne informasjonen bør gis muntlig og skriftlig ved innsettelse i fengsel.
- I tråd med anbefalinger fra FN's kontor for rus og kriminalitet må rusmestringstilbudet ta høyde for at kvinner med rusavhengighet kan ha særskilte behov som bør inkluderes i tilbudet. Enkelte vil for eksempel ha behov for traumebehandling, oppfølging av lege eller gynekolog med videre.
- Rusmestringstilbudet må inkludere hjelp til å planlegge bolig og arbeid etter soning. I tillegg må kvinnene få psykisk og somatisk helsehjelp, samt få mulighet til å jobbe for å bedre sosiale relasjoner, inkludert til sine barn.
- I tråd med Helsedirektoratets anbefalinger må fanger som bryter forbudet mot rus i fengsel (har en «sprekk») primært få tilbud om russamtale, fremfor disiplinærtiltakene i straffegjennomføringsloven.

2.8 Foretrukken soningsform og utsatthet i kjønnsblandet fengsel

Over halvparten av kvinnene i JURK-utvalget sa at de foretrakk å sone i blandet fengsel med menn. Kvinnene begrunnet dette hovedsakelig med at det ville skape en bedre balanse, i større grad gi en følelse av normalitet under soning eller at blandingsfengslene hadde bedre tilbud enn de rene kvinnefengslene.

Noen få kvinner i JURK-utvalget oppga at de har negative erfaringer med å sone med menn og/eller har blitt utsatt for seksuelle krenkelser eller overgrep, av både kvinner og menn, mens de har sonet. Selv om dette gjelder et mindretall av kvinnene, må Kriminalomsorgen sikre at ingen fanger opplever overgrep eller krenkelser under soning. Dette krever også bevissthet om at krenkelser og overgrep av seksuell karakter også kan skje kvinner imellom. I utvalget svarte fem kvinner at de hadde blitt utsatt for seksuelle krenkelser eller overgrep fra mannlige medfanger, mens tre fanger hadde blitt utsatt for dette fra kvinnelige medfanger.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Kvinner bør få mulighet til å velge om de ønsker å sone i rent kvinnefengsel eller å sone i kjønnsblandet fengsel med menn.
- Det må gjennomføres jevnlig, anonyme kartlegginger der fanger kan rapportere om overgrep og/eller krenkelser av seksuell karakter. Kartleggingen må brukes til å iverksette tiltak for å bekjempe overgrep og seksuelle krenkelser i det enkelte fengsel.

2.9 Ansatte i fengselet

JURK-utvalgets tilbakemeldinger tyder på at kvinnene i det store og hele opplever at de blir behandlet med respekt av de ansatte i fengselet. Videre oppga 85 % at de hadde fått tildelt en kontaktbetjent, det vil si en betjent med et spesielt ansvar for å følge opp den enkelte fange.¹⁴ Dette er en høyere andel enn det som har kommet frem i tidligere undersøkelser.¹⁵ Samtidig er det noen kvinner som erfarer at det er for lav bemanning til at betjentene har tid til å følge dem opp i tilstrekkelig grad eller at betjentene ikke er gode nok til å kommunisere eller følge opp avtaler.

De fleste kvinnene var likegyldige til kontaktbetjentens kjønn, men en fjerdedel av kvinnene syntes det var viktig å kunne velge. De fleste av disse oppga at de følte seg tryggere på kvinner enn menn. Noen ønsket mannlig kontaktbetjent av samme grunn, mens andre syntes det var viktig å kunne velge kjønn på grunn av tidligere opplevelser. En kvinne beskrev at de var flere som kviet seg for å be mannlige betjenter om sanitetsbind når de hadde behov for det.

Over halvparten av kvinnene opplevde at de hadde fått hjelp fra kontaktbetjenten. De fleste av disse hadde fått informasjon om fengselet og opplevde at kontaktbetjenten fungerte som bindeledd mellom dem og fengselet. Kvinnene hadde i minst grad fått hjelp til å planlegge fremtiden og til å ta kontakt med offentlige tjenester utenfor fengselet.

Noen kvinner opplevde at de ikke hadde rom til å snakke med betjentene i fortrolighet på grunn av utformingen av betjentenes kontor, der medfanger både hadde innsyn og kunne høre hva som ble sagt.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Kontaktbetjenter som skal jobbe med kvinner må få spesifikk opplæring om utfordringer for kvinnelige fanger. Dette bør inkludere både utfordringer kvinner kan oppleve som minoritet i fengsel og om erfaringer en del kvinnelige fanger har med seg fra tidligere, med psykisk uhelse, overgrepserfaringer med videre.
- Alle fengsler må ha egnede lokaler for at fanger kan ha fortrolige samtaler med sin kontaktbetjent.
- Fanger som har preferanser angående kontaktbetjentens kjønn bør få mulighet til å velge.

2.10 Isolasjon

I straffegjennomføringsloven står det at fanger kan «utelukkes fra fellesskapet», også når det faktisk siktes til isolasjon. Begrepet isolasjon brukes i loven bare om domstolsbesluttede varetektsisolasjon. Dette bidrar til forvirring om isolasjonsreglene og gjør det vanskeligere å sette seg inn i fengselets og fangenes rettigheter og plikter i forbindelse med isolasjonsvedtak. Isolasjonsbestemmelsene i straffegjennomføringsloven har svært skjønsmessige vilkår, mangler angivelse av formålet med isolasjonen og har ubestemte eller svært vide angivelser av tidsrammene for bruken.¹⁶

Med vedtakelsen av ny straffegjennomføringslov i 2001, skulle isolasjon ikke lenger brukes som straff, formelt sett. Derfor kalles dette «reaksjon».¹⁷ I praksis har fengslene anledning til å benytte isolasjon overfor fanger som har begått «disiplinærbrudd», det vil si brutt fengselets regler.¹⁸ Det er vanskelig å se at denne reaksjonsformen er noe annet enn straff, og kvinnene opplever det som det.

Kvinnenes tilbakemeldinger viser at mange har opplevd isolasjon i praksis, men som ikke defineres som dette i lovverket. Kvinner som på grunn av plassmangel blir satt på avdelinger med et høyere restriksjonsnivå enn det de er tiltenkt, eller som blir plassert på avdelinger der de ikke har andre (kvinnelige) medfanger, kan også medføre isolasjon. Det samme gjelder innlåsning av kvinner for å beskytte disse mot mannlige medfanger, eller prioritering av fellesskap for menn fordi de utgjør en majoritet i fengselet. Slik praksis kan medføre et brudd på de europeiske fengselsreglene som sier at «ressursmangel rettferdiggjør ikke soningsforhold som krenker de innsattes menneskerettigheter».¹⁹ Praksisen kan samtidig være problematisk i lys av prinsippet om at ingen skal underlegges et strengere restriksjonsnivå enn det som er nødvendig.²⁰

Det er behov for en klarere rettslig regulering av isolasjon for å kontrollere isolasjonsbruken og føre bedre tilsyn med at reglene følges. I tillegg er det behov for en bedre statistikk over isolasjonsbruk som må være offentlig tilgjengelig.

En gruppe kvinner som er særlig sårbare for det som i praksis kan utgjøre isolasjon, er kvinnene som har bosted i utlandet. Mange av disse kvinnene opplever soningen som spesielt tung fordi kontakten med familie, venner og barn i hjemlandet er begrenset (se kapittel 5). Enkelte av disse kvinnene snakker heller ikke språkene som brukes av flertallet av fangene, som vanskeliggjør sosialt fellesskap med andre. FN's isolasjonsdefinisjon inkluderer at «meningsfylt sosial kontakt er

14. Rundskriv (2002)

16. NI (2012) s. 36-37

18. Straffegjennomføringsloven § 40

20. Ibid: regel 3

15. Thorsrud (2012) s. 69; Haugen (2006) s. 110

17. Ibid s. 42

19. Europarådet (2006) regel 4

reduisert til et minimum».²¹ Selv om noen klarer å etablere sosiale relasjoner uten å snakke samme språk, vil språklige og kulturelle barrierer likevel kunne hindre en slik meningsfylt sosial kontakt mellom fanger.

Det kan se ut til at de som soner lengst dommer og som sliter mest psykisk, opplever mest isolasjon. JURK-utvalgets erfaringer med isolasjon viser det utallige undersøkelser har vist før: isolasjon er nedbrytende og har potensiale til alvorlig skade overfor de som blir utsatt for det, særlig de som fra før er mest utsatt. Dermed er det kanskje de som sliter mest og har den hardeste soningen som i størst grad isoleres. Slik vil isolasjonsreglene kunne ramme fangebefolkningen skjævt, til tross for den universelle utformingen av reglene.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Isolasjonshjemplene i straffegjennomføringsloven må bytte ut begrepet «utelukkelse fra fellesskapet» med «isolasjon». Dette vil gjøre det lettere for fanger å finne isolasjonshjemplene og sette seg inn i de rettslige begrensningene for fengslenes isolasjonsbruk, samt rettighetene man har som fange under isolasjon.
- Isolasjonshjemplene må tydelig angi formålet med isolasjonen og tidsrammene for hvor lenge isolasjonen kan pågå.
- Alle kvinnelige fanger må sikres et faktisk sosialt fellesskap under soning.
- Straffegjennomføringsloven må endres slik at underbemanning som klar hovedregel ikke kan begrunne innlåsning.
- Det må innføres rapporteringsplikt for alle former for isolasjon og langvarig innlåsning. Rapporteringen må angi begrunnelsen for og varigheten av tiltaket. Informasjonen må være offentlig tilgjengelig. Denne rapporteringen må inngå som en del av Kriminalom-sorgens årsstatistikk.
- Det må iverksettes tiltak for at kvinner som ikke deler språk med sine medfanger sikres kompensierende sosiale tiltak. Dette kan være å gjennomføre soning der andre med-fanger snakker samme språk og/eller sikres økt tilgang til telefon og/eller Skype.

2.11 Forberedelser til livet etter soning

JURK-utvalgets tilbakemeldinger tyder på at soningen ikke i tilstrekkelig grad bidrar til å realisere de politiske målsetningene om at alle skal ha en tilfredsstillende bolig, utdanning eller opplæring, oppfølging fra NAV, økonomisk rådgivning med videre ved tidspunktet for løslatelse.

En stor andel av kvinnene hadde ikke hørt om eller fått tilbud om ressurs- og behovskartleggingen BRIK. En slik kartlegging kan gi et viktig utgangspunkt for å utarbeide individuelle planer for innholdet i soningen, slik at hver enkelt får den hjelpen de har behov for under fengselsoppholdet.

Videre etterlyste kvinnene spesielt hjelp til å håndtere gjeld og økonomitrening, samt hjelp til å skaffe et sted å bo.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Alle kvinner må få tilbud om å gjennomgå behovs- og ressurskartlegging (BRIK).
- Uavhengig av om BRIK har blitt gjennomført eller ikke, må det utarbeides en plan for innholdet i soningen med tilrettelegging basert på den enkeltes ressurser og behov.
- Alle som har behov for det må tilbys økonomisk rådgivning, inkludert gjeldsveiledning.

3 GJENNOMFØRING

Datainnsamlingen til undersøkelsen ble gjennomført våren 2017 av en prosjektgruppe på fire personer, alle jusstudenter og saksbehandlere i JURK: Mona Ahwazi, Anniken Aune, Maria Skare Larsen og Åshild Marie Vige. Åshild Marie Vige har skrevet denne rapporten, som er basert på hennes masteroppgave der samme materiale ble brukt.²²

3.1 Tillatelser og finansiering

Å innhente og registrere opplysninger om enkeltpersoner stiller krav til behandlingen og oppbevaring av persondataene.²³ Vi meldte derfor for prosjektet til Norsk senter for forskningsdata (NSD), som i februar tilrådet at prosjektet kunne gjennomføres. Søknad ble også sendt til Kriminalomsorgen region Øst, som i mars godkjente at undersøkelsen kunne gjennomføres.

Vi søkte økonomisk støtte fra Lovsamlingsfondet og Scheiblerstiftelsen i september 2016, og fikk innvilget midler fra begge i løpet av høsten. Midlene ble brukt til reiseutgifter, tolk og til produksjonen av denne rapporten.

3.2 Spørsmålene

Spørreskjemaet tok utgangspunkt i spørsmålene JURK hadde stilt i de to foregående undersøkelsene.²⁴ Vi la desuten til en rekke spørsmål basert på erfaringer vi hadde fra saksbehandlingen i fengslene og tema som hadde dukket opp i andre sammenhenger.

I likhet med de to foregående undersøkelsene, stilte vi spørsmål om kvinnenens bakgrunn (alder, bosted, morsmål, soningssted og utdanning), besøk i fengsel, utdanning og arbeid i fengsel, trening og fritid, forhold til fengselspersonalet, holdninger til og erfaringer med å sone i kjønnsblandede fengsler, helse, isolasjon og ettervern.

Basert på erfaringer fra saksbehandlingen la vi til spørsmål om hva slags informasjon kvinnene hadde fått i løpet av soningen, både om rettigheter og andre forhold, samt om kvinnene hadde fått informasjon på et språk de forstod. Videre spurte vi om avstand mellom hjemsted og fengsel, erfaringer med bygninger og uteområder, tilrettelegging for religion-

sutøvelse, kontakt med sosialtjenester, rusmestring, seksuell trakassering og overgrep i fengsel og behovs- og ressurskartlegging (BRIK).

Vi spurte ikke om type lovbrudd, noe vi hadde gjort i de to foregående undersøkelsene. Prosjektgruppa diskuterte dette og vi kom frem til at spørsmålet kunne bidra til å gjøre terskelen for deltakelse høyere. Videre er generell statistikk om lovbrudd begått av kvinner tilgjengelig via offentlige kilder (se kapittel 3.3).

Som i 2005- og 2012-undersøkelsene har vi lagt til rette for at kvinnene kunne utfylle svarene med egne erfaringer og presiseringer. Etter alle spørsmålene la vi også inn en side der kvinnene ble oppfordret til å legge til eller utdype erfaringer relatert til temaene i undersøkelsen. Undersøkelsen er dermed hovedsakelig kvantitativ, men med kvalitative elementer.²⁵

Et spørsmål som ble diskutert av prosjektgruppen var om omfanget av undersøkelsen (119 spørsmål) ville heve terskelen for deltakelse. Vi kom likevel frem til at vi ville stille spørsmål som kunne dekke en størst mulig bredde av soningsforholdene. Formålet med dette var å være åpen for at kvinnene i utvalget selv kunne fremheve spesifikke forhold om soningen gjennom sine tilbakemeldinger. I tillegg ville vi unngå at våre forforståelser skulle legge for sterke føringer for hvilke deler av soningen vi stilte spørsmål om. Vi la også inn blanke linjer etter mange av spørsmålene slik at kvinnene kunne utfylle svaret sitt eller komme med andre bemerkninger til temaene.

3.3 Informert samtykke

Vi var opptatt av å gi god informasjon om undersøkelsen gjennom hele prosessen, både til fengslene og fangene.

Vi utarbeidet et brev til fengslene der vi beskrev formålet med prosjektet, målgruppen for deltakelse og hvordan vi ville gjennomføre undersøkelsen i fengslet. Vi beskrev også hvordan informasjonene ville bli behandlet i etterkant. Vi la ved kopi av brev til fangerepresentantene og informasjonsark som vi ba fengslet om å distribuere til fangene i god tid før vi kom på besøk. Vi ønsket å la kvinnene få informasjon så tidlig som mulig for å ha god tid til å vurdere om de ønsket å delta eller ikke.

22. Vige (2018). Masteroppgaven er også publisert i *Kvinnerettslig skriftserie*.

23. Personvernloven kapittel 1 og 2

24. Spørreskjemaet er vedlagt Vedlegg 1.

25. Hellevik (2002) s. 110-111

I brev til fangerepresentantene beskrev vi mye av det samme som vi hadde opplyst om i brev til fengslene. Vi la imidlertid vekt verdien av å delta i undersøkelsen og understreket samtidig at deltakelse var frivillig, som også innebar at man hadde anledning til å trekke seg fra undersøkelsen når som helst.

I informasjonsarket redegjorde vi for det samme, men la til ytterligere informasjon om bakgrunnen for at vi ønsket å undersøke forholdene og hva deltakelse gikk ut på. Vi informerte også om hvilke konkrete tema vi kom til å spørre om og ga informasjon om når vi ville komme til fengselet. Vi beskrev videre hvordan datainnsamlingen ville foregå og opplyste om at vi ville ta imot nye saker i forbindelse med besøket. Vi la ved navn og kontaktinformasjon til prosjektlederne og veileder ved Universitetet i Oslo.²⁶

Under besøkene innledet vi med et informasjonsmøte der vi la vekt på frivillig deltakelse. Informasjonen ble holdt på norsk og engelsk. Deretter åpnet vi for spørsmål fra deltakerne før vi delte ut spørreskjemaene. Vi lot kvinnene bruke så lang tid de trengte til å fylle ut skjemaene og svarte på spørsmål underveis.

3.4 Språk

Vi ønsket å oversette dokumentene til mange språk for å nå flest mulig av fangene som ikke snakket norsk. Etter å ha fått prisoverslag fra oversetter, ble det klart at vi bare hadde midler til å oversette til ett språk i tillegg til engelsk. Vi kontaktet samtlige fengsler for å spørre hva slags språk som ble brukt av fangene som ikke snakket norsk. Dette resulterte i en lang liste, der hvert av språkene ble brukt av bare noen få kvinner. Kontaktpersonen i et av fengslene sa imidlertid at det etter hennes erfaring var et noe større antall fanger som snakket rumensk på vårparten.²⁷ Vi valgte derfor rumensk. Både spørreskjemaet, informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen ble oversatt.

Vi bestilte tolk som kom til JURKs kontor for å oversette de kvalitative svarene i spørreskjemaene fra rumensk til norsk. Tolken oversatte muntlig og oversettelsen ble ført i pennen av en fra prosjektgruppa. Tolken har for øvrig taushetsplikt.²⁸

3.5 Oppslutning

Besøkene ble gjennomført fra slutten av april til begynnelsen av juni 2017. Vi registrerte antallet kvinner som var i hvert fengsel den dagen vi kom på besøk. Dette er utgangspunktet for beregning av oppslutning. Til sammen utgjorde dette 191 kvinner fordelt på 14 fengsler.²⁹ 120 kvinner valgte å delta, det vil si en oppslutning på ca. 63 %.

Alle kvinner som sonet i norske fengsler våren 2017 fikk tilbud om å delta. Imidlertid var spørreskjemaet bare tilgjengelig på norsk, engelsk og rumensk. Det er dermed en risiko for at erfaringene til enkelte kvinner med utenlandsk bakgrunn er utelatt fra undersøkelsen.

97 skjema ble fylt ut på norsk, 13 på engelsk og 10 på rumensk. Vi hadde ikke tilgang på informasjon om kvinnenes språkbakgrunn i fengslene vi besøkte, og det er derfor ikke mulig å si om det var noen kvinner som ikke fikk deltatt på grunn av språkbarrierer. Informasjon fra fengslene viser at dette kan ha vært tilfellet for noen kvinner (se kapittel 4.2).

Svarprosenten var på 56 % eller mer for samtlige fengsler, med unntak av Ravneberget og Bergen fengsler.

Vi besøkte Ravneberget på kveldstid slik at også fanger som var i arbeid eller annet utenfor fengselet skulle ha anledning til å delta. Imidlertid arrangerte betjentene volleyballturnering samtidig med besøket. I tillegg fikk vi tilbakemeldinger fra flere fanger om at de ikke hadde fått forhåndsinformasjon om at vi skulle komme. Dette kan ha bidratt til at under halvparten av kvinnene i Ravneberget deltok i undersøkelsen.

Vi hadde avtale om dato og klokkeslett for besøk i Bergen, på lik linje med de andre fengslene. Ved ankomst viste det seg at kvinnene var opptatt med et annet besøk og at vakthavende ikke hadde fått informasjon om at vi skulle komme. Dette medførte at vi bare fikk snakke med de to kvinnene på den ene av to avdelinger der det var kvinner. Vi fikk beskjed om å komme på et nytt besøk for å snakke med de andre. Vi avtalte nytt tidspunkt og jeg understreket i den forbindelse at det var sentralt for deltakelsen at vi fikk holde informasjonsmøte, slik at kvinnene kunne stille spørsmål om undersøkelsen og deltakelse. Da vi kom til Bergen fikk vi imidlertid beskjed om at vakthavende hadde spurt kvinnene om de ville delta, at alle hadde svart nei og at de derfor ikke kunne gi oss adgang til fengselet. Dette bidro til at oppslutningen i Bergen ble 11 %.

26. Brev til fengslene, brev til fangerepresentantene, informasjonsbrev og samtykkeerklæring er vedlagt. Vedlegg 2.

27. Personlig kommunikasjon per telefon med Beate Thorvaldsen ved Ravneberget fengsel, 8. februar 2017.

28. Forskrift om statsautoriserte tolker § 6.

29. Se oversikt over fengslene i kapittel 4.4.

4 KVINNENE OG FENGSELENE

Funnene i JURK-undersøkelsen viste et stort mangfold i kvinnenes oppfatninger, erfaringer og opplevelser. Et formål for rapporten har derfor vært å ikke bare få frem tilbakemeldinger som flere av kvinnene delte, men også peke på individuelle erfaringer for å få frem mangfoldet i kvinners soningserfaringer.

Vi har likevel sett på utvalgets sammensetning opp mot tilgjengelig statistikk om kvinner som soner i norske fengsler. Dette kan gi et bilde av hvorvidt undersøkelsen har lyktes i å inkludere erfaringene til en bredde av kvinnelige fanger. Statistikken er hentet fra Statistisk sentralbyrå (SSB) dagsmålinger av fangebefolkningen.³⁰

4.1 Alder

Kvinnene i JURK-utvalget fikk fire avkrysningsalternativer for alder: 18-30 år, 31-45 år, 46-60 år eller over 60 år. Samtlige kvinner svarte på spørsmålet.

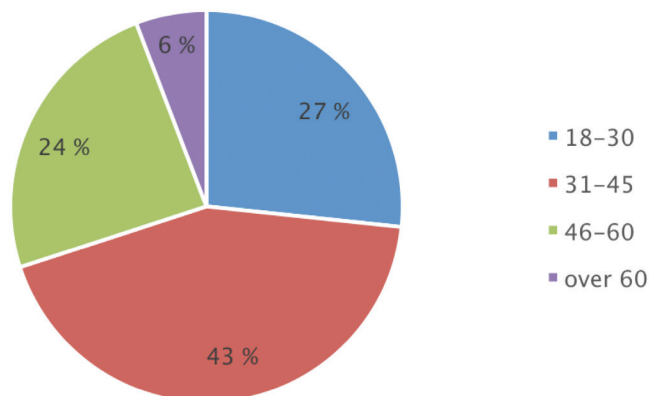


Diagram 1: Kvinnenes alder. Prosent. N=120.

Som diagrammet viser var flertallet av kvinnene mellom 31-45 år. Annen statistikk om fengslede kvinner bruker andre alderskategoriseringer slik at en nøyaktig sammenligning blir vanskelig. I Statistisk sentralbyrås (SSB) oversikt over fangebefolkningen per 1. januar i 2014, 2015 og 2016 viste at i snitt 28 % av de fengslede kvinnene var under 30 år, 65 % var mellom 31-60 år og andelen over 60 år var 2 %.

Alle typer fengslinger	Kvinnelige innsatte per 1. januar		
	2014	2015	2016
15-17 år	0	0	1
18-20 år	11	7	10
21-24 år	19	24	19
25-29 år	37	38	28
30-39 år	54	57	80
40-49 år	58	55	70
50-59 år	20	26	31
60-69 år	4	4	4
70 år og over	1	1	1
Uoppgitt alder	8	9	5
Totalt	212	221	249

Tabell 1: Kvinnelige fanger per 1. januar. Alder. Absolutte tall.³¹

Sammenlignet med gjennomsnittet for disse tre dagsmålingene, er kvinnene i JURK-utvalget i tilsvarende alder. Et unntak er for de eldste kvinnene, der andelen kvinner over 60 år i JURK-utvalget mer enn dobbelt så høyt som i SSBs statistikk.

4.2 Geografisk tilhørighet

Kvinnenes geografiske tilhørighet kan forstås på ulike måter. Vi skilte mellom hvor kvinnene hadde bosted før fengsling, hvilke(t) statsborgerskap de hadde og hvilket land de kom fra.

Et flertall på 80 % kvinnene var bosatt i Norge før fengslingen. 19 % oppga at de var bosatt i et annet land enn Norge. Kvinnene bosatt i Norge ble bedt om å spesifisere landsdel. Med Nord-Norge menes fylkene Finnmark, Troms og Nordland. Midt-Norge dekker Trøndelag og Møre og Romsdal. Vestlandet er Sogn og Fjordane, Hordaland og Rogaland. Agderfylkene utgjør Sørlandet og Østlandet de øvrige fylkene.

30. SSB (2017a)

31. SSB (2017b)

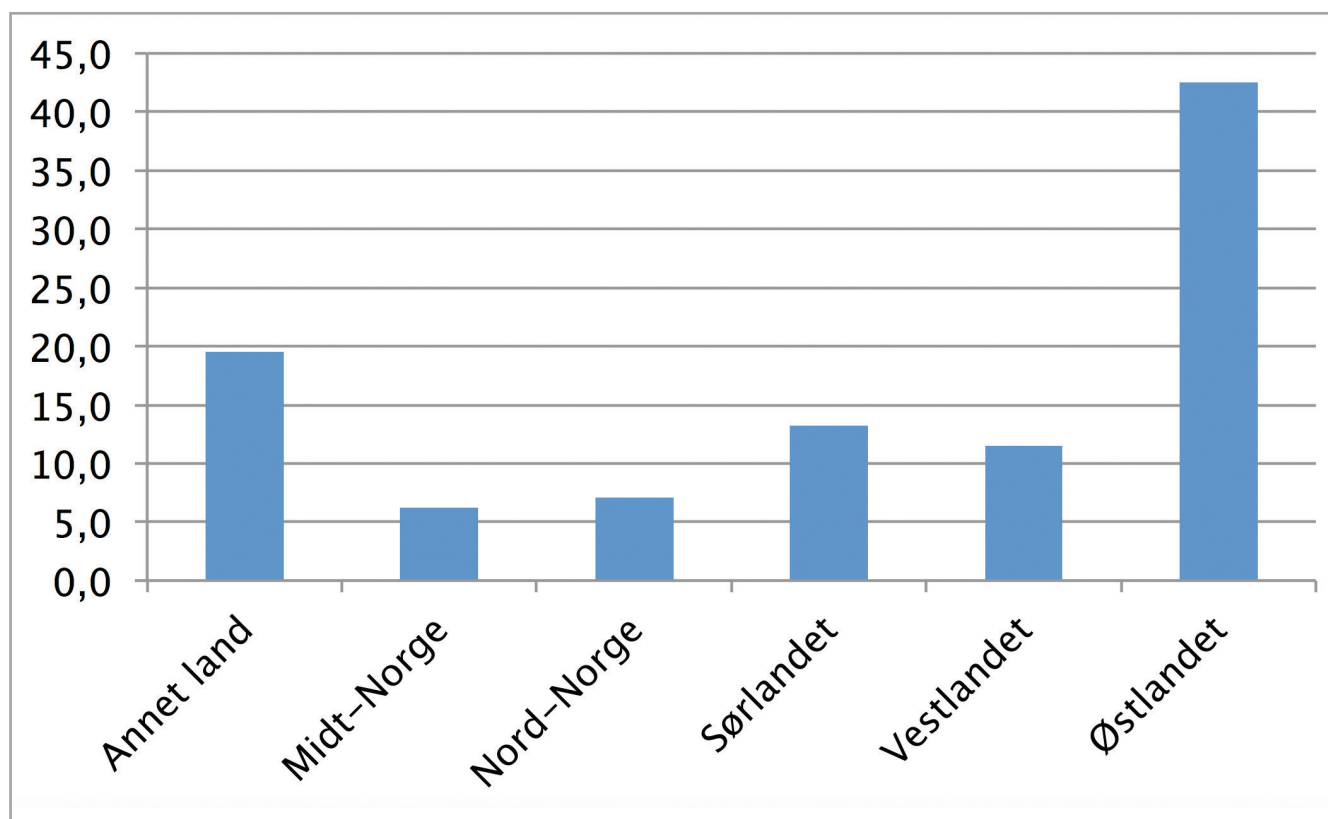


Diagram 2: Bosted før fengsling. Prosent. N=113.

Kvinnene hadde til sammen 17 forskjellige statsborgerskap. 84 oppga at de hadde norsk, hvor to av disse hadde et annet statsborgerskap i tillegg. Åtte kvinner hadde rumensk statsborgerskap og tre tysk, to dansk, to filippinsk, to polsk, to spansk, to svensk og to russisk. For øvrig hadde kvinnene brasiliansk, irakisk, litauisk, nederlandsk, nigeriansk, serbisk, somalisk og thailandsk statsborgerskap. Til tross for at spørreskjemaet bare var tilgjengelig på tre språk, viser dette at vi likevel lyktes med å inkludere kvinner fra et bredt utvalg nasjonaliteter.

Kvinnene fikk også spørsmål om hvilket land de kommer fra. 66 % av kvinnene sa de kom fra Norge. De øvrige oppga land som i stor grad samsvarte med statsborgerskapene nevnt over. Omtrent halvparten av kvinnene som oppga andre land enn Norge, kom fra land i Øst-Europa (N=38). 17 % kom fra Vest-Europa etterfulgt av 11 % fra Afrika og 11 % fra Midtøsten. 8 % kom fra Asia (utenom Midtøsten) og 6 % Sør-Amerika.

I følge Kriminalomsorgens statistikk for 2016, var 20 % av kvinnene som sonet i norske fengsler utenlandske statsborgere. 18 % av de utenlandske kvinnene var rumenske statsborgere.³² I JURK-utvalget var omtrent 33 % ikke-norske statsborgere. Av disse var 22 % rumenske statsborgere.

4.3 Lovbrudd, gjentakelse og soningstid

På tidspunktet da undersøkelsen ble gjennomført, satt ti kvinner i JURK-utvalget varetektsfengslet og én i forvaring. 107 kvinner sonet dom, og to svarte ikke på spørsmålet.

I SSBs dagsmålinger av fangebefolkningen 2014, 2015 og 2016 var det mellom 23-30 % av kvinnene som satt varetektsfengslet. I samme målinger var det mellom én og tre kvinner som sonet forvaringsdommer.³³ I JURK-utvalget er dermed andelen varetektsfengslede en del lavere enn i disse målingene, mens andelen som sonet forvaringsdom er likt.

Som nevnt spurte vi ikke utvalget om hvilke lovbrudd de var fengslet for (se kapittel 3.2). SSBs dagsmålinger over fangebefolkningen viser at en tredjedel av kvinnene sonet fengselsdom for vinningsforbrytelser og omtrent like mange for vold og mishandling. Rusmiddellovbrudd var den tredje største gruppa og stod for omtrent 25-30 % av forbrytelsene. Ordens- og integritetskrenkelser utgjorde mellom 3-5 % og seksuallovbrudd mellom 1-3 %.³⁴

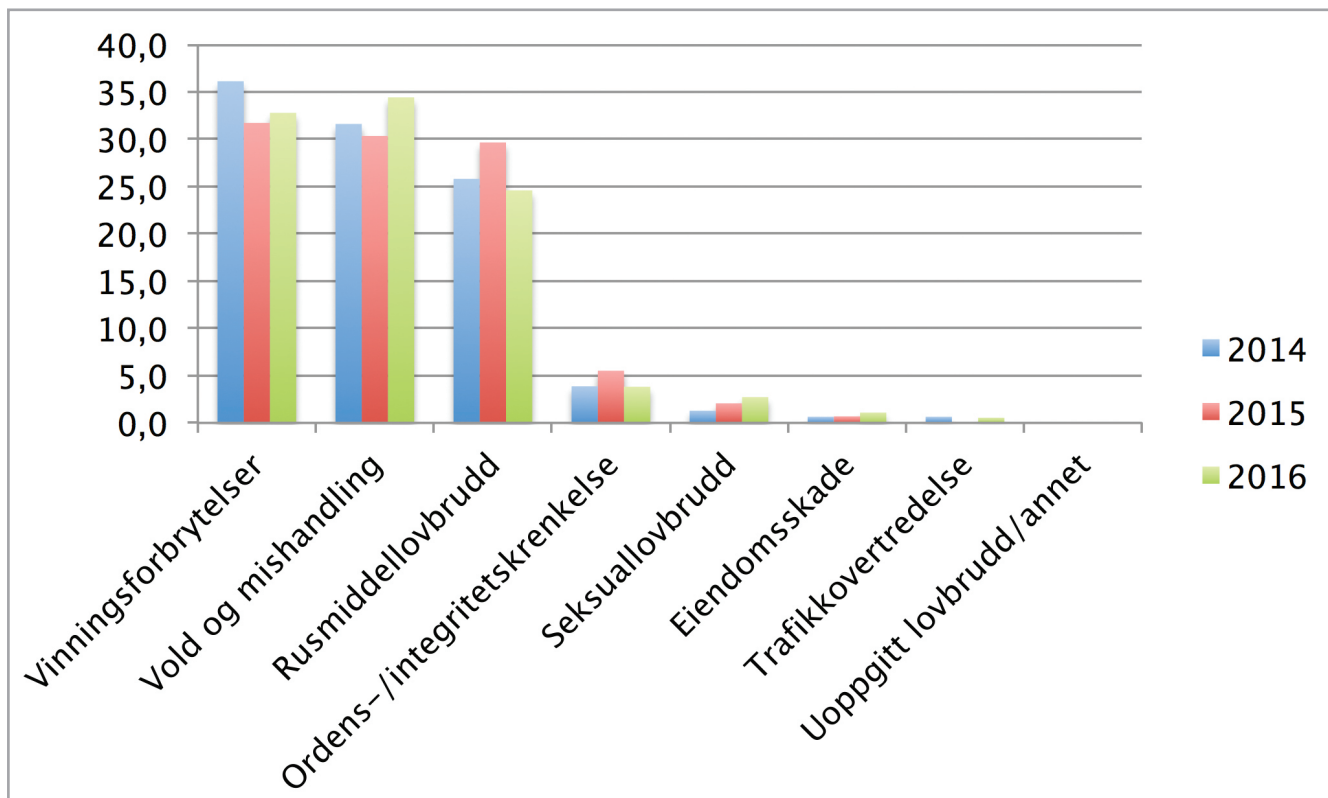


Diagram 3: Lovbrudd per 1. januar for kvinner som soner fengselsdom eller er i forvaring. Prosent. 2014: N=155, 2015: N=145, 2016: N=183.³⁵

Omtrent 70 % av kvinnene i JURK-utvalget oppga at de var i fengsel for første gang. 7,5 % hadde sonet én gang tidligere. Resten av kvinnene hadde sonet alt fra to til ti ganger.

Også i de foregående JURK-undersøkelsene ble kvinnene spurt om de hadde sonet tidligere. I 2005-undersøkelsen gjaldt dette 34 % (N=64) av kvinnene og i 2012-undersøkelsen var andelen 33 % (N=69). Andelen for 2017-undersøkelsen er dermed nokså likt resultatet i de foregående undersøkelsene.³⁶

33. SSB (2017c)

34. Ibid. Siden andelen som satt varetektsfengslet på undersøkelsestidspunktet er forholdsmessig lavere enn i SSBs dagsmålinger, er disse ikke medregnet i oversikten over lovbrudd.

35. Ibid.

36. JURK (2005) s. 28; Thorsrud (2012) s. 38

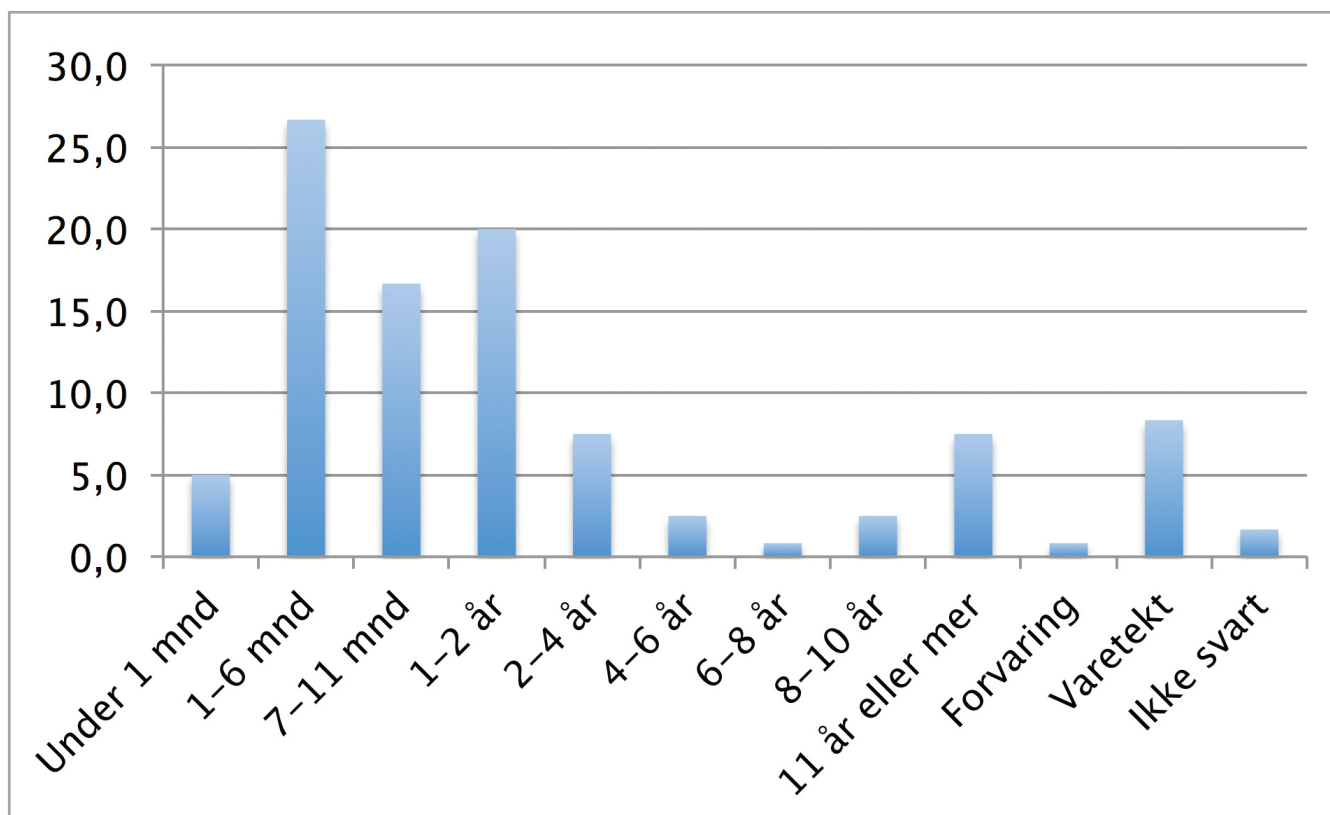


Diagram 4: Soningstid. Prosent. N=120.

Oversikten viser hvor lange dommer kvinnene i JURK-utvalget oppga at de skulle sone, eller om de satt i varetekt eller forvaring. Over halvparten sonet dommer på under ett år, fratrukket de som satt i varetekt eller som ikke hadde svart (N=108). Rundt 15 % sonet dommer på fire år eller mer, inkludert forvaring.

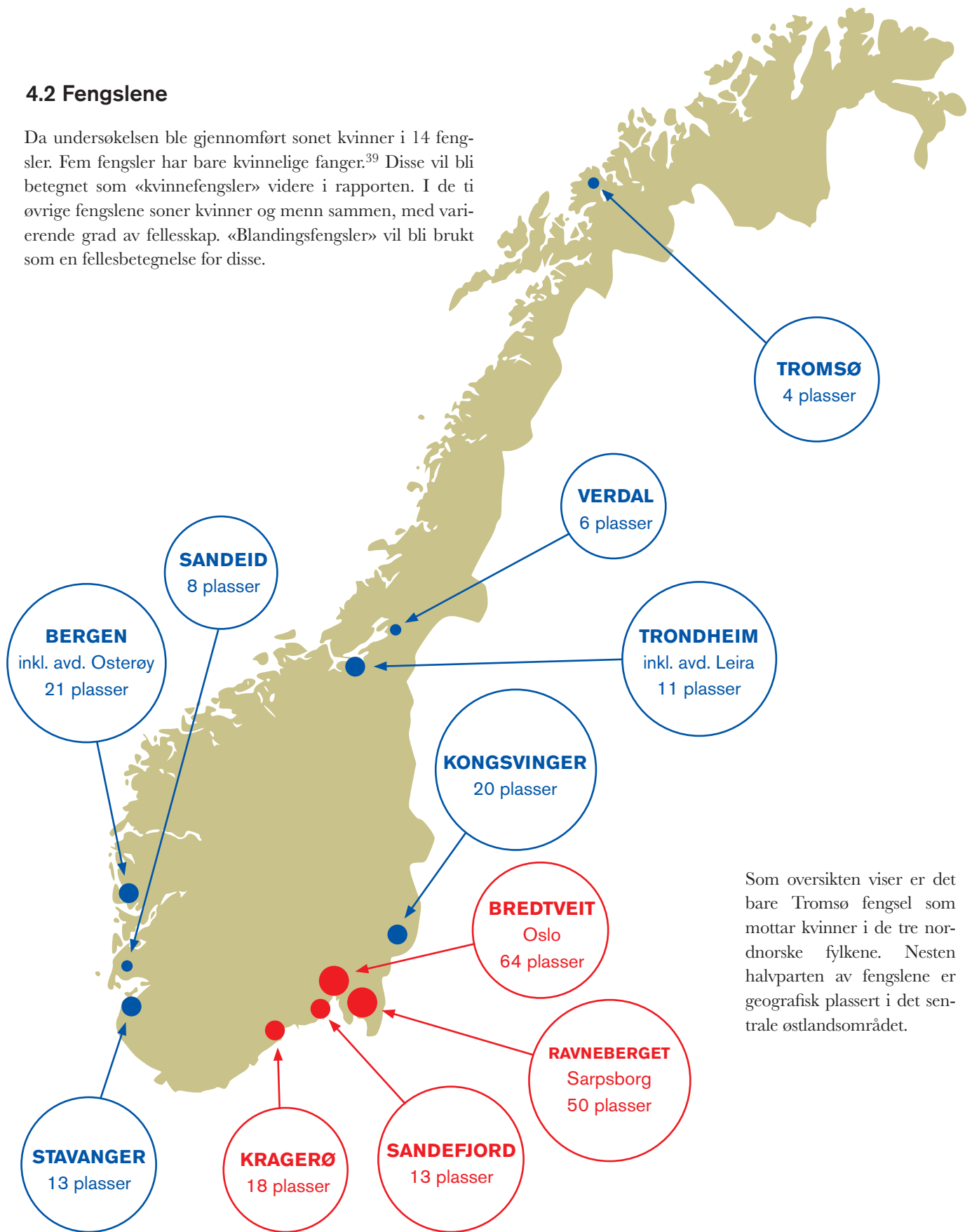
Domslengden samsvarer imidlertid ikke med hvor lenge fangene faktisk ender opp med å so-ne. Fangene kan for eksempel innvilges løslatelse ved 2/3 gjennomført tid eller få fremskutt løslatelse.³⁷ Oversiktene fra KDI og SSB bruker derfor antall soningsdøgn for å si noe om hvor lang tid fanger sitter i fengsel. I 2016 var gjennomsnittet for alle fanger 292 døgn, det vil si i underkant av ti måneder.³⁸

37. KDI (2016c) s. 8

38. Ibid s. 4

4.2 Fengslene

Da undersøkelsen ble gjennomført sonet kvinner i 14 fengsler. Fem fengsler har bare kvinnelige fanger.³⁹ Disse vil bli betegnet som «kvinnefengsler» videre i rapporten. I de ti øvrige fengslene soner kvinner og menn sammen, med varierende grad av fellesskap. «Blandingsfengsler» vil bli brukt som en fellesbetegnelse for disse.



Som oversikten viser er det bare Tromsø fengsel som mottar kvinner i de tre nordnorske fylkene. Nesten halvparten av fengslene er geografisk plassert i det sentrale østlandsområdet.

Figur 1: Oversikt over fengslene. Rød farge: rent kvinnefengsel, blå farge: blandet fengsel

³⁹ Andre kilder teller Bredtveit og Bredtveit avdeling B2 som ett fengsel. Antall kvinnefengsel blir i så fall fire.

Fengsel	Sikkerhetsnivå	Kommune, fylke	Antall kvinneplasser	Antall kvinner ved besøk ⁴⁰	Oppslutning i JURK-undersøkelsen
---------	----------------	----------------	----------------------	--	----------------------------------

KVINNEFENGSELENE

Bredtveit	Høyt	Oslo, Oslo	45	38	24 (63 %)
Bredtveit B2	Lavt	Oslo, Oslo	19	17 ⁴¹	13 (76 %)
Kragerø	Høyt	Kragerø, Telemark	18	17	14 (82 %)
Sandefjord	Lavt	Sandefjord, Vestfold	13	10	9 (90 %)
Ravneberget	Lavt	Sarpsborg, Østfold	45/50 ⁴²	40	18 (45 %)
Totalt for kvinnefengslene			140/145	122	78 (63 %)

FENGLER MED KVINNEAVDELINGER

Bergen	Høyt	Bergen, Hordaland	12	9	1 (11 %)
Kongsvinger	Høyt	Kongsvinger, Hedmark	20	18	11 (61 %)
Stavanger	Høyt	Stavanger, Rogaland	16	13	9 (56 %)
Trondheim	Høyt	Trondheim, Trøndelag	7	6	5 (71 %)
Totalt for fengsler med kvinneavdelinger			51	50	26 (52 %)

FENGLER MED KVINNEPLASSER

Bergen avd. Osterøy	Lavt	Osterøy, Hordaland	9	3	3 (100 %)
Sandeid	Lavt	Vindafjord, Rogaland	8	6	5 (83 %)
Trondheim avd. Leira	Lavt	Trondheim, Trøndelag	4	3	3 (100 %)
Verdal	Lavt	Verdal, Trøndelag	6	6	4 (66 %)
Tromsø	Varetektsavdeling	Tromsø, Troms	4	1	1 (100 %)
Totalt for fengsler med kvinneplasser			31	19	16 (84 %)
Totalt for fengsler der kvinner soner			222/227	191	120 (62 %)

Tabell 2: Oversikt over fengslene, geografisk plassering, antall plasser og oppslutning i undersøkelsen.⁴³

40. Som redegjort for i 3.6 telte vi antall kvinner i hvert fengsel den dagen vi var på besøk. Dette gir utgangspunkt for å måle oppslutningen om undersøkelsen.

41. Det var 19 kvinner på avdeling B2 ved vårt besøk, men to av kvinnene hadde nylig blitt overført fra andre fengsler og dermed allerede fått mulighet til å delta i undersøkelsen der.

42. Kan øke kapasiteten til 50 plasser ved at å sette flere fanger på samme celle.

43. KDI (2016c) s. 29-31, KDI (2018b), SOM (2014) s. 3

5 KONTAKT MED FAMILIE OG VENNER UNDER SONING

Kontakt med familie og venner under soning anses av myndighetene som en forutsetning for vellykket rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet.⁴⁴ Man kan også se tilrettelegging for sosial kontakt i sammenheng med prinsippet om humanitet under soning.

I utgangspunktet skal fanger kunne motta besøk én gang i uka, i minst én time. Når barn besøker sine foreldre i fengsel skal det vurderes om det skal gis utvidet besøkslengde og hyppigere besøk.⁴⁵

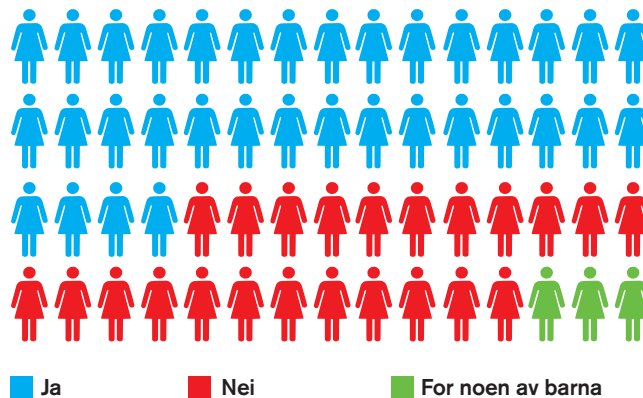
5.1 Kontakt med barn

Nesten 73 % av JURK-utvalget har barn. I gjennomsnitt hadde kvinnene to barn hver, til sammen 181 barn. Omtrent 70 % (N=87) av mødrene, det vil si 60 kvinner, hadde barn under 18 år. Den videre fremstillingen vil ta utgangspunkt i kvinnene med mindreårige barn, det vil si barn til og med 18 år.

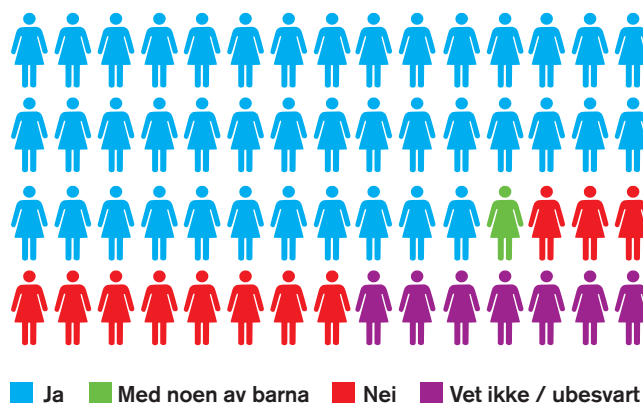
5.1.1 Foreldreansvar og samværsrett

Vi stilte spørsmål om kvinnene hadde foreldreansvar eller samværsrett til barna sine. Foreldreansvar betyr den juridiske forpliktelsen og rettigheten foreldre har til å bestemme over barnet i personlige forhold.⁴⁶ Å ha foreldreansvar innebærer dermed at barnet fortsatt er under forelderens omsorg, det vil si at omsorgen ikke er overtatt av barnevernet, fosterfamilie eller adoptivforeldre.⁴⁷

Om man ikke har foreldreansvar, har man som regel likevel samværsrett med sine barn. Det har man vanligvis også om man ikke bor sammen med barnet. Barn har på sin side rett til samvær med begge sine foreldre, med mindre det ikke anses for å være til det beste for barnet. Lovgivningen setter dermed barnas behov i første rekke, men anerkjenner samtidig foreldres rett til å ha kontakt med sine barn.⁴⁸



Figur 2: Foreldreansvar for mindreårige barn.



Figur 3: Samværsrett med mindreårige barn.

25 kvinner har både krysset av på at de har foreldreansvar og samværsrett til barna sine. Dette kan indikere at vi ikke forklarte godt nok hva disse begrepene betyr. Det er likevel rimelig å legge til grunn at kvinnene som har krysset av for enten foreldreansvar og/eller samværsrett er i en situasjon der de er ment å ha kontakt med sine barn.

Bare åtte kvinner har krysset av for at de verken har foreldreansvar eller samværsrett med sine mindreårige barn. Det vil si at av de 60 kvinnene som har mindreårige barn i utvalget, så er det 52 som har foreldreansvar eller samværsrett med barna eller noen av barna. Det er dermed rimelig å legge til grunn at 52 kvinner som utgangspunkt skal ha besøk av barna sine mens de soner.

44. St.meld. nr. 37 (2007-2008):58

46. Barnelova § 30

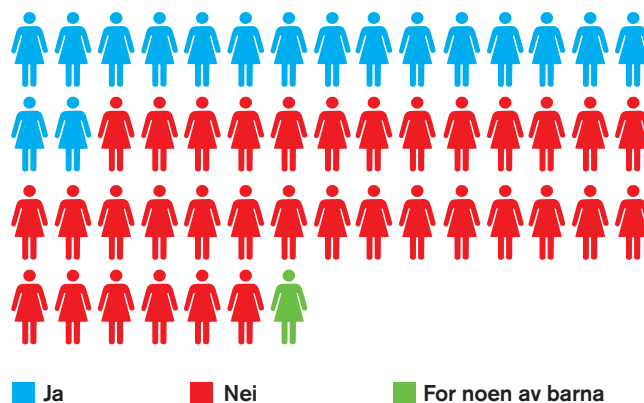
45. Retningslinjene kapittel 31.10

47. Prop. 161 L (2015-2016) s. 15

48. Barnelova §§ 42 og 43

5.1.2 Besøk av mindreårige barn

Som diagrammet viser hadde nesten 35 % av mødrene til mindreårige barn som de hadde foreldreansvar for eller samværsrett med, fått besøk av barna eller noen av barna i løpet av soningen. 65 % hadde ikke fått besøk i det hele tatt.



Figur 4: Besøk fra mindreårige barn. Mødre med foreldreansvar eller samværsrett.⁴⁹

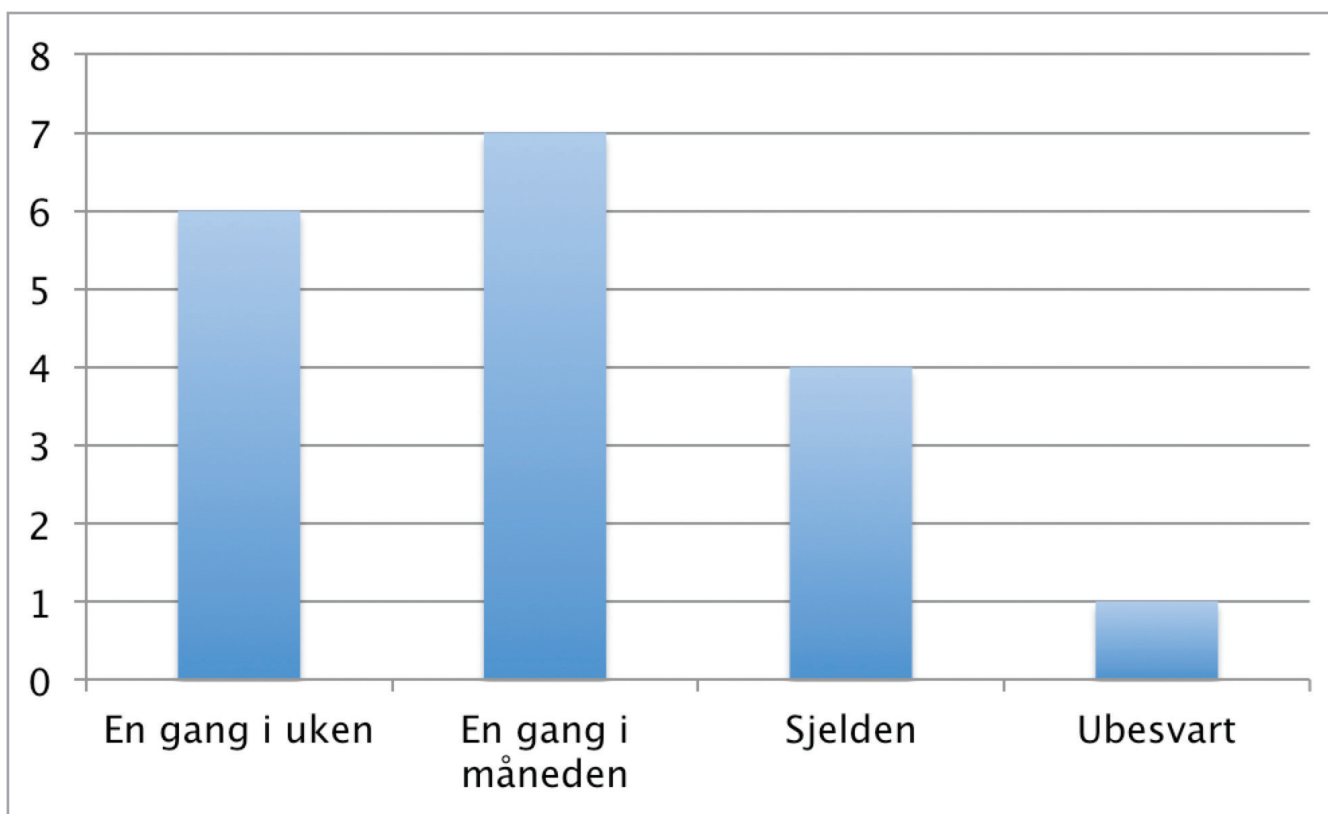


Diagram 5: Hvor ofte får du besøk? Absolutte tall. N=18

Det var bare 18 kvinner totalt som hadde fått besøk av barna sine. En tredjedel, det vil si seks kvinner, hadde fått besøk én gang i uka, som er det regelverket legger opp til.

⁴⁹ De som svarte nei til om de hadde fått besøk inkluderer ikke de åtte mødrene som verken har samværsrett eller foreldreansvar.

5.2 Besøk av andre enn barn

Kvinnene ble også spurt om de fikk besøk av andre og om hvilke personer de fikk besøk av. 40 % fikk besøk av øvrige familiemedlemmer, det vil si familie som ikke var barn eller partner. Dernest fikk 16 % besøk av ektefelle eller samboer, og en tilsvarende andel fikk besøk av venner.

Totalt var det 17 % av kvinnene som verken fikk besøk av barn, partner, øvrig familie eller venner mens de sonet. Enkelte av disse fikk besøk av frivillige eller religiøse organisasjoner, fengselsprest eller advokaten sin. Ut over dette mottok de ikke besøk i det hele tatt.

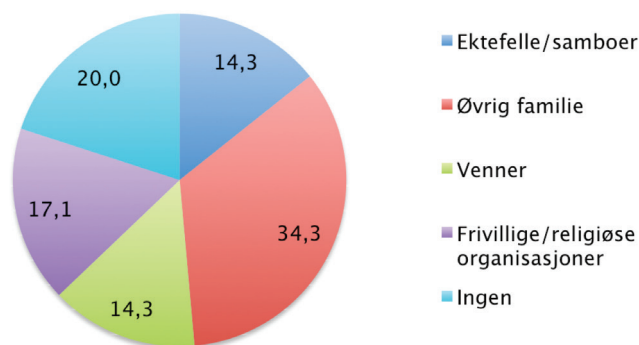


Diagram 6: Hvem får du besøk av (ikke medregnet barn)? Flere kryss mulig. Prosent. N=105

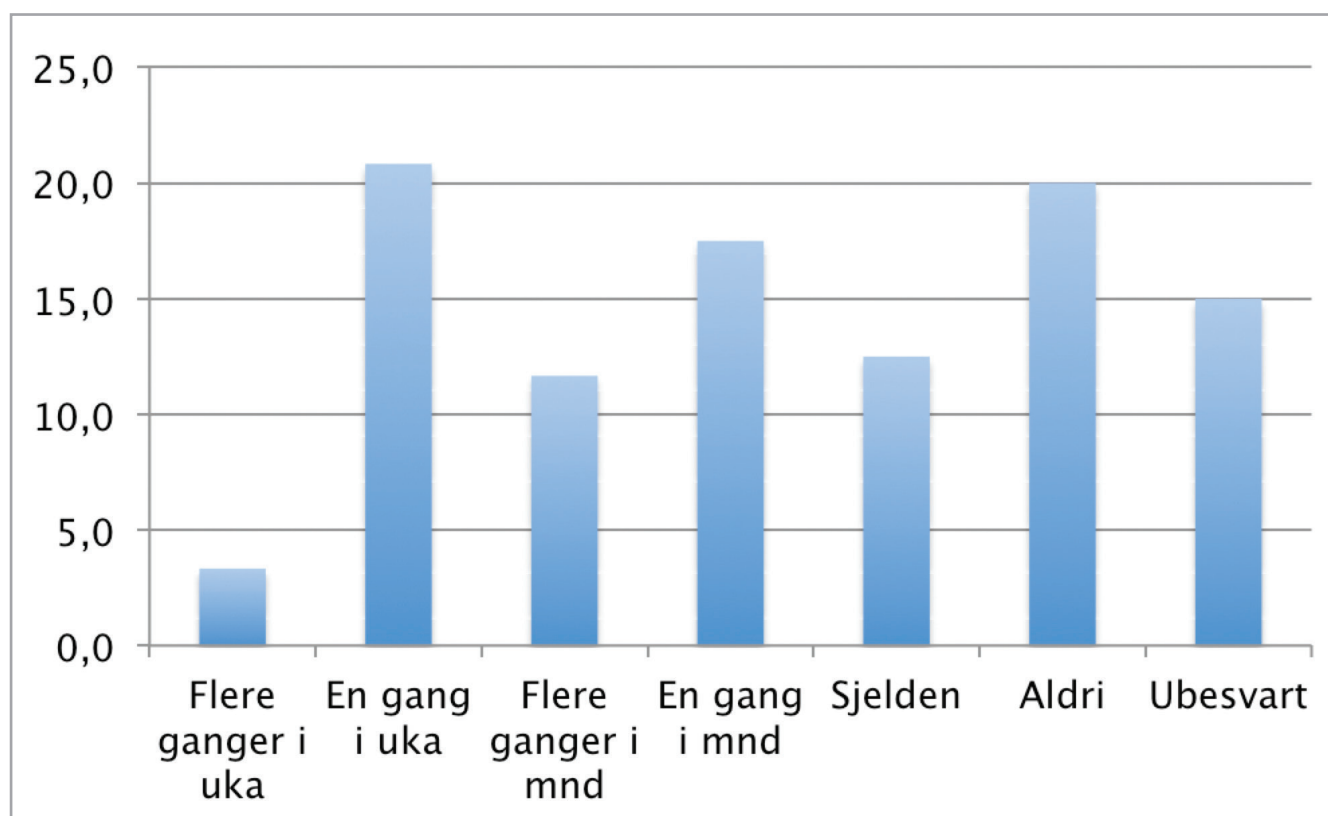


Diagram 7: Hvor ofte får du besøk? Prosent. N=120.

20 % av kvinnene sa de fikk besøk én gang i uka. Omtrent like mange fikk besøk én gang i måneden. 12 % sa de fikk besøk sjeldnere enn dette og 19 % sa de aldri fikk besøk.⁵⁰

69 % (N=76) av kvinnene hadde besøk som varte mellom én til to timer. 22 % hadde besøk i under en time, mens 7 % hadde tre timer eller mer.

⁵⁰ I avsnittet over er det referert til hvor mange som svarte «ingen» på spørsmålene om besøk av barn og av andre. Dette var til sammen 17 % av

kvinnene. Til spørsmålet om hvor ofte de fikk besøk, svarte likevel 19 % at de «aldri» fikk besøk.

5.3 Erfaringer med besøk

Kvinnene oppga ulike forhold som gjorde at de ikke fikk besøk, eller som gjorde det vanskelig å få besøk i fengsel. For noen var avstanden til hjemstedet et hinder for å komme til fengselet, andre beskrev forhold i fengselet som begrenset mulighetene for besøk.

5.3.1 Avstand til hjemstedet og reisekostnader

Nærhetsprinsippet tilsier at fanger som utgangspunkt skal få sone i nærheten av hjemstedet.⁵¹ Det skal særlig vurderes om hensynet til barn tilsier at soning nært hjemstedet er viktig.⁵² Det at kvinner utgjør en minoritet i fangebefolkningen gir utslag i at det også er få kvinnefengsler og få fengsler som har egne plasser eller avdelinger for kvinner. Samtidig har Kriminalomsorgen et ideal om at kvinner skal sone atskilt fra menn, primært i rene kvinnefengsler, eller i egne tilrettelagte avdelinger.⁵³ I en avveining mellom disse hensynene har Kriminalomsorgen bestemt at «[e]t godt tilrettelagt tilbud for kvinner skal tillegges større vekt enn nærhetsprinsippet».⁵⁴

53 % av kvinnene i JURK-utvalget sa at de sonet langt fra hjemstedet og at dette gjorde det vanskelig å få besøk. Av disse sa 60 % (N=64) at det var vanskelig å opprettholde kontakt med venner og familie på grunn av tidsbruk og/eller kostnader ved reisen.

Omtrent samme andel som sonet langt fra hjemstedet sa at avstanden var for lang til at besøkende kunne komme på dagsbesøk. Andre sa at det var mulig, men dyrt. Lang reisevei kan medføre ytterligere utgifter for mødrene til små barn, ettersom disse må ledsages av voksne. Nesten halvparten av kvinnene som sonet langt hjemmefra, hadde barn de hadde samværsrett med. I tillegg sa syv kvinner at de sonet nært hjemstedet, men at det likevel var dyrt for besøkende å komme på dagsbesøk.

Kriminalomsorgens rapport om likeverdige soningsforhold for kvinner og menn anbefalte at soning i rene kvinnefengsler eller -avdelinger måtte veie tyngre enn nærhetsprinsippet, men at «[b]esøk av barn og familie kan til en viss grad kompenseres, for eksempel ved at Kriminalomsorgen eller NAV kan yte økonomisk bidrag til reise/besøk».⁵⁵

Ingen kvinner i JURK-utvalget oppgir å ha fått slik reisesøtøtte, men flere skriver at betalt reise ville gjort det lettere å få besøk. En kvinne sa at det i utgangspunktet ville vært for dyrt og vanskelig for henne å få besøk av sitt barn på grunn av avstanden og kostnadene ved reisen, men at hun hadde slektninger som bodde i nærheten av fengselet som de besøkende kunne bo hos. Det var dermed individuelle forhold som gjorde at besøk likevel ble mulig, og ikke tilrettelegging fra fengselets side.

Flere ønsket utvidet besøkstid på grunn av lang reisevei for besøkende. En skrev at det vil ta henne 14 timer å reise tur/retur hjemstedet. En annen ønsket utvidet besøkstid og at besøk ikke må skje til fastsatte tider.

Sivilombudsmannen har pekt på at det i noen fengsler kun er regulære besøkstider i ukedagene, noe som kan gjøre det vanskelig å få besøk av barn i skolealder.⁵⁶ Dette kan være problematisk for kvinnene som sier at besøkende ikke kan komme på dagsbesøk på grunn av avstanden, både med tanke på besøkende barn og voksne.

Noen kvinner ønsket mer permisjon for å besøke familie og venner fordi de soner langt fra hjemstedet. «Søkte om utvidet permkvote, men avstand var ikke god nok grunn – mente jeg kunne holde kontakt med familie og opprettholde/vedlikeholde nettverk [innenfor] de 18 perm døgnene pr. år», skrev en kvinne.

Flere av kvinnene som soner langt fra hjemstedet gir uttrykk for at de savner kompenserende tiltak fra fengslene. Det er et gjennomgående trekk at kvinnelige fanger opplever at de må sone langt hjemmefra, både i Norge og internasjonalt.⁵⁷ Bangkokreglene anbefaler på bakgrunn av dette at «(...) measures shall be taken to counterbalance disadvantages faced by women detained in institutions located far from their homes».⁵⁸ Dersom fengslene ikke har slike kompenserende tiltak kan dette medføre at kvinnes økonomiske situasjon blir avgjørende for om de får opprettholdt kontakt med familie og venner under tiden de er i fengsel.

51. Straffegjennomføringsloven § 11

53. KDI (2017) s. 2

55. KDI (2015) s. 49

57. SOM (2016b) s. 47, UNODC (2014) s. 16

52. Retningslinjene kapittel 11.1.1

54. KSF (2012) s. 21

56. SOM (2016b) s. 47

58. FN (2010) regel 26

5.3.2 Familie og venner i utlandet

I JURK-utvalget hadde 22 kvinner bosted utenfor Norge. Ti kvinner hadde barn, og alle unntatt to av barna var mindrerårig. I snitt hadde kvinnene nesten tre barn hver.

Bare én av mødrene hadde fått besøk av barnet sitt. Hun hadde i tillegg fått besøk av «øvrig familie». Én hadde fått besøk av venner og én av «øvrig familie». Det var altså bare tre av de 22 som hadde fått besøk i løpet av fengslingen. Ut over dette hadde enkelte fått besøk av frivillige eller religiøse organisasjoner.

Flere av mødrene syntes det var tungt å ikke ha kontakt med sine barn. En var bekymret for hvordan barnet hadde det mens hun var i fengsel, langt unna hjemlandet.

«Jeg synes ikke det er normalt at en utenlandsk person, jeg er fra Romania, ikke har rett til å kontakte familien min i så langt tid, særlig at min mann også er arrestert og at vi ikke kan hjelpe på noen som helst måte. Våre barn er i Romania og er sammen med bestemor som er 75 år gammel og har ingen inntekt eller hjelp fra den rumenske staten. Mine barn får ikke den nødvendige maten og heller ikke de nødvendige pengene for å kunne fortsette i barnehagen fordi foreldrene er fengslet i et annet land. Kanskje noen kan hjelpe oss, hvis ikke oss kriminelle, i det minste våre barn som ikke har noen skyld for handlingene våre og de trenger hjelp til et normalt liv (klær, mat, leker etc)» (oversatt fra rumensk).

Flere utenlandske mødre sa at det var vanskelig med besøk fordi barna bor langt unna og fordi reisen var dyr. Behovet for alternative måter å opprettholde kontakt med barn (og andre nærstående) er dermed desto større. Flere var fortvilet over at de ikke hadde nok ringetid og/eller at de ikke hadde tilgang på Skype slik at de kunne se barna. «The time given to phone is not enough, it's too difficult, there is no Skype here». En annen skrev:

«Skype here does not exist, just phone to those who have the right. I for example have no right to the phone, to nothing for a month, I do not know anything about my baby. It is not normal!»

Det var ikke bare barna kvinnene savnet. En ønsket ikke å sone i Norge fordi det var langt unna familien: «I would like to be sent back to [hjemland] so I can reunite with my family (...)».

En annen skrev:

«Det er vanskelig for meg å skrive. Jeg vil ha familie og mannen min på besøk. Kan jeg ringe til mannen min? Fordi jeg har ikke snakket med eller fått besøk av mannen min på to måneder. Jeg er veldig lei meg, det er et stort problem for meg. I fjor ringte jeg og besøkte familie og mannen. Nå vet jeg ikke hva som skjedde. (...) Det er urettferdig for meg» (oversatt fra rumensk).

Enkelte kvinner sa de var ensomme. En kvinne så frem til besøk fra advokaten sin:

«Det kom en venninne [navn på venninne], men hun kommer ikke mer nå. Jeg har en god advokat og han besøker meg (...) fordi jeg har ingen andre – jeg er foreldreløs, jeg har vokst opp på barnehjem. Advokaten kommer på besøk til meg og jeg er glad når han kommer på besøk» (oversatt fra rumensk).

En av de andre kvinnene som ikke fikk besøk, foreslo at ambassaden kunne komme:

«Etter min mening burde det komme noen fra den rumenske ambassaden minst hver andre eller tredje måned for å se til oss og fortelle oss hvilke rettigheter vi har» (oversatt fra rumensk).

Begge kommentarene over gir eksempler på at utenlandske fanger sliter med å opprettholde kontakt med familie og venner under soningen. For enkelte av kvinnene medførte dette at kontakten med andre aktører, som egentlig er ment å ha andre funksjoner, likevel spiller en viktig sosial rolle for kvinnene.

En oppsummerte situasjonen slik: «(...) I feel more should be done for those who have loved ones».

Kriminalomsorgen har laget en håndbok om fanger som er utenlandske statsborgere. Det anerkjennes at fengslene har «svært få tilbud» til utenlandske fanger med pårørende i utlandet. Det foreslås at fanger kan søke om utvidet telefontid, men det bemerkes at «det er en utfordring at kriminalomsorgen krever at telefonnummeret er registrert for at fengslet skal kunne følge sikkerhetsrutinene» og at «mange utenlandske pårørende har uregistrerte telefonnummer, noe som på sin side kan føre til at de får avslag på å ringe pårørende». Det foreslås derfor at man i stedet benytter Skype.⁵⁹

Ut over to kvinner som sonet i et blandingsfengsel, var det ingen av fengslene der kvinner soner som hadde tilbud om Skype da undersøkelsen ble gjennomført. Kommentarene over tyder også på at flere har begrensninger i tilgangen til telefon.

Kriminalomsorgen skriver videre at fysisk besøk kan være vanskelig fordi dette fordrer sikkerhetsklarering av besøkende. Det bemerkes at dette kan være vanskelig å få tak i fordi politiet i mange land «er korrumpert og det koster en del penger å få tak i slik dokumentasjon».⁶⁰ Håndboken gir ikke noen råd i hvordan dette eventuelt kan avhjelpest.

5.3.3 Sikkerhetshensyn

I likhet med kvinnene som hadde familie og venner i utlandet, var sikkerhetshensyn også et hinder for besøk for flere av de øvrige kvinnene i utvalget.

Noen kvinner sa at de bare får ha besøk bak glassvegg. «Vil ha kjæresten på besøk, men han har bare fått glassvegg besøksrett». En av disse kvinnene sonet i tillegg svært langt fra hjemstedet. Hun sa at hun derfor ikke får besøk, fordi kjæresten «(...) kan ikke bruke 3-4 tusen på å komme og SE på meg».

En del tilbakemeldinger gikk ut på at kontrollen av besøkende på ulike måter gjorde det vanskelig å få besøk. En skrev at «sjekking av papirer tar veldig lang tid». Flere kvinner skrev det samme. «Sjekking av personer som kommer på besøk skal ikke ta så lang tid», skrev en som forslag til hvordan fengslene bedre kan tilrettelegge for besøk.

En foreslo at «skjema for besøkstillatelse bør finnes på internett (...)» og la til at det er «tungvint å få info om besøksmulighet og søkeprosess for de som vil besøke meg».

Med unntak av ett blandingsfengsel, hadde ingen av fengslene der kvinner soner tilbud om videosamtaler. «Prøv å holde kontakt med en ettåring via telefon», poengterte en av mødrene som lenge hadde bedt om å få tilgang til Skype. Barneombudet har utarbeidet en brosjyre der barn av fanger har gitt innspill hvordan kontakt med foreldre i fengsel kan bli bedre. Disse barna ga også uttrykk for at det var vanskelig å opprettholde god nok kontakt over telefon.⁶¹

Tilbakemeldingene viser at ikke bare sikkerhetshensyn, men også praktiske forhold, som hvordan fengselet gir informasjon om besøksmulighetene, om besøkskjema er tilgjengelig og hvor raskt fengselet behandler søknader om besøkstillatelse, har betydning for kvinnenes kontakt med nærstående under soning.

5.3.4 Besøksrom og besøksleiligheter

Flere fengsler har lagt til rette for besøk av barn. Bredtveit og Trondheim fengsel avdeling Leira har besøksleiligheter der fanger kan ha besøk av barn opp til ett døgn en gang i måneden. Forutsetningen er at det er til barnets beste og sikkerhetsmessig forsvarlig. Fanger som soner langt fra hjemstedet skal være blant de prioriterte gruppene til å kunne benytte seg av tilbudet.⁶²

Fem kvinner sa at de hadde tilgang til besøksleilighet. En kvinne mente imidlertid at det var «svært få som får bruke besøksleiligheten».

De fleste kvinnene som svarte på spørsmålet, sa at de hadde tilgang til besøksrom. To kvinner hadde bare tilgang til felles besøksrom.

Flere kvinner var misfornøyd med besøksrommene og utstyret. Noen kommentarer gikk ut på at det var for få besøksrom og at det derfor var begrenset hvor mange som kan ha besøk samtidig.

En del ønsket oppgraderinger av besøksrommene. En ønsket «større rom, flere aldersadekvate spill og bøker», en annen ønsket at besøksrommet skulle «pusse[s] opp og [få] nye møbler». En tredje ville ha «større besøksrom, mer koselig, mulighet for aktivitet for større barn». En fjerde kvinne ønsket at besøksrommet kunne bli pyntet, få ny sofa og mulighet for mikrobølgeovn slik at man kunne lage mat sammen med besøkende.

Ekspertpanelet til Barneombudet ga uttrykk for at dårlige besøksforhold kan gjøre det vanskelig å være på besøk. Tilbakemeldingene fra barna ligner på de som kvinnene i JURK-utvalget kommer med. Noen ønsket mer lys og bedre lufting, andre ønsket bedre leker og bøker. Flere kommentarer gikk ut på at besøksrommene kunne vært hyggeligere. I likhet med kvinnen som sa hun ønsket mikrobølgeovn, fortalte barna at det var viktig å kunne lage og spise mat sammen når de er på besøk i fengselet.⁶³

60. Ibid s. 87

61. Barneombudet (2010) s. 16

62. KDI (2018c), Rundskriv (2006)

63. Barneombudet (2010) s. 11-14

En ville ikke ta barna med til besøksrommet, men hadde i stedet «besøk på rommet – da får de se hvordan jeg bor. Det er mindre skremmende».

Tilbakemeldingene kan i sin helhet leses som at kvinnene ønsker å gjennomføre besøk i omgivelser som ikke er så «institusjonsaktige» og som er bedre tilrettelagt for å utføre aktiviteter som kvinnene vanligvis gjør med sine barn, som å lage mat eller lese bøker.

En undersøkelse om fangers barn fant at dersom besøksrommene ikke er tilfredsstillende, risikerer man at besøkene blir en negativ opplevelse for barna.⁶⁴ De dårlige opplevelsene hang ikke sammen med møtet med forelderen i seg selv, men at rammebetingelsene for møtet i liten grad ivaretar barnas behov.⁶⁵

5.3.5 Tilrettelegging for intimt samvær

JURK ble høsten 2016 kontaktet av kvinnelige fanger som hadde opplevd at det var tilrettelagt for å ha sex med partnere i fengsler for menn, men ikke i kvinnefengslene. De opplevde dette som diskriminerende. Utvalget fikk derfor spørsmål om sine erfaringer med tilrettelegging for sex med besøkende. Blant de som svarte på spørsmålet, mente 11 % (N=89) at det var tilrettelagt for å ha sex, mens 34 % sa det ikke var det. Halvparten kjente ikke til om det var mulig eller sa at det ikke var relevant.

Flere kvinner ønsket et eget, privat rom med kondomer, engangslaken og våtservietter. Noen sa at de ikke ønsket å ha sex samme sted som familien kommer på besøk. En kvinne var fornøyd med tilbudet i blandingsfengselet hun sonet i og sa det var «et positivt opplegg med sovesofa, laken og kondomer».

En kvinne mente at det var typisk at besøksrommene i kvinnefengslene var tilrettelagt for barn, men ikke for at de kunne ha sex. Hun opplevde at de først og fremst ble sett på som mødre, ikke som kvinner med seksuelle behov.

Myndighetene anerkjenner at seksuell kontakt er viktig for fanger.⁶⁶ Hvordan besøksrommene er utformet i kvinnefengsler kan samtidig gi indikasjoner på hva slags behov og interesser kriminalomsorgen anser at kvinnelige fanger har. Manglende tilrettelegging for å kunne ha seksuelle relasjoner med besøkende kan analyseres ut ifra kjønn- og seksualitetsforståelser i samfunnet for øvrig. Slike forståelser kan være oppfatninger om menn som mer seksuelle enn kvinner, og på kvinner som har barn for først og fremst å være mødre.⁶⁷ Samtidig er det ingen holdepunkter for at berøvelsen av seksuell kontakt er mindre tyngende for kvinnelige fanger sammenlignet med menn.

5.3.6 Ønsker ikke besøk

En av fire mødre med samværsrett hadde ikke fortalt barna at de var i fengsel (N=60). En del av kvinnene ville ikke ha besøk av barna sine mens de sonet.

En kvinne ønsket bare «å ha samvær utenfor fengslet». En annen skrev at «Personlig ønsker [jeg] ikke at gutten min skal besøke meg i fengsel, besøker han i stedet». En tredje mente at «ingen barn (...) skal utsettes for det».

En kvinne sa at barnet ikke ønsker det. «Mitt barn ønsker ikke se meg i fengsel!»

En kvinne sa at hun gjerne ville få frigang slik at hun kunne møte barnet sitt utenfor gjerdet og gå inn sammen fordi hun fryktet at barnet skulle bli redd.

Omtrent en fjerdedel av kvinnene som sonet langt hjemmefra, sa at de ikke ønsket å sone nærmere hjemstedet (N=64). En kvinne skrev «egentlig ønsker jeg ikke besøk mere». Kvinnen hadde barn, men de var voksne.

Flere av tilbakemeldingene i JURK-utvalget tyder på at både kvinnene og deres familiemedlemmer kan oppleve at det er vanskelig eller utfordrende å gjennomføre besøk i fengsel. Det kan også indikere at fengsel er lite egnet som lokale for hvor samvær med nærstående, og kanskje særlig barn, skal finne sted.

64. Vold Hansen m.fl. (2013) s. 191

65. Ibid:187

66. St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 168

67. se for eksempel Rothing og Bang Svendsen (2011) s. 1959

5.4 Oppsummering og anbefalinger

Å kunne ivareta og styrke sosiale relasjoner under soning er en sentral forutsetning for å vende tilbake til samfunnet. Tilbakemeldingene fra JURK-utvalget viser imidlertid at kvinnene som deltok i undersøkelsen opplever en rekke utfordringer og hindringer som fører til at deres sosiale relasjoner svekkes som en følge av manglende tilrettelegging for sosial kontakt under fengselsoppholdet.

Mange kvinner rapporterer om at de soner langt fra hjemstedet og at dette gjør det dyrt og/eller vanskelig for familie og venner å komme på besøk. Flere kvinner hadde erfaring med at kontroll av besøkende og søknad om besøkstillatelse tok lang tid. Enkelte syntes informasjonen var lite tilgjengelig.

En del av kvinnene må velge mellom å sone nært hjemstedet, og dermed muligheter for å få besøk, eller å sone langt unna hjemstedet for å få tilgang på andre goder.

Kvinner med familie og venner i utlandet uttrykker behov for å kunne holde kontakt på andre måter enn besøk, fordi dette kan være vanskelig å gjennomføre.

Mange var misfornøyd med besøksfasilitetene, både hva gjelder standard og utstyr. I tillegg hadde enkelte opplevd at det var for få besøksrom, slik at ikke alle kunne motta besøk.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Kvinner som har foreldreansvar eller samværsrett med mindreårige barn bør så langt det er mulig gjennomføre straff utenfor fengsel, for eksempel gjennom fotlenkesoning eller samfunnsstraff. Der dette ikke lar seg gjøre må kvinnene som ønsker det få anledning til å sone såpass nært hjemstedet at jevnlig besøk er mulig.
- I tilfeller der kvinner må sone langt fra hjemstedet må kompensere tiltak, som reisetøtte, på plass for at besøk skal kunne gjennomføres. Reisetøtten må også dekke kostnadene til reisefølge for små barn.
- Alle fengsler må få på plass Skype eller tilsvarende løsning.
- Det må innvilges utvidet telefon- og Skype-tid for kvinner som ikke har mulighet til å få besøk.
- Fengslene må sørge for at informasjon om besøk og nedlastbare besøkskjema gjøres tilgjengelig på internett.
- Besøksrom må tilrettelegges for besøk fra barn i alle aldre. Samtlige fengsler må få på plass egen besøksleilighet der det er tilrettelagt for overnatting, matlaging og andre aktiviteter som passer for samvær med barn.
- Besøkslokaler må oppgraderes til en slik standard at det gir verdige rammer for besøk. Følelsen av å være i en institusjon bør nedjusteres så godt som mulig.
- Alle fengsler må ha et besøksrom som er tilrettelagt for intimt samvær, med engangslaken, kondomer og vaskeutstyr.

6 INFORMASJON FRA FENGSELET

For å kunne hevde en rett, må man ha kunnskap om rettigheten. Dette er et viktig utgangspunkt for JURK og andre rettshjelpiltaks arbeid med å formidle fangers rettigheter i fengslene.

I tillegg til kunnskap om det som betegnes som rettigheter, er det viktig å ha et godt bilde av hvilke tilbud og muligheter som finnes i fengselet for å få innfridd disse under soning. Vi stilte derfor flere spørsmål om hvilken informasjon fangene hadde fått fra fengselet og om denne informasjonen var på et språk som kvinnene forstod.

6.1 Erfaringer med informasjon fra fengselet

6.1.1 Hva har kvinnene fått informasjon om?

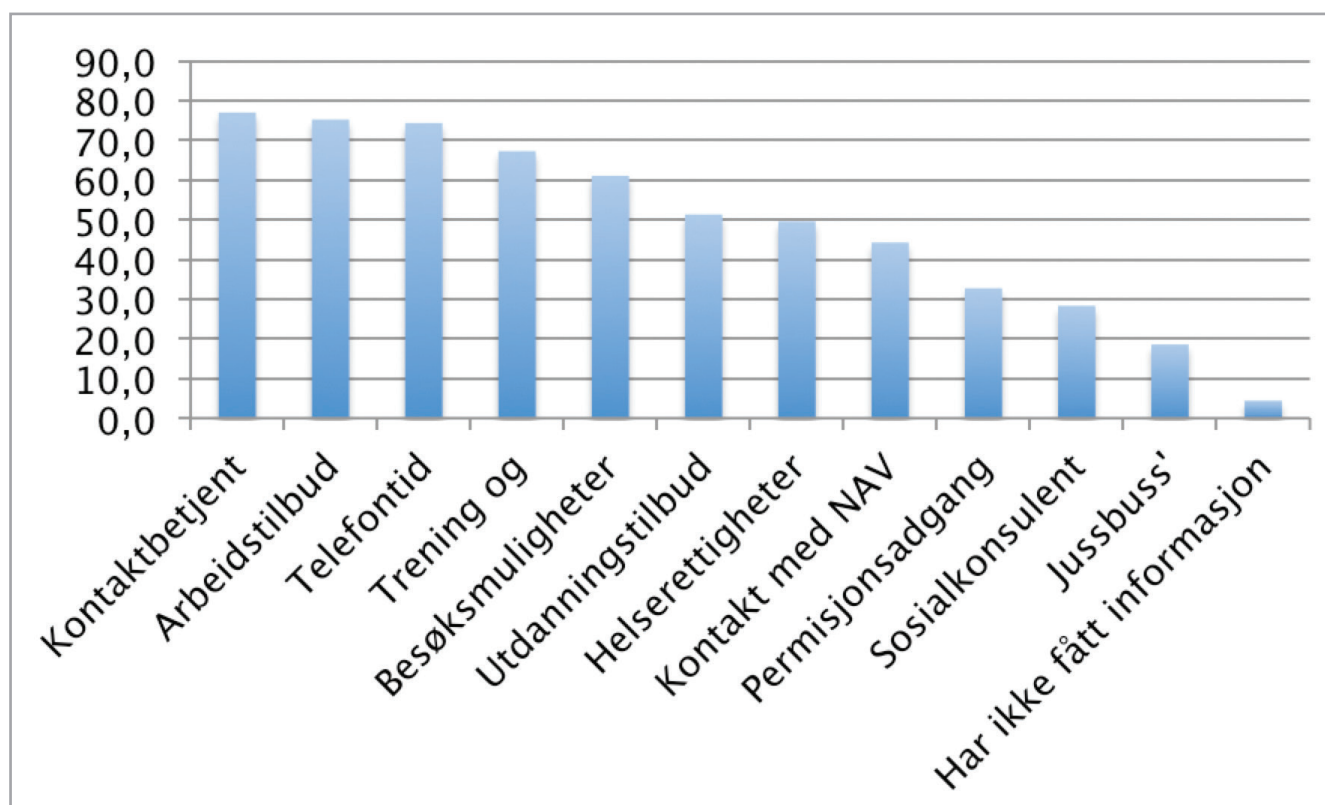


Diagram 8: Informasjon fra fengselet. Flere kryss var mulig. Prosent. N=107.

Som diagrammet viser hadde flest kvinner fått informasjon om kontaktbetjent, arbeidstilbud og telefontid. Færrest hadde fått Jussbuss' fengselshåndbok,⁶⁸ møtt sosialkonsulent eller fått informasjon om permisjon. Bare fem kvinner sa at de ikke hadde fått noe av denne informasjonen, mens 13 kvinner svarte ikke på spørsmålet.

En del kvinner hadde kommentert spørsmålet. Fem kvinner skrev at de hadde fått lite eller utilstrekkelig informasjon fra fengselet. Én ønsket mer skriftlig informasjon ved innsettelse i fengsel og flere kvinner etterlyste informasjon om sine rettigheter og innholdet i soningen.

⁶⁸. Jussbuss utga i 1987 en bok med oversikt over fangers viktigste rettigheter under soning som siden har blitt revidert i flere utgaver (Jussbuss 2018).

6.1.2 Er informasjonen forståelig?

Omtrent tre av fire kvinner oppga at de hadde fått informasjon på et språk de forstod, mens 23 % sa at de ikke hadde fått det. Omtrent samme andel oppga også at de ikke hadde forstått den skriftlige informasjonen de hadde fått eller at de bare forstod litt. Elleve kvinner begrunnet dette med at de hadde fått informasjon på et språk de ikke behersket, mens syv kvinner sa at informasjonen i seg selv var vanskelig.

Blant de norsktalende kvinnene (N=91) var det 15 % som sa at de ikke forstod den skriftlige informasjonen, og 8 % som sa at de bare forstod litt. En av disse kommenterte at det var «rotete informering» fra fengselets side.

Tretten kvinner som ikke forstår norsk (N=17) sa at de opplevde problemer med å forstå informasjonen fra fengselet som en følge av dette. Åtte kvinner sa at de ikke fikk informasjon om rettighetene sine. 12 kvinner hadde fått hjelp til å oversette informasjonen fra fengselets ansatte og ni kvinner hadde fått hjelp fra medfanger. Bare fem kvinner sa at de hadde fått hjelp fra tolk og syv kvinner sa at ingen hjalp dem med oversettelse.

I tillegg til at informasjonen i seg selv ikke var forståelig, var det seks av disse kvinnene som hadde problemer med å snakke med medfanger eller ansatte og fire som sa at de hadde problemer med å få brukt tjenester i fengselet.

6.2 Oppsummering og anbefalinger

De fleste kvinnene hadde fått noe informasjon fra fengselet, men det var flere tema kvinnene manglet informasjon om. Flere kvinner etterlyste informasjon om sine rettigheter.

En del av kvinnene som ikke forstod norsk hadde som følge av dette ikke fått informasjon om rettigheter, hadde problemer med å kommunisere med ansatte og medfanger og/eller hadde problemer med å benytte seg av tjenestene i fengselet. Bare fem kvinner oppga at de hadde fått hjelp fra tolk til å oversette informasjon. Selv en del av de norske kvinnene hadde problemer med å forstå informasjonen de hadde fått fordi informasjonen var skrevet på et lite tilgjengelig (byråkratisk) språk.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Det må utarbeides et skriftlig materiale som gir oversikt over de viktigste rettighetene man har som fange og om fengselets tilbud.
- Tolketjenester må gjøres mer tilgjengelig for fanger. Språkbakgrunn bør vurderes før innsettelse, og det bør vurderes om kvinner som snakker samme språk kan sone i samme fengsel. Informasjon fra fengselet må oversettes.
- Kriminalomsorgen må gjennomføre et klarspråkprosjekt med sikte på at all informasjon til fanger og fangers pårørende skal være skrevet på et språk som er forståelig for ulike type lesere.

7 UTDANNING OG ARBEID

Fanger har plikt til å være i aktivitet under soning.⁷⁰ Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, opplæring, program eller andre tiltak. Fengeleiet skal på sin side vurdere hva slags aktivitet som er til beste for den enkelte, der det særlig skal legges vekt på hva som kan redusere skadevirkninger av fengselsoppholdet, risiko for ny kriminalitet og samtidig dekke den enkeltes ønsker og behov.⁷¹ Aktivitetene skal på denne måten være en av de viktigste tiltakene for å oppnå idealet om rehabilitering av fanger i løpet av soningen. Samtidig skal tiltakene bidra til en mer human straffegjennomføring.

7.1 Utdanning

Fra 2007 har det blitt tilbudt undervisning i alle norske fengsler.⁷² I tråd med importmodellen skal undervisning i

fengsler være likeverdig med tilsvarende undervisning i samfunnet for øvrig.⁷³ Det er derfor lokale, videregående skoler som er ansvarlig for tilbudet.⁷⁴ I tillegg kan fanger i utgangspunktet søke opptak ved et universitet eller høyskole på lik linje med andre.⁷⁵

7.1.1 Utdanningsnivå

I JURK-utvalget hadde 40 % fullført videregående skole, 26 % fullført grunnskole og 17 % fullført bachelorgrad som høyeste utdanningsnivå.⁷⁶ 6 % hadde ikke gjennomført grunnskoleopplæring og én kvinne hadde mastergrad. De øvrige kvinnene oppga «annet» på utdanningsnivå. Sammenlagt hadde 58 % av kvinnene fullført videregående eller høyere utdanning.

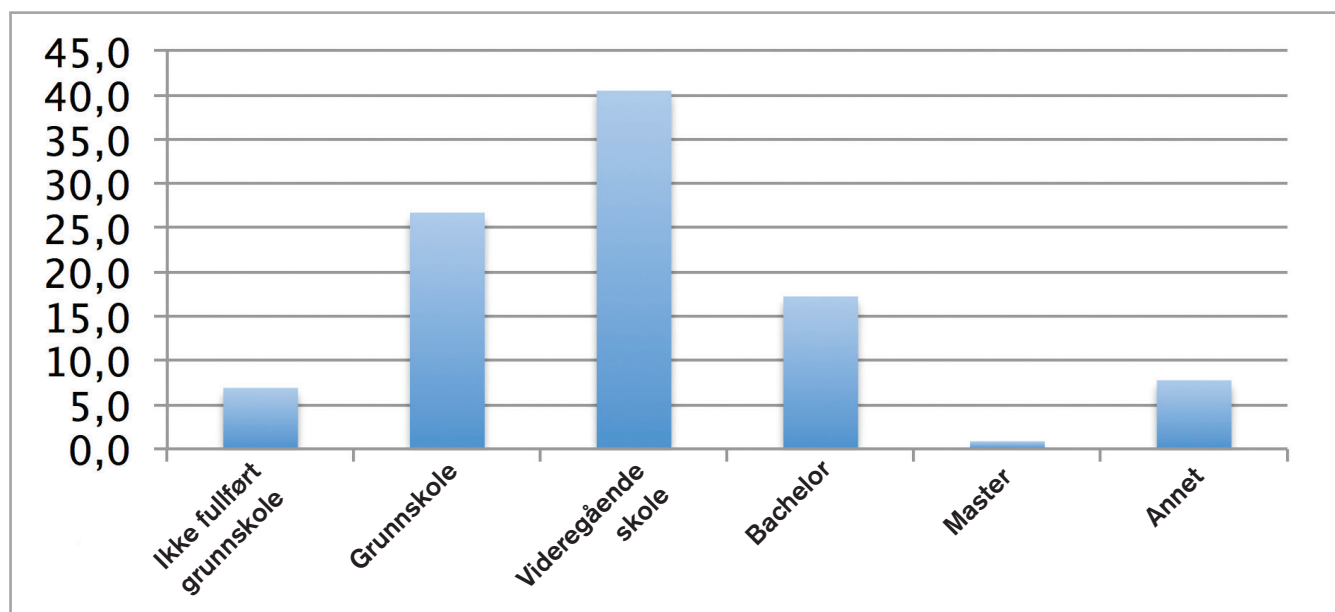


Diagram 9: Høyeste oppnådde utdanningsnivå. Prosent. N=116.

Til sammenligning hadde i overkant av 73 % kvinner i Norge over 16 år gjennomført utdanning på videregående nivå eller mer.⁷⁷ Utdanningsnivået til JURK-utvalget er

dermed noe lavere enn gjennomsnittet i den norske kvinnebefolkningen.⁷⁸

70. Straffegjennomføringsloven § 3

71. Retningslinjene kapittel 18.2

72. Eikeland m.fl. (2013) s. 19

73. Importmodellen ble innført på 1970-tallet og går ut på at tjenestetilbudene i fengsel hentes inn fra samfunnet utenfra. Dette inkluderer blant annet helsetjenester og utdanningstilbudet (Christie (1970) s. 75,

Straffegjen-nomføringsloven § 4).

Se også Fridhov og Langelid 2017.

74. St.meld. nr. 27 (2004-2005) s. 10

75. Ibid s. 12

76. Det er mulig at vi ikke forklarte godt nok hva en bachelorgrad innebærer. Tre kvinner er tatt ut i andelen som hadde bachelorgrad basert på annen informasjon, blant

annet bosted, alder, domslengde m.v og kvinnenes svar til andre spørsmål. I tillegg er vurderingen gjort på bakgrunn av funn fra Eikeland m.fl. (2014) om utdanningsnivået blant fanger basert på nasjonalitet.

77. SSB (2017d)

78. Ingen i JURK-utvalget er under 18 år, mens befolkningsstatistikken inneholder utdanningsnivået også til kvinner mellom 16-18 år. Mange av disse vil ikke ha rukket å fullføre VGS. Følgelig kan man anta at andelen med utdanning på VGS-nivå eller mer er høyere enn 73 % for kvinner over 18 år.

7.1.2 Utdanningstilbud der kvinner soner

Alle fengslene inkludert i undersøkelsen hadde tilbud om en eller annen form for videregående opplæring (VGS).⁷⁹ Imidlertid var spennvidden i tilbud stor, i alt fra ett til ti forskjellige videregående studieretninger. Ti fengsler hadde tilbud om grunnskoleutdanning. Halvparten av fengslene hadde norsk som andrespråk (NOA). Fem blandingsfengsler hadde tilbud om fagbrev, men ingen av kvinnefengslene tilbød dette.

Ni fengsler oppga at det var mulig for fangene å ta høyere utdanning på universitets- eller høyskolenivå. Imidlertid var det en del variasjon i om og eventuelt hvordan skoleavdelingen i fengselet tilrettela for undervisning på høyere nivå. I ett fengsel ble det tilbudt studieveiledning, i et annet bistod fengselet med det praktiske rundt søking, oppmelding, kontakt med lærested og eksamensavvikling. Et tredje fengsel tilbød å betale hele eller deler av utdanningen. De hadde også en tilpasset skolenettløsning for fengslene, Desktop for skulen (DFS), slik at fangene kunne bruke internett.⁸⁰ I et av de andre fengslene hadde de ikke dette, som medførte at fanger som ville ta høyere utdanning måtte klare studiene uten å bruke internett.

7.1.3 Erfaringer med utdanningstilbudet

Kjennskap til tilbudet

Åtte av ti kvinner i JURK-utvalget kjente til at det var tilbud om undervisning i fengselet. 15 % svarte nei eller at de ikke visste. 5 % mente at undervisning ikke var aktuelt for dem.

Tilbudet om videregående opplæring var best kjent blant kvinnene, 41 % sa de kjente til dette. Dernest kjente en tredjedel til tilbud om grunnskole- og eventuelt norskopplæring. 23 % sa at det var mulig å ta fagbrev i deres fengsel, selv om to tredjedeler av disse kvinnene sonet i fengsler som ikke hadde et slikt tilbud. 9 % sa det var samarbeid med høyere utdanningsinstitusjoner. 26 % kjente ikke hva slags utdanning som ble tilbudt i sitt fengsel, og 14 % svarte ikke på spørsmålet.

En kvinne mente at «dette kunne det vært mere informasjon om». En annen ønsket «mer fokus på informasjon rundt dette».

Ifølge Breivik, seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Hordaland, har forskning vist et gjentakende problem med at det er et stort gap mellom hva fengselet og skolen mener de har informert om og hva fangene selv sier at de har kunnskap om. Mange kjenner ikke til undervisningstilbudet. En mulig forklaring på dette var, ifølge Breivik, at fangene skal få ganske mye informasjon innen de første 48 timene etter innsettelse. Informasjon om skoletilbudet kommer gjerne i denne perioden, en periode som er svært kaotisk og krisepreget for de fleste. Breivik la dessuten til at mange kan ha tapsopplevelser knyttet til skolegang og at det kan gjøre det vanskelig å få med seg informasjon om undervisningstilbud.⁸¹

Oppfordring om å delta

Totalt sa 43 % av JURK-utvalget at de hadde fått oppfordring om å delta i undervisning. 36 % mente de ikke hadde blitt oppfordret til dette. Resten visste ikke eller svarte ikke.

Mens 48 % (N=89) av fangene i kvinnefengslene hadde fått oppfordring om å delta i undervisning, var det bare 29 % (N=31) av kvinnene i blandingsfengslene som svarte det samme.

Kvinnene med fullført videregående opplæring hadde oftest blitt oppfordret til å delta i undervisningen (46 %, N=47). De som hadde høyere utdanning (utdanning over videregående nivå) hadde blitt oppfordret i omtrent like stor grad. Samtidig var det også flest i denne kategorien som ikke hadde fått oppfordring om å delta (45 %, N=21). De som hadde grunnskole som høyeste utdanningsnivå opplevde minst oppfordring om å delta (35 %, N=31).

En kvinne mente at tilbudet ikke var for henne: «Det er bare for folk som ikke har universitet/høyskole (som jeg har)»

Hvorvidt kvinnene hadde blitt oppfordret til å delta i undervisning varierte også med kvinnenes alder. Blant kvinnene i kategoriene 18-30 og 31-45 år, hadde 47 % (N=32 og 51) blitt oppfordret, mens andelen var 35 % for de som var 46 år eller eldre (N=37). Bare én kvinne over 60 år hadde blitt oppfordret til å delta i undervisning. En annen sa at hun ikke hadde tilbud om noen ting fordi hun var «(...) over 60 og ikke prioritert».

79. Se Vedlegg 3 Utdanningstilbudet i fengslene våren 2017

80. FMHO (2015)

81. Personlig kommunikasjon per telefon 8. februar 2018 med Paal Christopher Breivik, seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Hordaland. Fylkesmannen i Hordaland har nasjonalt ansvar for opplæring i kriminalomsorgen (FMHO 2018)

Utdanningstilbudets relevans

Det var flere kvinner i JURK-utvalget som mente at undervisningstilbudet var lite relevant, enn de som mente det var relevant (45 % mot 30 %). Resten visste ikke eller svarte ikke.

Over halvparten av kvinnene som hadde fullført videregående skole (N=47) eller høyere utdanning (N=25) opplevde at tilbudet var lite relevant. Samtidig mente 34 % av kvinnene i denne gruppa at tilbudet var relevant, mens 24 % med høyere utdanning svarte det samme.

Kvinnene som hadde fullført videregående opplæring, var dermed de som i størst grad anså tilbudet for å være relevant. Dette er interessant med tanke på at få fengsler hadde tilbud om utdanning ut over videregående nivå, et nivå som disse kvinnene allerede hadde oppnådd. Dette kan tyde på at det ikke bare er formell kvalifisering som kvinnene legger i relevans.

Kvinnene som var mellom 31-45 år (N=52) var den eneste aldersgruppen der det var flere som anså tilbudet for å være i stor grad enn i liten grad relevant (46 % vs. 42 %). Kvinnene over 46 år opplevde tilbudet som minst relevant (50 %, N=36).

Blant kvinnene som satt i varetekt eller sonet dommer på 6 måneder eller mindre, mente 16 % (N=48) at tilbudet var relevant mot 52 % som mente at det ikke var det. Blant kvinnene som sonet lenger enn 6 måneder eller forvaring, var det like mange som anså tilbudet for å være relevant som de som ikke gjorde det (41 %, N=70).

7.1.4 Utfordringer for deltakelse i undervisning

Forhold ved fengselet (institusjonelle forhold)

Selv om 80 % av kvinnene hadde kjennskap til undervisningstilbudet, var det likevel 15 % som ikke hadde det. Videre var det manglende samsvar mellom hva slags undervisning kvinnene mente ble tilbudt sammenlignet med hvilke tilbud fengselet faktisk hadde. Flere kvinner ga også uttrykk for at de hadde fått lite informasjon om tilbudene.

En annen utfordring var innholdet i undervisningstilbudet. Oversikten over kvinnenes utdanningsbakgrunn viser at 58 % hadde fullført utdanning på videregående eller høyere nivå. Samtidig er det primært undervisning opp til videregående som tilbys i fengslene der kvinner soner. Noen listet opp fag de savnet. En kvinne skrev at «[utdanningstilbudet] er bare for folk som ikke har universitet/høyskole (som jeg har)».

Eikeland m.fl. (2016) har på oppdrag fra Fylkesmannen i Hordaland fulgt utviklingen i fangers utdannings- og arbeidsbakgrunn gjennom flere år. De fant at prosentandelen kvinnelige fanger som hadde hatt faglært arbeid og arbeid som krever høyere utdanning hadde steget sammenlignet med tidligere undersøkelser (2009 og 2012). Samtidig fant de en «kraftig nedgang i undervisningsaktivitet i fengslet». En mulig forklaring på dette var at utdanningsnivået i fangebefolkningen har steget.⁸² Forskerne peker på at det økte utdanningsnivået i fangebefolkningen, og generelt at fanger ikke er en ensartet gruppe, må få konsekvenser for variasjonen av utdanningstilbud som er tilgjengelig i fengslene. Blant annet bør det tilrettelegges bedre for at fanger kan ta høyere utdanning under soning.⁸³

Flere kvinner ønsket å ta fagbrev under soning. Bare fem fengsler hadde tilbud om dette, alle blandingsfengsler med få kvinneplasser.

Også manglende oppfølging kan gjøre det vanskelig å delta i undervisning. En kvinne mente at det var undervisning «i navnet, ikke i gavnet. Jeg venter på tredje uke for samtale med rådgiver. Vet ikke om han/hun eksisterer».

En sa at «ikke alle fag tilbys. Har man bøker til å lese selv, så får de ikke hjelp til det». En annen kvinne sa hun «ønsker selvstudie, men ting tar tid». Flere kvinner Sivilombudsmannen snakket med ønsket også mer undervisning og leksehjelp, blant annet for å videreføre utdanning de hadde påbegynt ved andre fengsler.⁸⁴

Et par utenlandske kvinner erfarte at de ikke fikk oppfølging og hjelp. «[Undervisning] er ikke for alle, for eksempel jeg har ventet i en måned for å gå på skole for engelsk språk for å kommunisere, men det var ikke ledig. Jeg venter fortsatt. Jeg har snakket med læreren, men forgjeves, de vil ikke». Jeg skulle ønske «at de skulle ta i betraktning også utenlandske personer, og særlige fordi de virkelig trenger et engelsk kurs for å kunne kommunisere, [slik] at vi ikke skal bli skjøvet til side», fortsatte hun (oversatt fra rumensk).

82. Eikeland m.fl. (2016) s. 69-70

83. Ibid. s. 72-73

84. SOM (2016b) s. 37

En rekke kommentarer går på ressursmangler i skoleavdelingen. En mente at «dette fengselet er for lite og alt for få skoleplasser». En ønsket «mindre nedskjæring i forhold til skole og utdanning», en annen kort og godt: «undervisning, lærere!». To kvinner ønsket (mer) tilgang til internett.

Mulighet til å bruke internett vil påvirke tilgangen til nettbaserte læringsplattformer, som Itslearning, Fronter med videre. En kvinne ønsket «mulighet for høyere utdanning. Mer PC-bruk».

Dullum og Lindbo Hansen (2009) beskriver hvordan høyere utdanning har blitt avhengig av nettilgang. Som en følge av Kvalitetsreformen for høyere utdanning legger utdanningsinstitusjonene ut det meste av studieinformasjonen på nett. I tillegg skjer mye av kommunikasjonen mellom elever og mellom elever og lærere via internettbaserte læringsplattformer. For større oppgaver, som bachelor- og mastergrader, kreves det at studentene er orientert om eksisterende forskning, informasjon som finnes på nett gjennom bibliotekbaser.⁸⁵ Myndighetene anerkjenner derfor at IKT er et sentralt verktøy i undervisning, som gjør at elevene i fengslene ikke får et fullverdig tilbud om det ikke tilrettelægges for bruk av internett i skolehverdagen.⁸⁶ Likevel fant Dullum og Lindbo Hansen at

«fengslene praktiserer en svært restriktiv tilgang til IKT (...) og at det oppstår en kollisjon mellom Kvalitetsreformens krav om økt bruk av IKT etc i utdanningsøyemed – og fengslenes krav til sikkerhet. Dette får konsekvenser for fangestudentene. I sin ytterste konsekvens fører det til at de blir stengt ute fra høyere utdanning» (s.50).

Jewkes (2008) peker på at når fanger nektes internettilgang ut fra sikkerhetsvurderinger, vil fangene komme tilbake til samfunnet med alvorlige kompetansemangler. Hun viser til at manglende arbeidsmuligheter sammen med manglende bosted er de viktigste faktorene for tilbakefall til kriminalitet. Jewkes mener derfor at konsekvensene av å nekte fanger tilgang til internett er betraktelig større enn sikkerhetsrisikoen ved å la fanger ha internett i fengsel.⁸⁷

Forhold ved fengselsituasjonen og kvinnene selv

Kvinnene med kortest dommer (6 måneder eller mindre) eller som satt i varetekt, anså utdanningstilbudet for å være minst relevant av alle i utvalget. Manger m.fl. (2016) fant at soningstid var en vesentlig faktor for om fanger deltok i undervisning eller ei, ved at de som hadde korte dommer ikke så noen grunn til å påbegynne utdanning de ikke fikk fullført.⁸⁸ Brosens m.fl. (2015) pekte også på at usikkerhet rundt løslatelsesdato generelt kunne være en barriere for deltakelse.

Overføring til nytt fengsel eller avdeling kan også bli et hinder. En kvinne hadde blitt overført til en annen avdeling for å slippe å sone som eneste kvinne der hun tidligere hadde vært. Avdelingen hun ble overført til hadde ikke undervisningstilbud hun kunne delta i. Kvinnen skrev at «jeg har ikke [lenger] det valget fordi jeg har valgt å sone på annen avdeling».

Utsagnet gir et eksempel på hvordan kvinnelige fanger må foreta ulike interesseavveininger basert på at de er en minoritet i fangebefolkningen, i dette tilfellet valget mellom å delta i et fangefellesskap eller å følge ønsket undervisning.

Skoleavdelingen i et blandingsfengsel sa at de må vurdere sikkerheten i situasjoner der kvinner skal delta i undervisning med menn. De sa at det var lettere å inkludere kvinnene når de er flere sammen fordi de da ikke er like sårbare som de er enkeltvis. Fordi det bare er noen få soningsplasser for kvinner i fengselet, er det ikke uvanlig at kvinner soner alene i perioder.⁹⁰

Kvinnene i blandingsfengslene hadde i langt mindre grad blitt oppfordret til å delta i undervisning sammenlignet med fangene i blandingsfengslene. En mulig forklaring på dette er sikkerhetsvurderinger som beskrevet over.

Alder kan være en faktor som kan ha betydning for om fanger deltar i undervisning. Tilbakemeldingene fra JURK-utvalget var at de eldste kvinnene i minst grad hadde blitt oppfordret til å delta i undervisningen. Å få oppmuntringer kan være utslagsgivende for deltakelse, ikke minst for de som har negative erfaringer forbundet med utdanning.⁹¹

85. Dullum og Lindbo Hansen (2009) s. 44

86. St.meld. nr. 27 (2004-2005) s. 24-25

87. Jewkes (2008) s.312-313

88. Manger m.fl. (2016) s. 24

89. Brosens m.fl. (2015) s.9

90. Personlig kommunikasjon per telefon med Nilsen i Tromsø fengsel, 16. februar 2018

91. Manger m.fl. (2016) s. 53

7.2 Arbeid

Hovedformålet med arbeidsdriften i fengsel er å gi kvalifikasjoner til arbeidslivet etter endt soning og å tilby arbeidstrening. Arbeidstreningen skal videre bidra til mestring og motivasjon for videre arbeid. Samtidig skal behovene tilpasses ulike grupper fanger.⁹²

7.2.1 Kvinnenes arbeidstilbud

Sammenlagt svarte 39 % av kvinnene i JURK-utvalget at det var tilbud om arbeid i fengselet. 28 % mente det ikke var tilbud om arbeid og nesten like mange visste ikke eller svarte ikke på spørsmålet.

Kvinnene ble videre spurt om hva slags arbeid de kunne velge mellom. 48 kvinner svarte på spørsmålet.

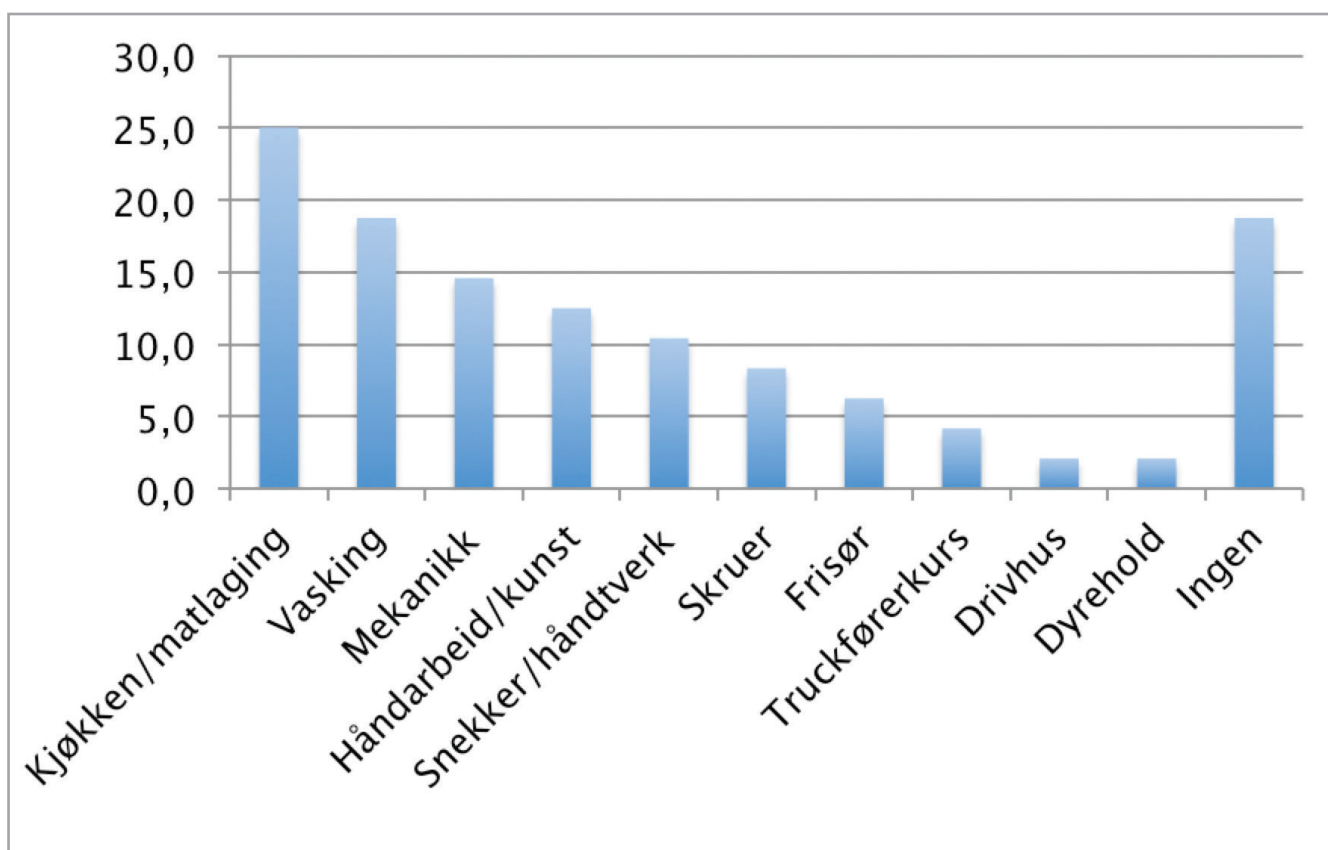


Diagram 10: Arbeidstilbud. Flere svar mulig. Prosent. N=48.

Tilbudene i kvinnefengslene kan hovedsakelig oppsummeres i to kategorier: enkelt monterings- eller pakkearbeid og klassisk hus- eller håndarbeid. Eksempler på førstnevnte kategori er montering av ventilasjonsvifter i Ravneberget fengsel og skruepakking i Kragerø. Sandefjord fengsel hadde også delvis tatt inn skruepakking i arbeidsdriften våren 2017. Renhold, matlaging og systue gir eksempler på den andre kategorien arbeid som tilbys i kvinnefengslene.

Det var store variasjoner i tilbudene i blandingsfengslene. Blant de som gjorde rede for tilbudene, var det et spenn i alt fra tre til tretten forskjellige arbeidstilbud. Tre- og snekkerarbeid, matlaging/kjøkken, mekanikk/teknikk, renhold og hage-/gartnerarbeid var mest utbredt.

7.2.2 Erfaringer med arbeidstilbudet

Omtrent halvparten av kvinnene svarte ikke på om de var tilfreds med arbeidstilbudet. Blant de øvrige var over halvparten «lite fornøyd» med arbeidstilbudet (N=64). En fjerdedel var veldig fornøyd og omtrent like mange var «passe fornøyd». Tallene som presenteres i de neste avsnittene er basert på de som svarte på spørsmålet fratrukket de som svarte «vet ikke».

Både i kvinnefengslene og i blandingsfengslene var rundt en fjerdedel av de som svarte «vel-dig fornøyd» med arbeidstilbudet. Samtidig oppga 58 % (N=46) av fangene i kvinnefengslene at de var «lite fornøyd», mens 33 % (N=18) av kvinnene i blandingsfengslene sa det samme. Langt flere kvinner i blandingsfengslene var dessuten «passe fornøyd», sammenlignet med fangene i kvinnefengslene (44 % vs. 15 %).

Det var færrest i aldersgruppen 18-30 år (N=19) som sa de var veldig fornøyd med tilbudet. 5 % var veldig fornøyd, mens 42 % var lite fornøyd. I aldersgruppen 45 år og eldre (N=19), var en fjerdedel av kvinnene veldig fornøyd, mens 63 % var lite fornøyd. Aldersgruppa 31-45 var mest tilfreds, blant disse var 38 % (N=26) veldig fornøyd. Samtidig var halvparten lite fornøyd.

Halvparten av kvinnene med bosted i utlandet svarte på spørsmålet. 27 % (N=11) var veldig fornøyd, mens 63 % var lite fornøyd.

Selv om det var lav svarprosent på spørsmålet, skrev kvinnene en del kommentarer til arbeidstilbudet. Noen kommenterte erfaringene de har med arbeidsdriften, mens andre beskrev ønsker til tilbudet.

Lite kvalifiserende og kjedelig

Fire kvinner hadde kommentarer til skruepakkingen eller ventilasjonsviftemonteringen. «We just put screws in a box. Boring 5 hours every day», skrev en. «Vi sitter stort sett på 'verkstedet' og 'monterer' lufteventiler og bretter pappkartonger til diverse produkter. Minner mest om en vernet bedrift enn arbeidsopplæring for relevant arbeid senere». En tredje omtalte tilbudet som «Dårlig sysselsetting hvor man lærer lite som kan hjelpe på utsia».

Flere kvinner i JURK-utvalget svarte at det ikke finnes arbeidstilbud i deres fengsel, selv om det var tilbud om – og de eventuelt også var sysselsatt med – skruepakking, ventilasjonsviftemontering eller systue. Dette kan gi et signal om at de ikke anser aktivitetene på arbeidsdriften for å være arbeid.

En kvinne ga direkte uttrykk for dette. Hun svarte følgende på spørsmålet om det var arbeidstilbud i hennes fengsel: «INGEN. Vi MÅ pakke skruer fra 8.30-14.30. Arbeidsnekt fratrar deg mulighet til løslatelse på 2/3 [soningstid]». Uttalelsen gir en indikasjon på at kvinnen ikke opplever oppgaven hun blir pålagt som et arbeidstilbud og videre at plikten til å delta henger sammen med fangerollen. Trusler om sanksjoner hvis hun ikke deltar understreker forskjellen mellom situasjonen man befinner seg i som fange, sammenlignet med en «vanlig» arbeidstakersituasjon.

Sivilombudsmannen har kritisert skruepakkingen. «Arbeidet er rutinepreget og gir ingen kvalifikasjoner som kan nyttiggjøres etter endt soning». Forklaringen på hvorfor fangene ble satt til denne typen arbeid var at «fengselet har et inntjeningskrav, og at det derfor var utfordrende å tilby oppgaver som ville kunne bistå innsatte med reell arbeidstrening».⁹³

Et krav om inntjening for fengslene og tilbud om reell arbeidstrening for fanger vil kunne bli to konkurrerende hensyn, kanskje spesielt i små fengsler. Det ser ut til at inntjeningskravet har fått størst gjennomslag i enkelte av kvinnefengslene.

I følge Kriminalomsorgens arbeidsdriftsstrategi (2015-2018) er imidlertid formålet med arbeidsdriften å

*«(...) gi innsatte kvalifikasjoner for å delta i arbeidslivet etter endt straffegjennomføring. Innsatte skal så langt det er mulig gis tilbud om aktivisering som kan gi dem kompetanse og kvalifikasjoner til å være i et ordinært arbeid på dagens arbeidsmarked».*⁹⁴

Videre fremkommer det at fanger «bør tilbys arbeid som i størst mulig grad likner og kvalifiserer for et ordinært arbeidsliv ute i samfunnet. Produksjon og salg i arbeidsdriften skal ikke redusere innsattes muligheter til å delta i kvalifiserende tiltak (...)».⁹⁵

Arbeidstilbudet i Kragerø og Ravneberget fengsler ivaretar ikke målene for arbeidsdriften i fengslene om rehabilitering og arbeidstrening. Samtidig fremstår det som det er fengselets inntjeningsbehov som har blitt prioritert fremfor et kvalifiserende tilbud.⁹⁶

Kjønn som bestemmende for tilbudet

Fire kvinner opplevde at de fikk et dårligere tilbud fordi de var kvinner. En skrev at tilbudet var tilpasset menn. «Arbeidstilbud for kvinner er basert på menns tilbud. Verksted, Tip⁹⁷ og skole. Menn har i tillegg også mulighet til å jobbe ute, det har ikke kvinner! (...)».

En annen kvinne opplevde at bare menn fikk tilgang til arbeidet. Det «finnes arbeidsopplæring, men plassene er opp tatt av menn. [Jeg skulle ønske det ble tatt] mer hensyn til kvinner». En tredje hadde verken tilbud om undervisning eller arbeid fordi hun hadde overført til en avdeling hvor hun kunne sone i fellesskap med andre kvinner. Ved denne avdelingen hadde ingen kvinner tilbud.

Sivilombudsmannen har sett eksempler på at kvinners tilgang til arbeid har vært nedprioritert av ressurs- eller sikkerhetshensyn.⁹⁸ I Bergen fengsel var for eksempel flertallet av kvinnene ved en av enhetene uten arbeid eller skoleplass. De som hadde tilbud, hadde det kun i noen timer om dagen eller i svært korte perioder. Når de ikke var i arbeid eller skole, ble de innelåst fra morgenen og frem til kl. 15, unntatt utlåsing til lunsj. Flere opplevde dette som svært tungt. Fagforeningen i fengselet sa at kvinner risikerer å bli nedprioritert fordi de er i mindretall.⁹⁹

En kvinne i JURK-utvalget opplevde arbeidstilbudet ved Bredtveit som «rett og slett diskriminerende». Klassisk hus- og håndarbeid er (som regel) det eneste og dominerende tilbudet, og har siden 1989 blitt kritisert for å sosialisere kvinnene inn i en husmorrolle.¹⁰⁰ Det er også en fare for at kvinnelige fanger som settes til arbeid som ikke krever intellektuelle eller manuelle ferdigheter vil kunne oppleve det som både unyttig, ydmykende og nedvurderende.¹⁰¹ Utsagnet fra kvinnen om arbeidsdriften som «vernet bedrift» tyder på det. Mange kvinner nevnte at de holdt på med strikking, søm og annet håndarbeid på fritiden og som hobbyaktivitet. Imidlertid er det tydelig at kvinnene ønsker arbeidstilbud som i større grad kan gi kunnskaper og erfaringer som er nyttige for arbeidslivet utenfor murene.

CPT har sett at det er et gjentakende problem at kvinnelige fanger blir gitt kjønnsstereotype arbeidsoppgaver:

*«Women deprived of their liberty should enjoy access to meaningful activities (...) on an equal footing with their male counterparts. (...) CPT delegations all too often encounter women inmates being offered activities which have been deemed 'appropriate' for them (such as sewing or handicrafts), whilst male prisoners are offered training of a far more vocational nature».*¹⁰²

Utsagnet fra CPT viser at også menns tilbud kan være basert på kjønnsstereotyper. Imidlertid er slike oppgaver ofte mer arbeidskvalifiserende enn det klassiske hus- og håndarbeidsoppgaver vil være.¹⁰³

7.2.3 Kvinnenes ønsker

Tolv kvinner ga uttrykk for hvilke oppgaver de kunne ønske at de fikk tilbud om i fengsel. Hovedsakelig gjaldt dette oppgaver som er relevant for livet utenfor fengsel eller som på ulike måter var bedre tilpasset deres behov. Enkelte listet også opp spesifikke ønsker.

En kvinne ville ha «arbeidsopplæring som er relevant for livet utenfor». En annen ønsket «å lære noe på arbeidsstua som vi blir utlært eller får diplom på og som vi kan arbeide med etter soning». En tredje ønsket «større tilgang til kurs (det er lang venteliste på blant annet IT-kurs). Flere kurs. Arbeidsopplæring. Mulighet for flere å få papirer og kursbevis som er til nytte ute». En fjerde påpekte at man «i noen mannlige fengsler kan utdanne seg til for eksempel bilmekaniker, det kan man ikke i kvinnefengsel».

Disse kvinnenes ønsker er dermed i tråd med det som er formålet med arbeidsdriften i fengsel: kvalifisering til arbeidslivet etter soning.¹⁰⁴

Lien og Olsen (2008) beskriver hvordan mange fanger har lav sannsynlighet for å bli innkalt til jobbintervju på grunn av arbeidsgivers fordommer mot straffedømte. Mulighetene for kvalifiserende arbeidspraksis under soning er derfor «svært viktig med hensyn til integrering, sosiale nettverk og mulighet til å komme inn i – eller tilbake til – arbeid etter endt soning».¹⁰⁵

97. Teknikk og industriell produksjon (utdanning.no 2018)

98. SOM (2016b) s. 36

99. SOM (2014) s. 14-15

100. Kvinnesoningsutvalget (1989) s. 308, Vegheim (1995) s. 112, Hoel (2013) s. 56 flg.

101. Haugen (2006) s. 8

102. CPT (2011a) s. 94

103. Vegheim (1995) s. 112

104. KDI (2015-2018)

105. Lien og Olsen (2008) s. 19

En kvinne ønsket «mer fokus på arbeid som er mer kvinnerettet. Kontor eller sekretær for eksempel».

Andre undersøkelser har vist at noen kvinner ønsker å holde på med «typiske kvinneoppgaver». Dette ble forklart med at det gir en mulighet til å føle seg som «ordentlige kvinner» etter å ha opplevd at noe av kvinneligheten var blitt fratatt dem ved fengslingen.¹⁰⁶

Flere kvinner i JURK-utvalget ønsket imidlertid også arbeidsoppgaver som tradisjonelt har blitt forbundet med menn. En ønsket å få skoling til å bli «mekaniker eller elektriker», en annen ønsket «truckkurs». En tredje ønsket å bli «møbelsnekker».

Det at enkelte kvinner i JURK-utvalget oppfatter arbeidstilbudet som kjønnsstereotyp, mens andre ønsker arbeid som er mer «kvinnerettet», viser at det ikke finnes én fasit på hva kvinner ønsker. Videre kan kommentarene si noe om de forskjellige formålene kvinnene har med deltakelse i arbeid.

7.3 Oppsummering og anbefalinger

Utdanningsnivået til JURK-utvalget ligger noe under snittet for den generelle kvinnebefolkningen, men er på et høyere nivå enn det som har kommet frem i en del tidligere forskning om utdanningsnivået til (kvinnelige) fanger. En stor andel av fangene i JURK-utvalget hadde allerede oppnådd det utdanningsnivået som tilbys i fengsel. Dette kan forklare at over halvparten av kvinnene som hadde fullført videregående eller som hadde høyere utdanning mente at undervisningstilbudet i fengselet var lite relevant.

Nesten 60 % hadde fullført utdanning på videregående eller høyere nivå. Samtidig hadde de fleste kvinnene bare tilbud om grunnskole- eller videregående utdanning. Fem blandingsfengsler hadde tilbud om fagbrev, men ingen av kvinnefengslene tilbød dette. Det var også svært variert om eller hvordan fengslene tilrettela for at fangene kunne ta høyere utdanning på universitets- og høyskolenivå under soning.

Undersøkelsen avdekket et manglende samsvar mellom hvilke tilbud kvinnene hadde, sammenholdt med hva kvinnene hadde kunnskap om at de hadde. Også tidligere undersøkelser har vist at fanger har fått for lite eller utilstrekkelig informasjon om hvilke utdanningstilbud som finnes i fengsel.

Kvinnene hadde i forskjellig grad blitt oppfordret til å delta i undervisning. Fangene i blandingsfengslene hadde i mindre grad blitt oppfordret til å delta enn fangene i kvinnefengslene. Videre hadde de med minst utdanning i minst grad blitt oppfordret til å delta. Det samme gjaldt de eldste kvinnene i utvalget og kvinnene som hadde bosted utenfor Norge.

Det var flere kvinner som mente at utdanningstilbudet var lite relevant enn de som mente at det var relevant. Særlig gjaldt dette fangene med kortest dommer og de eldste fangene i utvalget.

Kvinnene nevnte en rekke forhold ved fengselet som skapte utfordringer for deltakelse i undervisning. Dette gjaldt blant annet kjennskap til utdanningstilbudet, innholdet i tilbudet, manglende oppfølging og ressursmangler i skolen. Flere kvinner nevnte manglende data- og internett-tilgang som et problem. Dette var spesielt utfordrende for de som ønsket å ta høyere utdanning.

I tillegg var det forhold ved kvinnenes situasjon som kunne gjøre deltakelse i undervisning vanskelig. Kvinnene med kortest dommer så på tilbudet som minst relevant og hadde i minst grad blitt oppfordret til å delta i undervisning. Videre kan overføring mellom fengsler gjøre det vanskelig å følge undervisning.

Skoleavdelingen i et blandingsfengsel sa at de må vurdere sikkerheten i situasjoner der kvinner skal delta i undervisning med menn. De sa at det var lettere å inkludere kvinnene når de er flere sammen, fordi de da ikke er like sårbare som de er enkeltvis. Sikkerhetsvurderinger kan dermed bli et hinder for deltakelse i undervisning for kvinner som soner alene eller i et lite mindretall i fengsler med menn.

Omfanget av arbeidstilbud og innholdet i tilbudene var svært variert i fengslene der kvinner soner. Generelt var arbeidstilbudene langt bedre i blandingsfengslene sammenlignet med tilbudene i kvinnefengslene. Nesten 60 % av fangene i kvinnefengslene var lite fornøyd med tilbudet, mens det samme gjaldt 33 % av kvinnene i blandingsfengslene.

¹⁰⁶ Sandvik (2003) s. 147, Hoel (2013) s. 105-106

Tilbudene i kvinnefengslene gikk hovedsakelig ut på tradisjonelt hus- og håndarbeid og/eller enkelt monteringsarbeid. Mange av tilbudene er verken arbeidskvalifiserende, kompetansegivende eller utviklende. Enkelte kvinner opplevde tilbudet som tilleggsstraff, eller som nedverdiggende og for-dummende. En gjennomgående tilbakemelding var at kvinnene ønsket arbeidsoppgaver som var relevant for livet utenfor fengsel, og at fengselsoppholdet kunne brukes til å få øke kompetansen for å bedre mulighetene på arbeidsmarkedet etter soning.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Ressurskartleggingen ved innsettelse i fengsel¹⁰⁷ må brukes som utgangspunkt til å diskutere valgmuligheter innen utdanning og arbeidsdrift under soning med fangene.
- Alle fengsler må tilrettelegge for at kvinnelige fanger kan starte et utdanningsløp i fengsel som kan fortsette etter soning. Det må også legges en plan for at utdanning kan fortsette når fanger skal overføres fra et fengsel til et annet.
- Fangenes ønsker og behov må legges til grunn for hvilke tilbud de skal delta i. Så langt det er mulig bør fengslene tilrettelegge for deltakelse i undervisning eller arbeid utenfor fengsel hvis tilbudet i fengselet ikke er relevant for den enkelte fange.
- Alle fengsler må tilrettelegge for bruk av data og internett i undervisningssammenheng. Så langt det er mulig bør det tilbys studieveiledning og utgiftsdekning for fanger som ønsker å gjennomføre høyere utdanning under soning.
- Kriminalomsorgen må gjennomgå arbeidstilbudet, spesielt i kvinnefengslene. Arbeidstilbudet må ha som mål å gi mulighet til arbeidskvalifisering, mestringfølelse og være utviklende, i tråd med etatens egen arbeidsdriftsstrategi.
- Sikkerhetsvurderinger bør ikke medføre at kvinner ikke får delta i undervisning eller arbeid i blandingsfengsler. Om fellesundervisning eller -arbeid blir vurdert som en sikkerhetsrisiko må fengslene finne kompensierende tiltak, for eksempel deltakelse i undervisning eller arbeid utenfor fengsel.
- Arbeidskvalifisering må ikke være eneste avgjørende faktor for hvilke aktiviteter fanger skal kunne drive med under soning. For fanger som på grunn av alder, helse eller andre årsaker ikke skal ut i arbeidslivet etter soning må likevel få mulighet til å delta i aktiviteter som oppleves som meningsfulle og utviklende.

107. Se kapittel 14 om behovs- og ressurskartlegging (BRIK).

8 FRITID, TRENING OG LIVSSYNN

Fengslene har plikt til å tilrettelegge for at fanger skal ha tilbud om fritidsaktiviteter under soning, tilpasset fangens behov. Blant annet skal det være tilbud om bøker, tidsskrift og aviser, mulighet til å drive med idrett, forskjellige typer hobbyvirksomhet samt TV og radio.¹⁰⁸

Tros- og livssynsfriheten er en grunnleggende menneskerettighet.¹⁰⁹ Alle fanger har rett til å kunne utøve sin religion eller livssyn, så lenge det er forenelig med sikkerheten i fengselet.¹¹⁰

8.1 Fritidstilbud i fengslene

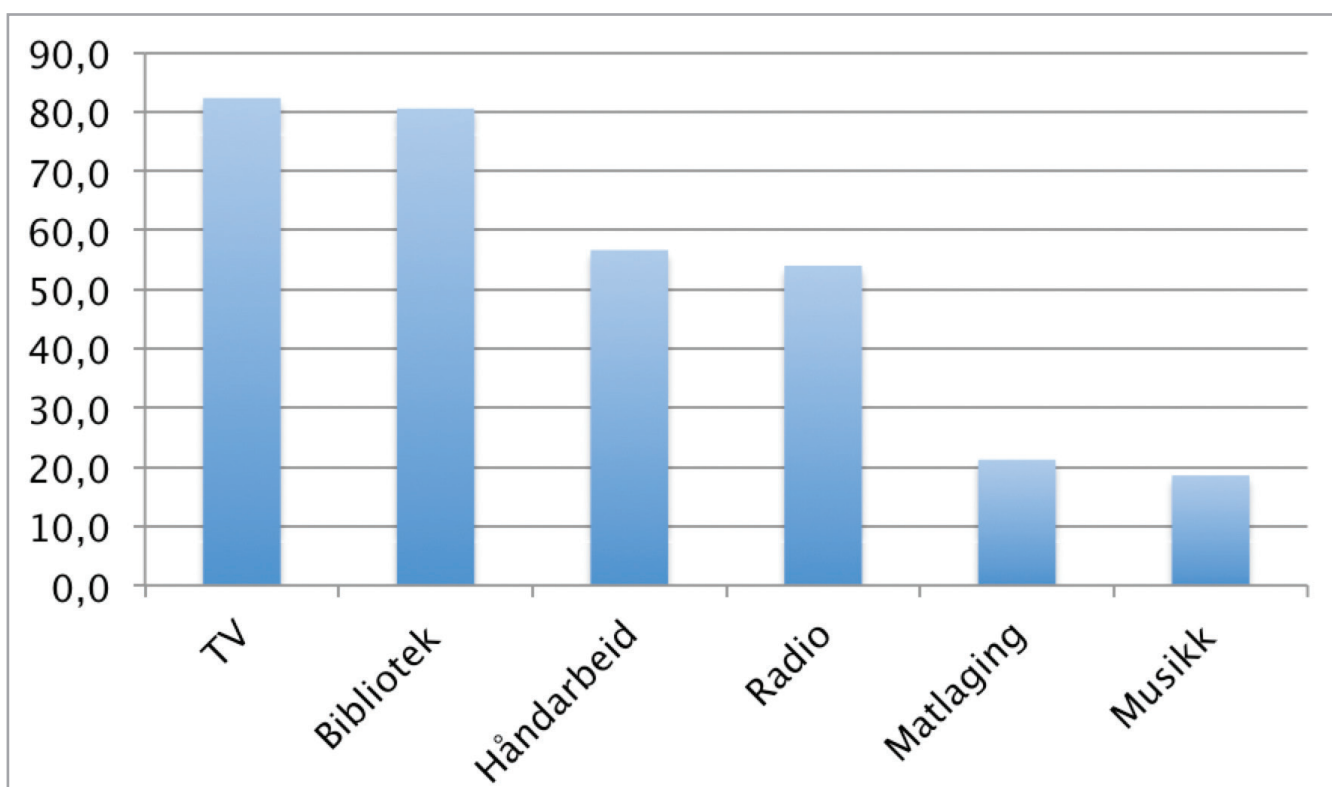


Diagram 11: Fritidstilbud i fengselet. Flere svar var mulig. Prosent. N=113.

Diagrammet gir en oversikt over hvilke tilbud kvinnene rapporterte om at de hadde tilgang til i sitt fengsel basert på en avkrysningsliste. I tillegg hadde en rekke kvinner lagt til egne alternativer. Flere nevnte strikking og/eller systue, en del hadde mulighet til å tegne eller male, én nevnte spill, en

annen keramikk og én hadde tilbud om gitartimer og band. I et fengsel hadde fangene mulighet til å låne kino. I et av blandingsfengslene med lavt sikkerhetsnivå kunne fangene drive med dyrehold, bihold og drivhus, samt delta på fiske- og fjellturer.

108. Retningslinjene, kapittel 21.1-21.5

109. Se for eksempel FN (1966) artikkel 18

110. Straffegjennomføringsloven § 23, Retningslinjene kapittel 23

8.1.1 Erfaringer med fritidstilbudet

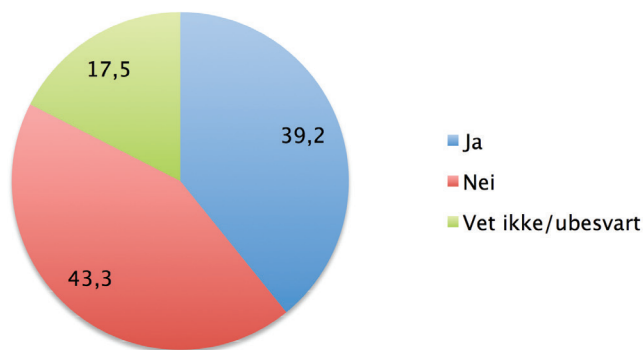


Diagram 15: Fornøyd med fritidstilbudet. Prosent. N=120.

Som diagrammet viser var det omtrent like mange kvinner som var fornøyd med fritidstilbudet som de som ikke var det. Kvinnene beskrev videre sine erfaringer med tilbudet.

En del kvinner mente at det var få fritidsaktiviteter i fengselet eller at tilbudet var utilstrekkelig. «Sitt på avdelinga aleine, så det går i strikking. Synes ikke det er så mye fritidstilbud her». «Det er ikke noe fritidstilbud utenom volleyball», skrev en annen. En svarte at «det er ingen [tilbud]». En kvinne opplevde at det var et dårlig bokutvalg i biblioteket, og en annen kommenterte at det bare var åpent på biblioteket hver tirsdag mellom klokka 12 og 13.

Flere kvinner manglet ressurser for å kunne drive med hobbyaktiviteter. «[Vi har] tullele arbeidsoppgaver annenhver uke. Alt av hobby må finansieres av private midler». «[Vi må] betale selv, som vi ikke har eller får støtte til. Får ikke inn noe utenfra». «[Vi] får ikke inn garn, stoff og lignende til håndarbeid». En annen sa at de kunne drive med «diverse håndarbeid, men [hadde] lite utvalg i stoff og garn. Ting man trenger».

En del kvinner var kritiske til at pårørende ikke kunne ta med hobbyartikler til fengselet. «Problematisk å få tak i hobbyartikler, for eksempel kan ikke pårørende levere garn og lignende». I et annet fengsel hadde de ordnet med garnlister slik at kvinnene kunne bestille det de trengte gjennom fengselet.

Førti kvinner hadde forslag til hvordan tilbudet kunne bli bedre.

De fleste kommentarene handlet om at kvinnene ønsket flere tilbud. Noen ønsket generelt et bredere tilbud, mens andre foreslo konkrete ting som tegnesaker, mulighet til å lage ting som kan gis i gave til barn og familie, håndarbeidsartikler, malekurs og lignende. Flere kvinner ønsket at pårørende kunne ta med hobbyartikler og utstyr til fengselet.

Mange kommentarer gjaldt tilgjengeligheten av tilbudene. En del kvinner skrev at de ønsket mer aktiviteter på kveldene og i helgene. En skrev at «det skulle ha vært mere [tilbud]. Helgene her er utrolig lange – hadde vært kjekt å ha noe å gjøre». En kvinne opplevde at tilbudene ikke var tilgjengelig for henne fordi hun satt i rullestol.

Noen kvinner ønsket at fengselet hadde egne ansatte ansvarlig for fritidstilbud. «[Det burde være egne vakter som driver kun med fritidsaktiviteter]», skrev en. En annen mente at betjenter med et slikt ansvar kunne bidra med å ta initiativ til og arrangere aktiviteter.

Noen kvinner ga tilbakemelding om at de hadde et dårligere tilbud enn mennene de sonet sammen med og ønsket «kvinneaktiviteter».

Et par kvinner ga uttrykk for at fritidstilbudet var viktig for den enkeltes mentale helse og det sosiale miljøet i fengselet som helhet. «Flere sosiale aktiviteter og interaksjon med hverandre ville bedret den psykiske helsa og moralen» (oversatt fra rumensk). En annen ønsket aktiviteter «(...) som legger vekt på samspill» for å bedre det sosiale miljøet.

8.2 Trening og lufting

Mange kvinner ga uttrykk for at de ønsket å være mer utendørs og i fysisk aktivitet. Omtrent halvparten av JURK-utvalget sa at de var misfornøyd med treningstilbudet i fengsel, og mange mente det var et dårlig eller utilstrekkelig tilbud om utendørsaktiviteter. Retningslinjene til straffegjennomføringsloven anbefaler minst én time i friluft hver dag, men utvidet utetid når dette er praktisk mulig.¹¹¹

Mange kvinner i JURK-utvalget var misfornøyd med små luftegårder. «Vi går og går rundt asfalten». «Luftegård 1 time per dag 25 km[2]. FRUSTRERENDE». «[Luftegården] er veldig liten og lukket som et bur». I Kragerø fengsel er luftegården asfaltert og omgitt av høye vegger med nettinggjerd over. Denne gir svært begrensede muligheter til fysisk aktivitet.¹¹²

Flere kvinner har dessuten bare én time utendørs hver dag. Mange ønsket å være «mer ute», ha «mer gåturer», «mer lufting». En skrev: «Helt meningsløst og unødvendig sendrekthet/treghet for å få utklarering. Virker som fra fengslets side ikke er ønskelig at innsatte får gå ut på tur».

Noen fengsler hadde satt av tid til trening på bestemte utedager eller hadde lister man kunne skrive seg på. Mange kvinner synes dette var for lite og flere skrev at det er lange ventelister for å få plass. «It could be better if we had more hours in the week», skrev en. En ønsket mulighet til å trene «flere ganger i uka», en annen ønsket «hyppigere tilbud samt eget treningsrom».

Mange mente at tilbudet ikke var tilrettelagt for kvinner. En savnet «apparater tilpasset kvinner». En annen sa at «før var det bare menn her og det syns på treningsrommet». En ønsket «flere apparater eller treningsrom for kvinner. Vi har ikke for eksempel step, yoga osv. Mer typisk vekter osv». I noen blandingsfengsler skrev kvinnene at de ønsket egne treningstider kun for kvinner. En kvinne beskrev problemene slik:

«Aktivitetstilbudene til kvinner er basert på menns aktivitet. Fotball, volleyball og så videre. Aktivitetene kan kvinner være med på, men det er ikke alle som ønsker å spille med store, sterke menn. Det bør komme et eller to aktivitetstilbud som passer bedre for kvinner, for eksempel chiqung, yoga, step, aerobic eller musikk til bevegelse med trener fra utsiden. Den ene timen kvinner får benytte gymsalen er det ofte lite oppslutning på grunn av dårlig planlegging og uengasjerte betjenter».

Flere ønsket mer kunnskap om fysisk aktivitet og trening, samt fellestrening og veiledning. En ønsket «mer kunnskap om hvordan og hva vi kan gjøre». «Det kunne vært mer hjelp med motivasjon», skrev en annen.

En kvinne hadde positive opplevelser med tilrettelegging for fysisk aktivitet. Hun sonet i et åpent fengsel (med menn) der de blant annet ble tatt med på «fjellturer nesten hver helg». Flere av de åpne fengslene har store utendørsområder med turmuligheter samt organiserte turer i helgene, som både fanger og betjenter fortalte om da vi var i fengselet. Det er imidlertid få kvinner som soner i disse fengslene.¹¹³

Etter å ha besøkt åtte fengsler der kvinner soner, var også konklusjonen til Sivilombudsmannen at muligheten for fysisk trening og utetid var gjennomgående langt dårligere for kvinner enn for menn og at størrelsen på luftegårdene og deres fasiliteter begrenset mulighetene for aktivitet.¹¹⁴

8.3 Religion og livssyn

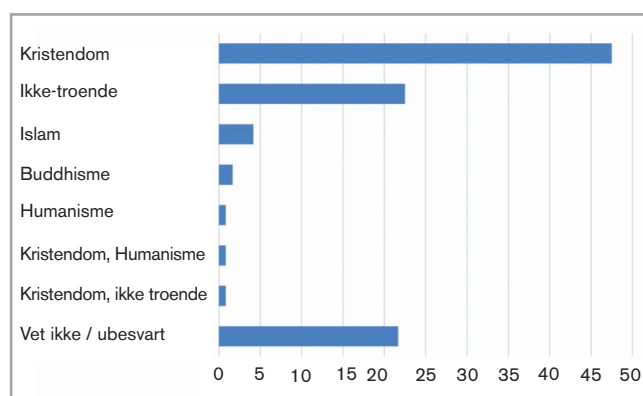


Diagram 12: Er du religiøs eller har et livssyn? Prosent. N=120.

De fleste kvinnene i JURK-utvalget krysset av for livssyn som vist i diagrammet. I tillegg var det fjorten kvinner spesifisert sin trosretning som agnostiker, ateist, jehovas vitne, katolikk, okkultist/gnostiker, ortodoks, pinsevevn, spirituell, Wicca, tror på Gud og «har mitt eget livssyn».

113. Trondheim fengsel avdeling Leira har 4 plasser, Bergen fengsel

avdeling Osterøy har 9 plasser og Sandeid fengsel har 8 plasser til

kvinner (kriminalomsorgen.no).

114. sitert i LDO (2017) s. 19

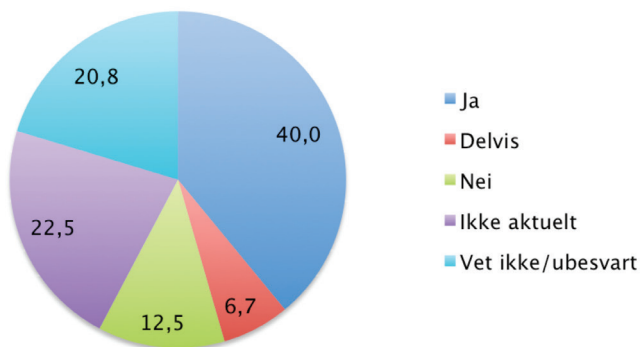


Diagram 13: Får du mulighet til å praktisere ditt livssyn? Prosent. N=120.

Til sammen mente 23 kvinner at de ikke fikk praktisere sitt livssyn, eller at de bare delvis ble tilrettelagt. Tre kvinner kommenterte dette ytterligere.

Én svarte på spørsmålet slik: «ALDRI. Ingen gudstjeneste holdes inne i fengselet og ingen prest har vært her under min soning. Vet ikke om det eksisterer noen slik ordning overhead». En annen kvinne sa at «VI BLIR LÅST INN PÅ ROMMET I FELLESSKAPSTIDA OM VI IKKE GÅR I KRIKEN».

En tredje kvinne sa at det var tilbud om gudstjeneste, men at hun ikke kunne benytte seg av det fordi hun ikke forstod norsk.

8.4 Oppsummering og anbefalinger

Kulturtilbud beskrives i Stortingsmeldingen «Straff som virker» som et viktig verktøy i tilbakeføringsarbeidet, blant annet fordi «[d]et gir den enkelte mulighet til å erfare nye og positive sider ved seg selv» og det bidrar til å «endre selvforståelse og selvrefleksjon».¹¹⁵

Nesten halvparten av JURK-utvalget oppgir at de er lite tilfreds med fritidstilbudet i fengselet. Mange oppgir at de har få tilbud å velge mellom og at de kunne ønske et mer tilrettelagt tilbud, for eksempel ved at fengslene har egne ansatte med ansvar for fritidstilbudet. En del kvinner ønsket spesielt mer tilbud på kveldene og i helgene. Noen kvinner etterlyste sosiale aktiviteter som kunne gjøre det lettere å bli kjent med hverandre. En del ønsket at pårørende kunne ta med utstyr til hobbyarbeid til fengselet, for eksempel garn og strikkepinner.

Mange kvinner soner i fengsler med et svært dårlig treningstilbud. Noen erfarte at de ikke hadde tilgang til treningssrommet like ofte som de kunne ønske, eller at det var lange ventelister for å komme inn. Noen opplevde at treningstilbudet var mer tilrettelagt for menn. En del kvinner ønsket mer kunnskap om trening og at det hadde blitt lagt opp til gruppetrening og fellestrening fra fengselets side. Dette samsvarer dårlig med Kriminalomsorgens mål om at innholdet i soningen skal bidra til resosialisering, begrense skadevirkninger av fengselsoppholdet med videre. Mye passivitet, innesitting og begrenset sosial kontakt under soningen kan for eksempel bidra til at fanger får svekket helse, både fysisk og psykisk, i løpet av fengselsoppholdet.

Kriminalomsorgen skal i følge straffegjennomføringsloven og tilhørende retningslinjer legge forholdene til rette for at fanger skal kunne utøve sin tro eller sitt livssyn.¹¹⁶ Likevel var det omtrent én av fem kvinner opplevde at fengselet ikke tilrettela for at de kunne praktisere sin tro eller livssyn, eller at det bare delvis ble tilrettelagt for dette. En kvinne skrev at hun ikke forstod hva som ble sagt under gudstjenester fordi presten snakket norsk. En annen kvinne kjente ikke til at det var tilbud om gudstjeneste eller mulighet for å møte prest.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Alle fengsler bør ha en ansatt fritidsansvarlig. Fanger bør få tilbud om minst ett felles fritidstilbud hver uke.
- Sikkerhetsvurderinger bør så langt det er mulig ikke komme i veien for at pårørende kan ta med fritidsutstyr til kvinnene.
- Fengsler med dårlig utstyrte treningsrom, eller med lav kapasitet med tanke på antall fanger, bør se på muligheter for å tilby trening på treningssenter utenfor fengsel. Fanger bør få tilbud i kurs om trening og fysisk aktivitet.
- Alle fanger må, så langt det lar seg gjøre, få tilrettelegging for religionsutøvelse. Fanger som ikke forstår norsk må få tilbud om besøk av prest eller annen religiøs leder, enkeltvis eller i mindre grupper. Det må tilbys tolk hvis det er nødvendig.

9 BYGNINGER OG UTEOMRÅDER

Utformingen av fengslene har mye å si for tjenestene og aktivitetene som tilbys under soning. I tillegg har de fysiske forholdene blant annet påvirkning på trivsel, hva slags samvær kvinnene kan ha med besøkende og medfanger, og for privatliv. Det er et krav om at felles oppholdsrom og celler «skal ha tilfredsstillende utstyr og inventar, og holdes i offentlig stand».¹¹⁷

Fengslene der kvinner kan sone er svært forskjellige i størrelse, utforming og alder, men har det til felles at ingen er bygget med tanke på at kvinner skal sone der.¹¹⁸ Kvinnene ble derfor bedt om å gi tilbakemeldinger til de fysiske forholdene i fengselet generelt, og til fellesrom innendørs og utendørs, sanitæranlegg og cellene sine spesielt.

9.1 Tilbakemeldinger om bygninger og uteområder

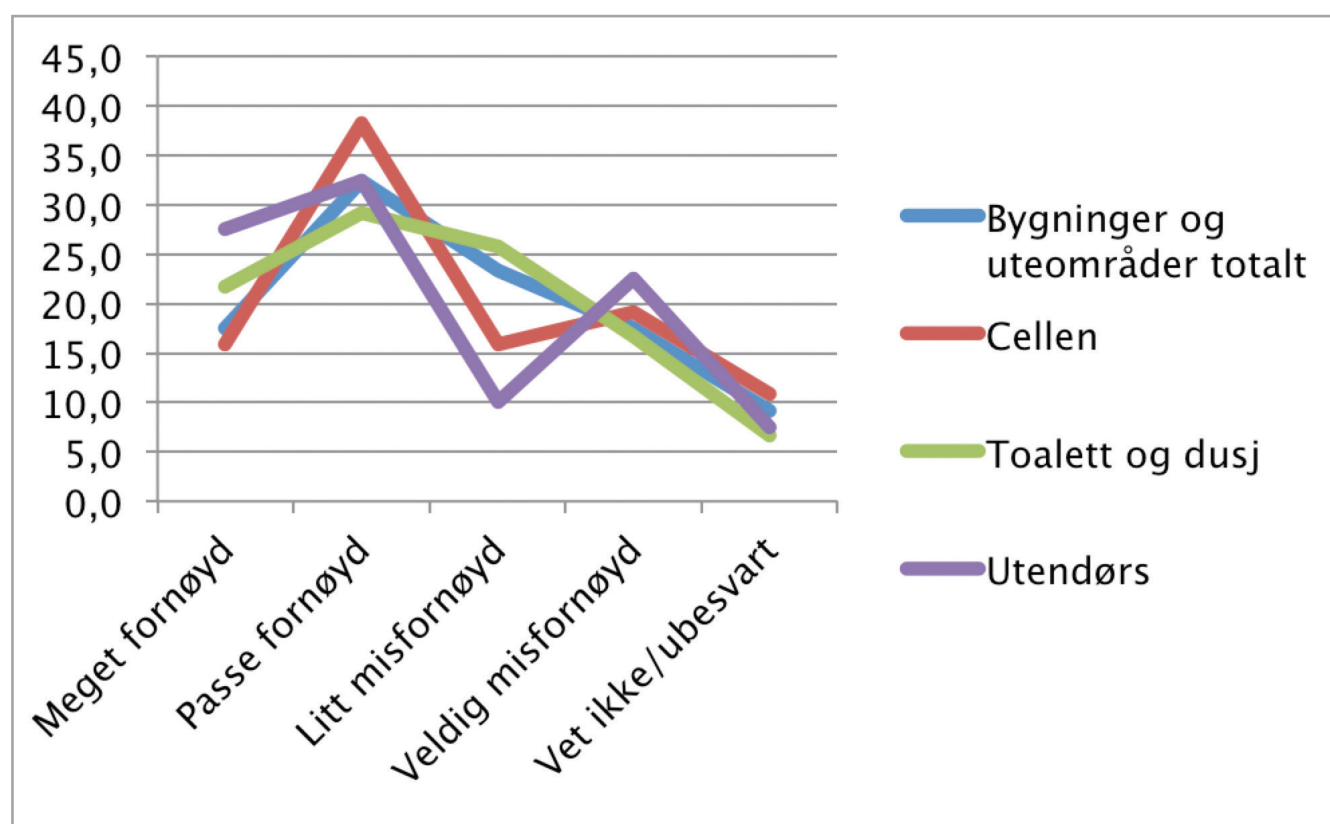


Diagram 14: Tilfredshet med bygningsmasse og uteområder. Prosent. N=120.

Som diagrammet viser var kvinnene i størst grad fornøyd med utendørsområdene etterfulgt av cellene sine. Kvinnene var minst fornøyd med toalett- og dusjfasilitetene.

Fordelt på fengsel var det kvinnene i Ravneberget fengsel og Bergen fengsel avdeling Osterøy som var mest fornøyd med bygninger og uteområder sett under ett, mens kvinnene i Kragerø fengsel var minst fornøyd.

I tillegg til å gradere hvor fornøyd de var med bygningene og uteområdene, var det en stor andel av kvinnene som skrev kommentarer til spørsmålene.

9.1.1 Celler

Kvinnene som sonet på Bredtveit avdeling B2 var i størst grad fornøyd med cellene, sammen med kvinnene på Ravneberget som var de i utvalget som både var mest fornøyd og minst fornøyd med cellene.

Ni kvinner ga uttrykk for at de var misfornøyd med å måtte dele celle med andre fanger. «Vi har firemannsrom. Det byr på utfordringer. Vi har heller ikke speil og vask». «Det er dobbeltcellene som er et problem – jeg skulle ønske de ble fjernet. Cellene kunne gjerne hatt bedre kvalitet». «Det skulle vært enkeltrom for alle». En kvinne skrev at hun hadde flyttet over til sykerom for å skjerme seg selv, men at det var lite og innestengt. En beskrev situasjonen slik:

«Det er vanskelig å sone når man deler rom med fire innsatte av forskjellig kultur, språk, alder og kriminalitet. Det er vanskelig å få ro om man går på skole. Man får heller ikke noe privatliv».

Som hovedregel skal fanger ha egne celler under soning. Fanger kan likevel plasseres i delte celler dersom «fengselets innredning, plassforholdene eller andre særlige forhold gjør det nødvendig».¹¹⁹ Kragerø fengsel har tre dobbeltceller og Stavanger fengsel fire.¹²⁰ Ravneberget fengsel har bare delte celler med mellom 2-4 fanger per rom.¹²¹

Mange kvinner mente at det var lite plass på cellen. «Den er liten og en bakerovn på sommeren og det finnes ikke radio». «Cellen er for trang, ikke radio». «Liten celle». To kvinner beskrev manglende universell tilrettelegging: «Den er bitte liten (ikke plass til rullestolen)». «[Cella er] trang og tungt med et handikap (krykker)».

En del kommenterer at cellene er i dårlig stand. «Det er et kaldt rom med dårlige luftemuligheter. Selv om vinduet står åpent hver dag er det veldig innestengt luft på rommet.» «I am not satisfied at all. No windows. We live like animals in a cage». Rommet er «skittent, tomt, ukoselig og gammelt», skrev en. Flere kvinner syntes madrassene var vonde, en del klaget på skitt og flere mente at cellene burde pusses opp og gjøres hyggeligere.

9.1.2 Fellesarealer innendørs

Kvinnene i Bergen fengsel avdeling Osterøy, Ravneberget og Sandefjord var mest tilfreds med fellesarealene innendørs, mens kvinnene i Stavanger og Kongsvinger fengsler var minst tilfreds.

Flere kvinner opplever at det er lite plass i fellesarealene. «Det er veldig trangt når det er fullt. Aldri plass i stua til alle for å se tv – sofaen er liten og kjøkkenet for stort». «[Fellesarealene har] en vond sofa fra 60-tallet, ikke plass til flere enn 5 stk». «Lite plass i forhold til folkemengde». «[Det er] ikke plass til rullestolen».

Andre pekte på at de felles oppholdsrommene har behov for oppgraderinger. «[Oppholds-rommet] har ikke vært pusset opp på over 25 år». Rommet er «trangt, mørkt [og] dårlig luft». «Too bad the place is not comfortable», skrev en.

I Kragerø fengsel har den ene avdelingen felles oppholdsrom på kjøkkenet. Flere kvinner var misfornøyd med dette. «Oppholdsrommet er et kjøkken. UHYGIENISK. INGEN RUTINER HVA ANGÅR KJØKKEN VERSUS HÅNDVASK», skrev en. En annen opplevde at kjøkkenet var uegnet og for lite til å fungere som oppholdsrom og sa at hun «(...) savner sofa eller bedre sittemuligheter annet enn plaststol».

9.1.3 Toalett- og dusjområder

Kvinnene i Sandefjord og Ravneberget fengsler var mest tilfreds med toalett- og dusjområdene, mens kvinnene i Kongsvinger var minst tilfreds.

Mange kvinner sier at de ønsker et eget toalett i tilknytning til cellen. «It is a big problem going to the toilet during the night, we do not have toilets in the room and we have to wait until an officer is gonna open to us». «[Det kommer] vond lukt fra rør/vask og vi har ingen mulighet til å gå på toalett om natta. Vi må ringe på og det tar ofte veldig lang tid før noen kommer». En tredje kvinne erfarte at vaktene «(...) blir veldig sure når en ringer på til toalett». En kvinne som hadde tilgang på toalett på cellen hadde likevel problemer: «[Jeg] deler et toalett i dobbeltcellen, med en slags lettvegg rundt, men blir ikke låst ut om natten om man har magetrøbbel».

Et annet gjennomgående trekk ved tilbakemeldingne er misnøye med vond lukt, lekkasje og skitt. «Rørene mellom toalett og vask er fulle av kloakk. Vi må skru dem opp og vaske det selv når doen/vasken blir tett. Uhygienisk og sprer sykdom å få kloakk på hendene når man skal vaske der. Eller utover gulvet hver gang doen flyter over». «[The bathroom is] very small and stinky and also far away from my room». «Ikke alle er like hygieniske».

De øvrige kommentarene går stort sett ut på at det er for få dusjer fordelt på antall kvinner. En del opplever også at dusjene ikke fungerer så godt. «2 showers for 20 people is not enough». Det er «én dusj, og er lite mulighet for å dusje på dagtid». «Dusjen er rett ved toalettet, sjeldent vannet i dusjen blir varmt og det er ingen mulighet for å få ut damp». «[Jeg] synes det er kaldt på badet. Man fryser når man er ferdig med å dusje». «Veldig dårlig trykk på vannet – og det stopper opp hele tiden – ikke mulig å vaske håret».

9.1.4 Utendørsområder

Som redegjort for i kapittel 8.2, var mange kvinner frustrert over små luftegårder. Utendørsområdene er i følge kvinnenes tilbakemeldinger det de er mest eller minst tilfreds med i sin totalvurdering av fengselet. Disse tilbakemeldingene gjenspeiler de store variasjonene det er når det gjelder utendørsområder hvert av fengslene har å tilby. Bergen fengsel avdeling Osterøy, Ravneberget og Trondheim fengsel avdeling Leira og Sandeid fengsler har alle store grøntområder der fangene kan bevege seg nokså fritt. Det var i disse fengslene kvinnene var mest fornøyd med utendørsområdene. Kvinnene som sonet i Kragerø og Kongsvinger fengsler var minst fornøyd.

I Kragerø fengsel er luftegården omgitt av høye vegger med nettingjerde over. På grunn av bygningene rundt er det lite rom for å utvide arealet. Noen av kvinnene som sonet i Kragerø beskrev forholdene slik: «[Luftegården er] ALT FOR LITEN! NULL UTSYN». «Det er en trist og grå luftegård. Veldig liten». «Kun 70 kvadratmeter til 18 personer + personell».

Også i andre fengsler hadde kvinnene små luftegårder. «[Vi har en] bitte liten luftegård. Tar 2 minutter å gå rundt, mens gutteluftegården er 8 ganger så stor». «It is very small for 20 women». «Lite område og kun 30 minutter luft hver dag». «Liten plass, ingen mulighet for aktivitet utenom en basketkurv og liten plass å jobbe på». «Den er veldig liten og lukket som et bur» (oversatt fra rumensk).

Andre kommentarer gikk på utendørsområdenes utforming eller manglende utstyr. «Stor luftegård, men liten med tanke på aktivitet». «[Den] store luftegården er bare flat asfalt og vi har bare et tak å sitte under når det regner. Betjentene har det andre taket, men lyver ved undersøkelse og sier at innsatte har tilgang på begge». «[Det er] en liten røykebu, lite muligheter til utendørsaktiviteter». «Ingen sittegruppe for de som lufter på utefellesarealer». «Det er ingen ting å sitte på». «Det er en laber luftegård fordi budsjettet er lavt». «We don't have shelter for all the girls. We have to smoke outside, but when it's raining we sit in the rain because there is only shelter for 6 persons!». «If we can go out to the garden it would be good. We need a bigger area to lufting and a window so that we can see outside».

9.2 Oppsummering og anbefalinger

Kvinnenes tilbakemeldinger sammenfaller med Kriminalomsorgens egen utredning av fengslene:

«Moderne straffegjennomføring krever god bygningsmessig standard og nødvendiggjør lokaler til samarbeidspartnere. Det er kun et fåtall av dagens fengsler som tilfredsstillende alle krav til lokaler (...). Mange av de plassene som er i bruk av kvinner i dag tilfredsstillende ikke kravene (...).»¹²²

Et av disse kravene er at alle fengsler med høyt sikkerhetsnivå bør ha enmannsceller med vask og toalett.¹²³ Svært få kvinnelige fanger har tilgang til dette. I tre av fengslene deler kvinnene rom, og i Ravneberget er de opp til fire kvinner per rom. Flere kvinner gir uttrykk for at dette er en belastning.

Videre mangler en stor del av de kvinnelige fangene tilgang til eget toalett, og mange er avhengige av å bli låst ut om natten for å komme på do. Internasjonale retningslinjer fremhever at kvinner har et særlig behov for «lett tilgang til sanitæranlegg som er hygieniske og i pakt med retten til privatliv».¹²⁴ At toaletter ikke er lett tilgjengelig kan være en særlig belastning for kvinner som har menstruasjon, er gravide eller i overgangsalderen. Toaletter på dobbeltceller som bare er omgitt av en lettvegg gir dessuten lite privatliv.

Mange av fellesarealene innendørs er lite egnet for sosialt samvær og/eller er for små til at alle fangene kan oppholde seg der. I flere fengsler er oppholdsrommet på kjøkkenet, der kvinnene ikke har annet enn plaststoler å sitte på. Et par kvinner ga dessuten uttrykk for at de opplevde det som uhygienisk.

Som fange tilbringer man det meste av dagen innendørs. Det er derfor spesielt viktig at utendørsområdene har en slik utforming og størrelse at fangene kan bevege seg og få sollys. Det bør også være områder utendørs der man kan stå under tak i tilfelle det regner eller snør. Mange av fengslene der kvinner soner har ikke utendørsområder som tilfredsstillende disse kriteriene. Mange av luftegårdene er små og gir begrensede muligheter til fysisk aktivitet. I flere fengsler er det ikke noe sted å søke ly i dårlig vær, og noen steder er det heller ikke sitteplasser ute.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Alle kvinner må få mulighet til å velge å sone på enkeltrom. Fanger bør bare sone på celle med andre hvis det er etter eget ønske eller man ikke har noe imot det.
- Alle kvinner må få tilgang til toalett på cellene. Toalettet må være tilstrekkelig innbygd til å ivareta privatlivet hvis flere fanger soner på samme celle. Alle kvinnelige fanger må ha tilgang på sanitærartikler (bind og tamponger) til enhver tid.
- Fengslenes felles oppholdsrom innendørs må, så langt det lar seg gjøre, tilpasses slik at det er tilrettelagt for og innbyr til sosialt fellesskap fangene imellom. Alle felles oppholdsrom bør ha sofa.
- Utendørsområder bør ha sittemuligheter og områder dekket av tak for beskyttelse mot regn og snø.
- I fengsler der omgivelsene gjør at det ikke er mulig å skape lufteområder som er store nok til å drive med fysisk aktivitet, og/eller få sollys, må fengslene kompensere med å ta fangene med på tur utenfor fengselet.
- Det må opprettes flere soningsplasser for kvinner i fengsler med lavt sikkerhetsnivå. Det bør utredes mulighet for å opprette en egen kvinneavdeling på Bastøy.
- Fanger med nedsatt funksjonsevne må så langt det lar seg gjøre få anledning til å sone i fengsler som i størst grad har universell utforming, det vil si tilretteleggelse for at alle fanger kan delta i aktiviteter og ta i bruk lokalene uavhengig av funksjonsevne. Alle tiltak som kan fremme mer universell utforming må gjennomføres.

122. KSF (2012) s. 7 og 21

123. St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 201

124. Europarådet (2006) regel 19.3 og 19.7

10 HELSETJENESTER I FENGSEL

Selv om en person får status som fange, har man fortsatt de samme rettighetene til offentlige tjenester som andre borgere. Dette gjelder for eksempel rettigheter til helse- og omsorgstjenester.¹²⁵ Helsetjenester og rusmestring har som formål å fremme idealet om rehabilitering og bidra til humanitet i straffegjennomføringen. I tråd med importmodellen er det kommunene som har ansvar for helse- og omsorgstjenestetilbudet til fanger.¹²⁶

Helse kan betraktes som et speilbilde av hvilke rammevilkår den enkelte er satt til å leve under.¹²⁷ Fangers helse kan altså speile livsvilkårene før soning, men også forholdene i fengsel.

10.1 Kvinnenes helseutfordringer

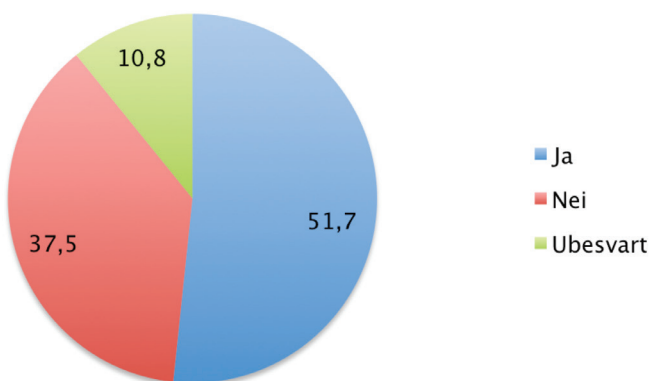


Diagram 15: Fikk reseptbelagte medisiner før soning. Prosent. N=120.

Halvparten av JURK-utvalget oppga at de gikk på reseptbelagte medisiner før soning. En tredjedel brukte ikke medisiner. Dette indikerer at mange har eller har hatt en form for sykdom med behandlingsbehov før de kom i fengsel.

Vi spurte ikke om hvilke helseplager kvinnene hadde, men levekårsundersøkelser som blant annet tar for seg fangers helse har kommet frem til at halvparten av fanger, både kvinner og menn, har en eller flere kroniske sykdommer. I den generelle befolkningen svarer tre av ti det samme. I hovedsak dreide dette seg om muskel- og skjelettplager, leversykdommer, psykiske problemer og astma- og allergiplager.¹²⁸ En landsdekkende undersøkelse i norske fengsler konkluderte med at fanger har betydelig høyere grad av psykiske lidelser enn den generelle befolkningen, noe som også var på linje med funn i tilsvarende utenlandske undersøkelser. Kun 8 % hadde ikke tegn på psykisk lidelse, mens 73 % hadde en form for personlighetsforstyrrelse, nesten 30 % hadde hatt alkoholmisbruk eller -avhengighet, halvparten narkotikamisbruk eller -avhengighet og 42 % hadde en angstlidelse. Nesten en av fem hadde ADHD og 12 % hadde påvist risikofaktorer for selvmord.¹²⁹

Mens undersøkelsene referert til over ikke dokumenterte vesentlige kjønnsforskjeller, fant Amundsen (2011) flere kjønnsforskjeller i fangers psykiske helse. To studier blant 316 kvinnelige fanger i syv norske fengsler viste blant annet at der seks av ti kvinner slet med angst under soning, svarte fire av ti menn det samme. Kvinnene slet også i langt større grad med angst før soning sammenlignet med mennene. Mens en femtedel av mennene oppga at de hadde forsøkt å ta sitt eget liv før soning, gjaldt dette dobbelt så mange av kvinnene (42 %).¹³⁰

Kvinnelige fangers overgrepserfaringer er et mye omtalt tema om denne befolkningsgruppa. Erfaringer med seksuelle overgrep vil kunne ha stor betydning for på både psykisk og fysisk helse, samt behov for tilrettelegging i helsetjenestene. Amundsen gjennomførte i 2008/2009 en kvantitativ undersøkelse i de tre daværende kvinnefengslene i Norge. Fire av ti kvinner oppga at de hadde opplevd seksuelle overgrep som voksne, mens seks av ti hadde vært utsatt for seksuelle overgrep som barn. Amundsen bemerket at traumebelastningen og følelsen av avmakt vil kunne være så stor at mange vil slite med alvorlige psykiske ettervirkninger, blant annet depresjon, selvmordstanker og posttraumatisk stresslidelse, også mange år etter at de har blitt voksne.¹³¹

125. St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 22

126. Importmodellen går ut på å hente inn tjenestetilbudene til fengselet fra samfunnet utenfra, jf. straffegjennomføringsloven § 4.

127. Fugelli og Solbakk (2003) s. 1721

128. Friestad og Skog Hansen (2004) s. 45-46, Revoid (2015) s. 37

129. Cramer (2014) s. 5

130. Amundsen (2011) s. 7-8

131. Amundsen (2010) s. 30-31

10.2 Fengslingens påvirkning på kvinnenes helse

10.2.1 Påvirkning på fysisk helse

Kvinnene i JURK-utvalget oppga en rekke barrierer for fysisk aktivitet under soning, som omtalt i kapittel 8.2 om treningstilbudet i fengsel og 9.1.4 om utendørsområdene i fengsel. Omtrent halvparten av JURK-utvalget sa at de var misfornøyd med treningstilbudet i fengsel, og mange mente det var et dårlig eller utilstrekkelig tilbud om utendørsaktiviteter.

Fysisk aktivitet er en sentral forutsetning for god psykisk og fysisk helse. Det er godt dokumentert at fysisk aktivitet kan gi stor helsegevinst, samt forebygge utvikling av blant annet hjerte- og karsykdommer, høyt blodtrykk, diabetes type 2, overvekt, ulike kreftformer mv.¹³² Helsedirektoratet skriver i veileder om helsetjenester i fengsel at fordi fanger har begrensede muligheter til å bevege seg, vil de ha «særlig behov for å delta i tilrettelagt aktivitet, inkludert fysisk aktivitet».¹³³

Disse hindrene for fysisk aktivitet medfører en risiko for at flere vil ha en fengselstilværelse preget av inaktivitet som kan ha negativ effekt på fangenes helse.

10.2.2 Påvirkning på psykisk helse

Undersøkelsene om fangers helseutfordringer referert til innledningsvis, viser at svært mange fanger sliter med psykiske lidelser. I JURK-utvalget sa 54 % at de hadde slitt psykisk i løpet av tiden de hadde sittet i fengsel. En tredjedel av kvinnene sa at de ikke hadde eller hadde hatt psykiske problemer under soning.

Det var særlig de yngste fangene som sa at de hadde psykiske plager. Blant kvinnene som var yngre enn 30 år, sa nesten syv av ti sa de slet psykisk (N=32). Fire av ti kvinner som var eldre enn 45 år svarte det samme (N=36).

Forekomsten av psykisk lidelse under fengsling var markant høyere blant fangene som hadde opplevd å bli satt i isolasjon i løpet av soning. Av disse slet 74 % psykisk (N=27).

Flere mødre i JURK-utvalget rapporterer om at begrensningene i kontakt med barna sine er svært tyngende, som omtalt i kapittel 5. En kvinne skriver at hun «blir deprimert av å være borte fra de [hun] elsker» som svar til spørsmålet

om hun har slitt psykisk under soning. En annen kvinne skriver at «mer besøk av nærmeste» ville gjort det lettere å takle psykiske problemer i fengsel.

Flere kvinner i JURK-utvalget ser på samvær med andre fanger som en belastning ved fengslingen. En kvinne skrev at hun opplevde omgivelsene som «utrygge» og en annen sa hun ble «deprimert av å sone med nåværende kriminelle».

Kvinnene i JURK-utvalget opplever ikke bare begrensninger i mulighetene til å ha kontakt med sine nærstående, men blir samtidig tvunget inn i et sosialt felleskap de ikke nødvendigvis ønsker å være en del av og som av og til kan oppleves som utrygt. Flere blir også tvunget til å dele rom med andre fanger under soning i og med at flere kvinnefengsler har «dublerte» celler (se kapittel 4.4 og 9.1.1). Flere kvinner i JURK-utvalget skriver at dette gjør soningen mer (psykisk) krevende. «Syns det er forferdelig å måtte sone på 4 manns rom. Går på psyken og helsa å aldri få privatliv og ro».

Det er dermed ikke sagt at fangene bare opplever det som et problem å sone med sine medfanger som et problem. En kvinne ønsket for eksempel mer kontakt og samspill med andre fanger og sa at det kunne bedret hennes «(...) psykiske og moralske tilstand» (oversatt fra rumensk). Imidlertid vil det å dele celle med andre medføre at kvinnene ikke selv kan regulere når de vil være sammen med andre og når de ønsker å være alene.

10.3 Erfaringer med og behov for helsetilbud i fengsel

Helsebakgrunnen til kvinnene i JURK-utvalget kan si noe om hva slags tjenester det er behov for. Spørsmålene om helsetilbudet i fengsel var noe av det som fremkalte flest skriftlige tilbakemeldinger fra kvinnene i hele undersøkelsen, i alt over hundre kommentarer. Dette viser at et velfungerende helsetilbud i fengslene er av stor betydning for kvinnene.

To kvinner omtalte tilbudet i positive vendinger. Den ene hadde en alvorlig sykdom og opplevde at hun hadde fått god hjelp og oppfølging fra fengselshelsetjenesten. Den andre kvinnen hadde fått hjelp av betjentene til å takle sine psykiske helseproblemer.

Blant kvinnene som gikk på reseptbelagte medisiner før soning, fikk 56 % samme medisin i fengsel (N=64). 18 % fikk ingen medisin, mens 25 % fikk erstatningsmedisin. Over halvparten av kvinnene som fikk erstatningsmedisin mente at denne ikke fungerte tilfredsstillende.

JURK-utvalget ble spurt om de opplevde at de hadde god nok tilgang til helsetjenester når de trenger det. En av tre svarte nei på dette. Samtidig mente 27 % at de hadde god nok tilgang, og 18 % at tilgangen var god nok av og til.

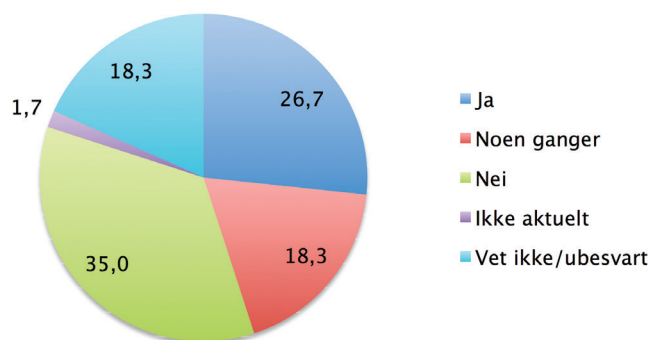


Diagram 16: Har du god nok tilgang på helsetjenester når du trenger det? Prosent. N=120.

Kvinnene ble også spurt om helsetilbudet i fengsel var like godt som utenfor fengsel. Godt over halvparten mente at dette ikke var tilfellet, mens 18 % mente at tilbudet var like bra.

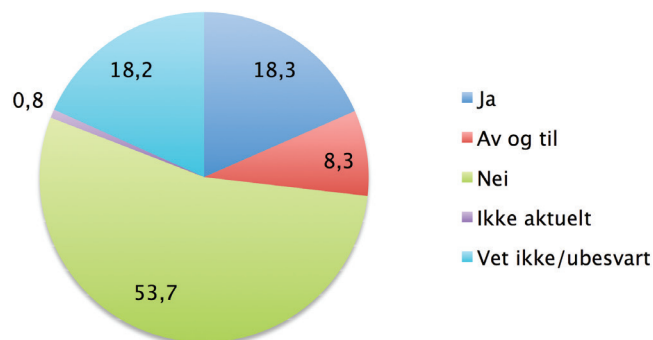


Diagram 17: Er helsetilbudet like godt som utenfor fengsel? Prosent. N=120.

Seksten kvinner erfarte at det var dårlig tilgang på akutt helsehjelp og/eller at ventetiden for helsetjenester var lang. En kvinne skrev at det «kan være vanskelig å få hjelp der og da» og at det var lang ventetid. En annen mente at «legen burde være her hver dag eller minst tre ganger i uka». En tredje kvinne sa at «det kommer ingen, med unntak av en sykepleier, og det er bare når hun vil. Jeg har ventet i en måned på å bli undersøkt, men ingen ting [har skjedd]» (oversatt fra rumensk).

Sett i sammenheng med helsetilstanden til kvinnelige fanger, er det mye som tyder på at det er et langt større behov for helsehjelp i fengslene sammenlignet med behovet i befolkningen for øvrig. Samtidig er helsetilbudene i fengsel ganske begrenset sammenlignet med tilgjengeligheten og omfanget i samfunnet for øvrig. Dette medfører lang ventetid på helsetjenester under soning.

Utvalget ble spurt om det var helsetjenester de savnet i fengselet. Nesten halvparten av utvalget svarte på spørsmålet. En opplysning av de mest etterspurte tilbudene følger under.

Psykisk helsetilbud

Et flertall sa at de ønsket et bedre psykisk helsetilbud, både som svar på spørsmålet om helsetjenester de savnet i fengselet og i øvrige kommentarer til spørsmålene om helse.

En del kvinner sa at de ikke hadde fått psykologhjelp under soning. En ville ha psykologtime, men skrev at det ikke var tilbud om psykolog i hennes fengsel. En annen, som heller ikke hadde fått psykologhjelp, skrev at «one visit with psychologist would be better than no visit».

Andre kommenterte tilgjengeligheten. En kvinne ønsket «tilgang til psykolog når psyken krever det. Nå er det én ansatt psykolog på 64 kvinner her i fengselet». En annen opplevde at psykologen var «(...) nesten ikkeeksisterende» og sa at hun hadde sittet to måneder i fengsel da undersøkelsen ble gjennomført, men fortsatt ikke fått time.

En del opplevde at de ikke hadde fått ønsket hjelp i fengselet. «Jeg har prøvd å få snakke med psykologen – men når man ikke har kjemi – hva gjør man da? Skulle gjerne hatt egen psykolog for damer». Flere sa også at de ikke opplevde at de ble tatt på alvor av psykologen i fengselet. En kvinne turte ikke ta opp sine psykiske problemer med fengselet. Hun opplevde at «man blir straffet for det, så det kan man ikke snakke om (...)», og skrev videre at hun var redd for å bli sendt til isolasjon.

Det ble videre påpekt at et godt psykisk helsetilbud kan være særlig viktig ved ankomst til fengselet fordi det er en krisepreget tid for mange. Flere ønsket gruppeterapi av ulike slag, for eksempel for personer med rusproblemer, eller terapi gjennom musikk.

Noen mente at betjentene kan spille en viktig rolle i å lette de psykiske belastningene mange opplever under soning. En ønsket «mer tilbud om kurs/utdanning [innen psykisk helse] til betjenter». En annen ønsket at «kontaktbetjentene bør være sterkere tilstede hos hele mennesket, ikke bare ang dom/soning». En kvinne beskrev hjelpen hun fikk av betjentene slik: «Jeg fikk stikking i hjertet, jeg trodde at hjertet mitt skulle stoppe, jeg ble deprimert, men betjentene hjalp meg ut av det» (oversatt fra rumensk).

Sivilombudsmannen fikk bekreftet fra kvinnefengslene og fengselshelsetjenestene at behovet for psykisk helsehjelp var stort og til dels udekket. Fengslene hadde også rapportert om en økning av kvinner med psykiske lidelser de siste årene.

Fengselshelsetjenesten på Bredtveit understreket behovet for en forsterket avdeling som i større grad kunne ivareta behovene til kvinnelige fanger med psykiske problemer.¹³⁴

Bangkokregulene fastslår at de som har behov for psykisk helsehjelp skal få nødvendig behandling og ikke bli underlagt et strengere sikkerhetsnivå utelukkende på grunn av sine psykiske problemer.¹³⁵

Kvinnelig helsepersonell

En annen tilbakemelding som gikk igjen var at fangene ønsket kvinnelige behandlere. Fjorten kvinner skrev at de bare hadde tilgang til mannlig lege og opplevde dette som (svært) problematisk. «Det at det er mannlig lege på Bredtveit fengsel er et stort problem». En sa at hun hadde «(...) en del helseplager som jeg gjerne hadde sett jeg kunne tatt opp med kvinnelig lege».

En kvinne ønsket ikke hjelp fra helsetjenesten fordi det innebærer at hun må kle seg naken for kroppsvisitasjon. «(...) Dette bidrar til at jeg ikke ønsker helsetjeneste, selv om jeg kanskje må».

I samfunnet utenfor fengselet har man som pasient anledning til å bytte fastlege, mens man i fengsel er henvist til å bruke fengselslegen.¹³⁶ Fordi mange kvinner i fengsel blant annet har overgrepserfaringer vil en del kunne ha negative opplevelser med menn og derfor problemer med å måtte forholde seg til en mannlig lege. Dette er noe av bakgrunnen for at flere internasjonale fengselsregler og -retningslinjer slår fast at kvinnelige fanger bør sikres tilgang på kvinnelig helsepersonell. Bangkokregulene sier at

*«If a woman prisoner requests that she be examined or treated by a woman physician or nurse, a woman physician or nurse shall be made available, to the extent possible, except for situations requiring urgent medical intervention. (...)».*¹³⁷

Sivilombudsmannen har i samsvar med dette anbefalt at det bør tilrettelegges for at fanger som ønsker tilgang til kvinnelig lege skal få dette ønsket oppfylt. Det ble samtidig understreket at dette er særlig viktig for å sikre at kvinnene skal oppleve at de kan gi en åpen beskrivelse av sine helseplager.¹³⁸

Kommentarene fra kvinnene tyder på at dette er en anbefaling som ikke hadde blitt fulgt opp av alle fengslene da undersøkelsen ble gjennomført.

134. SOM (2016b) s. 41

135. FN (2010) regel 41d

136. HDIR (2013/2016) s. 21

137. FN (2010) regel 10 nr. 2. Se også UNODC (2014) s. 60

138. SOM (2016a) s. 27

Tannhelse

En tredje gjennomgående tilbakemelding var mangelen på tannlegetilbud. Mange kvinner i JURK-utvalget opplevde ikke at tannhelsetilbudet var tilfredsstillende. En skrev at hun «ventet 2 mnd med tannverk og måtte klage til statsadvokaten for å få time», mens en kvinne i et annet fengsel hadde ventet på tannlege i en uke uten å få time da hun deltok undersøkelsen.

I undersøkelser om (kvinnelige) fangers helse fremkommer det at mange sliter med tannhelsen, særlig fangene som har brukt rusmidler. I undersøkelsen til Friestad og Skog Hansen hadde en tredjedel dårlig tannhelse, og 70 % av disse var rusbrukere.¹³⁹ I Helsedirektoratets veileder til helsetjenestene i fengsel, står det at omfanget av tannhelseproblemer er større blant fanger enn i voksenbefolkningen for øvrig og at dette kan føre til «spise- og taleproblemer samt sosial stigmatisering og isolering og derved være et hinder for rehabiliteringen etter endt soning». Den offentlige tannhelsetjenesten skal derfor «gi nødvendig akutt tannbehandling til alle innsatte ved behov uansett oppholdets varighet (...) med sikte på å opprette tannstatus som innebærer akseptabel oral helse».¹⁴⁰

Tilgang til tannlege er også en av minimumsanbefalingene som listes opp i Mandelareglene. Ifølge regel 25 nr. 2 skal «the services of a qualified dentist (...) be available to every prisoner».¹⁴¹

10.4 Oppsummering og anbefalinger

Veilederen til fengselshelsetjenesten slår fast at «helse- og omsorgstjenesten til innsatte i fengsel skal være likeverdig med helse- og omsorgstjenester for den øvrige befolkningen. Innsatte skal gis et tjenestetilbud tilpasset den enkeltes behov etter en individuell vurdering».¹⁴²

Mange kvinner i JURK-utvalget erfarer likevel at de ikke har god nok tilgang på akutt helsehjelp i fengsel og at kapasiteten er for lav til å følge opp behovet i tilstrekkelig grad. Særlig gjelder dette tilgang til psykolog.

Et hovedtrekk ved tilbakemeldingene er at mange fengsler har et begrenset tilbud, enten ved at det er tilbud som mangler eller at kapasiteten er lav. Dette kan ha sammenheng med at kvinner ofte soner i små fengselsenheter.

I tillegg ser det ut til at flere fengsler ikke etterkommer kjønnsesifikke behov kvinnene har. Et eksempel er at Bredtveit fengsel ikke imøtekommer ønske om kvinnelig lege, til tross for anbefalinger om dette fra Sivilombudsmannen og tilbakemeldinger fra kvinnene selv.

Enkelte kvinner i JURK-utvalget ønsket en større involvering av betjenter og at betjentene skal få hevet sin kompetanse for å «kunne være der for hele mennesket», som en kvinne formulerte det.

Det udekkede behovet for psykologtjenester kan også indikere en manglende forståelse for at kvinnelige fanger kan ha et større psykologisk behandlingsbehov sammenlignet med andre befolkningsgrupper. FNs kontor for rus og kriminalitet ber fengsler anerkjenne kvinners unike psykiske helseutfordringer, inkludert de som sliter med adskillelse fra barn, familie og sitt sosiale miljø. De anbefaler en individualisert behandling rettet mot årsakene til helseutfordringene, basert på rådgivning, psykososial støtte og, om nødvendig, medisiner. De understreker at medisiner bare skal benyttes der det er strengt nødvendig, ikke som en rutinemessig respons på psykiske problemer.¹⁴³

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Tilgangen til helsetjenester i fengsel må styrkes slik at alle fanger har tilgang på akutt helsehjelp og at ventetiden på helsetjenester ikke er lenger enn i samfunnet for øvrig.
- Alle fanger må ha tilgang på psykiske helsetjenester, primært psykolog. Tilbudet må opprustes slik at fanger har anledning til å gå til jevnlig konsultasjoner ved behov, eventuelt utenfor fengselet.
- Alle kvinner i alle fengsler må ha mulighet til å velge kvinnelige behandlere, inkludert kvinnelig lege.
- Alle fanger må få tilgang på tannhelsetjenester, inkludert akutt behandling, mens de er i fengsel.

¹³⁹. Friestad og Skog Hansen (2004) s. 46

¹⁴⁰. HDIR (2013/2016) s. 11 og 32-33

¹⁴¹. FN (2015)

¹⁴³. UNODC (2014) s. 61

¹⁴². HDIR (2013/2016) s. 9

11 RUSMESTRING

Fra 2007 har det blitt opprettet 13 rusmestringsenheter i norske fengsler.¹⁴⁴ Rusmestringsenhetene skal gi et tilbud til fanger med til dels omfattende rusproblemer, ofte med psykiske problemer og andre tilleggspolproblemer. Tilbudet er i regi av kriminalomsorgen i samarbeid med spesialisthelsetjenesten ved tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB).¹⁴⁵ Kriminalomsorgen har hovedansvar for driften av enhetene og for rehabiliteringstilbudet, mens helsetjenesten skal stå for helsetjenestetilbudet.¹⁴⁶ Tilbudet er dermed delvis «importert» og delvis internt.¹⁴⁷

Målgruppen er de som, ved innsettelse eller senere i fengselsoppholdet, «har et rusproblem de ønsker hjelp og behandling for».¹⁴⁸ I fengslene der kvinner soner, er det rusmestringsenhet i Ravneberget, Stavanger, Bergen, Trondheim, avdeling Leira og Tromsø. I tillegg er det en stifinneravdeling for kvinner på Bredtveit fengsel som også tilbyr rehabilitering og behandling av rusavhengige.¹⁴⁹ Flertallet av kvinnelige fanger soner dermed i fengsler som har en form for rusmestringsstilbud.

Erfaringer med å sone i institusjoner utenfor fengsel (§12-soning) eller narkotikaprogram med domstolskontroll (ND) vil ikke bli tatt opp siden det ikke var en del av undersøkelsens omfang.

11.1 Rusavhengighet i den kvinnelige fangebefolkningen

I JURK-utvalget svarte 39 % at de var avhengig av rusmidler, eller at de var avhengig «av og til». En av ti ønsket ikke å svare. Vi konkretiserte verken hva vi la i begrepet «avhengighet» eller hvilke rusmidler det ble siktet til, og lot derfor kvinnene selv definere hvorvidt de anså seg selv for å være eller ha vært rusavhengige.

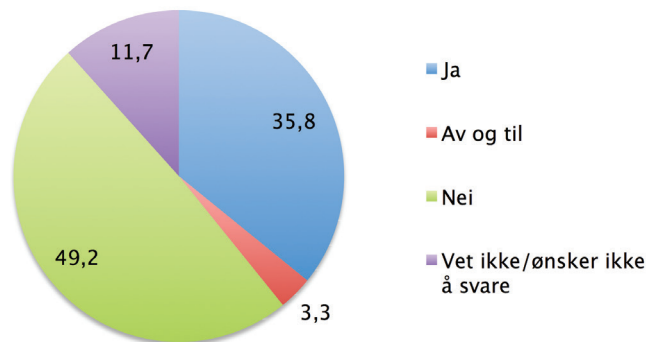


Diagram 18: Rusavhengighet i utvalget. Prosent. N=120.

Revolv (2015) fant i sin levekårsundersøkelse blant fanger at en fjerdedel drakk seg beruset på alkohol mer enn én gang i uka før de kom i fengsel. Samtidig hadde en signifikant større andel av fangene aldri drukket alkohol sammenlignet med den øvrige befolkningen. Det er dermed ikke flere fanger som drikker alkohol i forhold til befolkningen ellers, men de som drikker, drikker mer og oftere.¹⁵⁰ Revold skiller ikke mellom kvinner og menn i sin undersøkelse, men tilsvarende funn ble gjort av Ødegård i en studie fra 2002. Han fant ingen betydelig forskjell i konsumet blant kvinnelige og mannlige fanger.¹⁵¹

Bukten m.fl. gjennomførte i 2013-2014 en undersøkelse i 57 norske fengsler om fangers rusmiddelbruk og helsesituasjon.¹⁵² De fant at 62 % av kvinnene hadde brukt narkotika en eller annen gang og 50 % hadde brukt narkotika månedlig og/eller daglig i løpet av de siste seks månedene før innsettelse. Cannabis var mest utbredt, etterfulgt av amfetamin. En større andel av kvinnene enn mennene brukte ikke-forskrevne LAR-medisiner og heroin.¹⁵³

Andelen kvinner i JURK-utvalget som anså seg selv for å være rusavhengige er dermed betydelig lavere enn anslagene til både Revold og Bukten m.fl. hvis man legger til grunn at jevnlig bruk av rusmidler gir en indikasjon på rusavhengighet.

144. HDIR og KDI (2016b) s. 10

145. Ibid s. 8

146. Ibid s. 3

147. Importmodellen innebærer at offentlige tilbud, som helsevesen og skole, «importeres» til fengselet. Det vil si at for eksempel legen eller læreren er ansatt av kommunen, ikke av fengselet (se straffegjennomføringsloven § 4).

148. Rundskriv (2013) s. 2

149. KDI (2018e)

150. Revold (2015) s. 49

151. Ødegård (2008) s. 65

152. Bukten m.fl. (2016) s. 8-9

153. Ibid s. 23

11.2 Erfaringer med rusmestringstilbud i fengsel

Samtlige av de 47 kvinnene som oppga å være eller å ha vært rusavhengig, svarte på hvorvidt de fikk tilfredsstillende hjelp i fengselet med å takle problemer knyttet til rus. Omtrent like mange mente de (delvis) fikk hjelp til å takle rusrelaterte problemer, som de som mente at de ikke fikk hjelp. Spørsmålet var vidt formulert til å omfatte ulike former for hjelp med rusproblemer og ble etterfulgt av et åpent spørsmål om erfaringer med tilbudet. Erfaringene som ble nevnt av flest kvinner følger under:

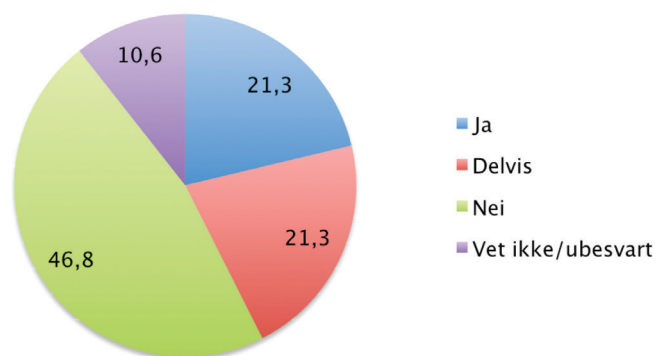


Diagram 19: Får du hjelp til å mestre rusavhengighet? Prosent. N=47.

Tilgang til rusmestringsprogram

Enkelte hadde ikke tilbud om rusmestring i fengselet der de sonet. Noen kvinner som sonet i blandingsfengsler mente at det fantes et tilbud om rusmestring, men at tilbudet var forbeholdt menn. En beskrev situasjonen slik:

«Det er fullstendig mangel på rusoppfølging på kvinneavdelingen. Kvinner kommer inn med store rusproblemer men blir ikke tilbudt noen form for terapi/behandling. (...) Menn i Stavanger fengsel har rusmestringsavdeling, kvinner ingen ting.»

Sivilombudsmannen peker i sin rapport på at tilgangen til rusmestring for kvinner varierer fra fengsel til fengsel, men at tilgangen er særlig dårlig for kvinner som soner i blandingsfengsler.¹⁵⁴ Likestillings- og diskrimineringsombudet

behandlet i 2015 en klage på kvinners manglende tilgang til rusmestringsprogrammer i Trondheim fengsel. Ombudet konkluderte med at det ikke var likeverdige tilbud for kvinner og menn i fengselet.¹⁵⁵

I etterkant av saken om Trondheim fengsel, fikk også kvinner tilgang på rusmestringstilbudet i fengselet. Imidlertid har Stavanger og Bergen fengsler ingen eller begrensede tilbud for kvinner. I den grad det er noe tilbud er det oftest i form av en russamtale.^{156, 157}

Innholdet i tilbudet

Enkelte kvinner var misfornøyd med innholdet i tilbudet. En kvinne skrev at «Stifinneren passer ikke for alle, men det er det eneste tilbudet». En annen skriver at «Det er et program kalt Rusmestringsenheten, men som er noe mangelfull».

Videre var det flere som etterlyste tilbud drevet av personell med rusfaglig kompetanse, enten i form av egne rusmestringsavdelinger eller terapeutiske tilbud, for eksempel gruppeterapi, ruskurs, «russamtaler» eller AA-/AN-møter.¹⁵⁸

Flere kvinner presiserte at de ønsket egne tilbud for kvinner.

Bangkokregel nr. 15 slår fast at fengslene skal sørge for eller tilrettelegge for «specialized treatment programs designed for women substance abusers (...)».¹⁵⁹ FN's kontor for rus og kriminalitet skriver i sin håndbok om kvinner i fengsel at

*«It is clear that the high proportion of substance dependent female prisoners, the absence of gender-specific, or even standard treatment programmes in most prisons, coupled with the particular difficulties they face after release put women at a high risk of reoffending, while continuing with their substance abuse, possibly with tragic results.»*¹⁶⁰

Ut ifra dette kan man utlede at det ikke bare foreligger anbefalinger om at kvinnelige fanger skal kunne delta i generelle rusmestringsprogram, men også at rusmestringsprogram bør tilpasses kvinner og deres særlige behov. Dette samsvarer med tiltak 3.3 i Kriminalomsorgens kvinnesoningsstrategi som sier at rusbehandlingstilbudene for kvinnelige fanger skal styrkes. I følge merknadene til statsbudsjettet 2018 er dette arbeidet igangsatt.¹⁶²

154. SOM (2016b) s. 44

155. LDO (2015)

156. Russamtale er en strukturert samtale med mål om å endre fangers rusvaner gjennom å bygge

opp troen på egen mestring og skape motivasjon. Russamtale brukes også som alternativ reaksjonsform overfor fanger som blir tatt i å ruse seg i fengsel (KRUS 2018)

157. SOM (2016b) s. 44

158. Anonyme alkoholikere / anonyme narkomane

159. FN (2010)

160. UNODC (2014) s. 14

161. KDI (2017) s. 4

162. JD (2017-2018) s. 91

Informasjon om rusmestringstiltak

Vi spurte kvinnene om de hadde fått informasjon om åsone på rusbehandlingsinstitusjon. Fire av ti hadde fått informasjon om dette, som vil si at seks av ti ikke hadde fått informasjon. Det må imidlertid bemerkes at behandling på rusinstitusjon ikke nødvendigvis er relevant for alle kvinnene som er eller har vært rusavhengige og at dette kan ha gitt utslag i at mange svarte nei på spørsmålet.

En gjennomgående tilbakemelding var likevel at flere ikke hadde fått tilstrekkelig informasjon om hvilke tilbud som eksisterte i sine respektive fengsel. En kvinne skrev at hun på egenhånd fant ut at det var møter for rusavhengige i fengselet, men at ingen hadde fortalt henne om tilbudet.

Konsekvenser av sprekk

Enkelte kvinner ga uttrykk for at «sprekk», det vil si å ruse seg mens man er under behandling, kunne medføre sanksjoner. En kvinne skrev:

«(...) Det blir heller ikke gjort noen form for å 'påskjønne' 'belønne' de som klarer å holde seg rusfrie! De som får en sprekk får ingen annen reaksjon enn at de settes i isolasjon. Ingen samtale ingen støtte, bare utstøtes. Dette er helt imot all rusterapi og motivasjon til et rusfritt opphold.»

Andre erfarte at en sprekk kunne medføre at man mistet tilbudet. «Hvis man har et russug, eller har en sprekk, mister man alle tilbud eller får beskjed om at man ikke er motivert nok» En skrev at «man må forstå at motivasjonen kan være der, selv om man har en sprekk, spesielt hvis man sier dette selv».

I retningslinjene til straffegjennomføringsloven fremgår det at «[b]ruk av narkotika som er konstatert gjennom positiv urinprøve, skal møtes med reaksjon».¹⁶³ Reaksjonsformene kan være skriftlig irettesettelse, tap av dagpenger, tap av be- gunstigelse eller isolasjon.¹⁶⁴ Helsedirektoratets veileder til rusmestringsenhetene anbefaler likevel at fanger så langt det er mulig bør få tilbud om russamtaler fremfor disiplinærtiltakene i Straffegjennomføringsloven § 40. En forutsetning er imidlertid at fangen viser en motivasjon for endring. Ved gjentatte brudd skal fangen overføres til annen avdeling eller fengsel.¹⁶⁵

11.3 Ønsker til tilbudet

Flere kvinner i JURK-utvalget skrev at de ikke bare ønsket hjelp med å takle avhengigheten, de hadde også en rekke andre problemer som de ønsket hjelp med. Det er vel kjent at mange som har en rusavhengighet sliter med ulike sosiale problemer som manglende bosted, tilknytning til arbeidslivet, dårlig økonomi, svekkede sosiale relasjoner og manglende arbeid.¹⁶⁶

Ønske om hjelp til å skaffe et sted å bo går igjen i flere kommentarer. En «[e]r uten fast bolig, har vært rusfri i snart ett års tid. Ønsker egen bolig, utdanning, arbeid, ønsker god kontakt med barna». En annen skrev at «[m]an får ikke bare frihetsberøvelse som straff men blir boligløs og tilbudet ved endt soning blir jo hospits sånn umiddelbart.»

En kvinne «ønsker hjelp til bolig, en plan på rutiner. Jobbe med nettverk. Evt behandling». Det er mulig å forstå det slik at kvinnen primært ønsker annen hjelp, mens hun ser på behandling som mindre viktig. Dette vitner om variasjonen av hva slags hjelp kvinnene ønsker. En annen «ønsker hjelp med jobb og bolig» og nevner dermed ikke rusbehandling i det hele tatt.

Flere hadde økonomiske problemer og gjeld som følge av rusbruken. «Jeg trenger gjeldspreventiv hjelp for jeg får gjeld av å sitte i fengsel!»

En del kvinner ønsket psykisk og somatisk helsehjelp. «[Ø]nsker fokus på mer selvstendig progresjon, for eksempel inkludere terapi og samtalegrupper i fengsel (...)». «Mye lovnader om bolig og helse, men ingen ting på plass 1 mnd før løslatelse».

Trolig kan rusproblemer forstås som både konsekvens av og årsak til psykiske lidelser.¹⁶⁷ I JURK-utvalget svarte 75 % (N=47) av kvinnene med rusavhengighet at de slet med psykiske problemer under soning, mens det samme gjaldt 47 % (N=59) av de som ikke hadde rusavhengighet.¹⁶⁸ Videre var kvinnene som er eller hadde vært rusavhengige mye mindre tilfreds med det psykiske helsetilbudet i fengselet enn utvalget for øvrig. Blant disse opplevde 6 % at de fikk tilfredsstillende hjelp med sine psykiske problemer, mot 14 % i utvalget for øvrig. Tilsvarende mente 29 % av de ikke-rusavhengige at de ikke fikk tilfredsstillende hjelp, mens 42 % med avhengighet svarte det samme.

163. Retningslinjene kapittel 40.16 c

164. Straffegjennomføringsloven § 40 annet ledd a-d.

165. HDIR og KDI (2016b) s. 51, KDI (2014) s. 1-2

166. Friestad og Skog Hansen (2004) s. 64-67

167. Skogen (2013)

168. De som ikke besvarte spørsmålet om rusavhengighet er ikke tatt med i denne beregningen

Helsedirektoratet har på bakgrunn av den høye forekomsten av psykisk lidelse hos rusavhengige utarbeidet en nasjonal faglig retningslinje for behandling av denne pasientgruppen for å kunne sikre et helhetlig behandlingstilbud.¹⁶⁹ Direktoratet viser også til forskning om at kvinner og menn har ulike behandlingsbehov og anbefaler på bakgrunn av dette at «kjønns spesifikk behandling bør vurderes» for pasienter med samtidig rusavhengighet og psykisk lidelse.¹⁷⁰

Friestad og Skog Hansen peker på at opphopningen av rus- og helseproblemer blant fanger gjør fengselet til en viktig arena for forebygging og behandling. Forutsetningen er imidlertid at helsetjenesten i fengsel kobles opp mot behandlingssystemet ute slik at behandlingen kan bli fulgt opp etter soning.¹⁷¹ Manglende behandlingstilbud i fengselet vil dermed kunne medføre et større behandlingsbehov for fanger etter soning.

FNs kontor for rus og kriminalitet har utarbeidet en veileder for rusbehandling og -omsorg for kvinner, som en anerkjennelse av at kvinnelige rusbrukere kan ha særskilte behov som ikke tas høyde for i rusbehandlingsprogram. Mange vil for eksempel ha behov for gynekologiske tjenester, oppfølging av graviditet, krisesenter og traumebehandling. I tillegg understrekes behovet for å hjelpe kvinnene med arbeid, bolig og sosiale relasjoner.¹⁷²

Det fremheves også at oppfølgingen må være kontinuerlig.¹⁷³ Dette samsvarer med norske myndigheters målsetninger for tilbudet. Et element i den såkalte «tilbakeføringsordningen» er at kriminalomsorgen og relevante etater utenfor fengselet skal samarbeide om å yte tjenester slik at tjenesteytelsene ikke stopper opp når fangen løslates.¹⁷⁴

11.4 Oppsummering og anbefalinger

En del kvinner i JURK-utvalget hadde ikke tilgang til rusmestring i fengselet der de sonet eller opplevde på ulike måter at innholdet i programmet ikke var tilrettelagt for deres behov. Noen opplevde videre at tilbudene ikke var tilrettelagt for dem som kvinner.

Flere kvinner rapporterte at de ikke hadde fått informasjon om de ulike hjelpetiltakene, som for eksempel å søne på institusjon eller få del i legemiddellassistert rehabilitering.

En del kvinner i JURK-utvalget opplevde rusbehandlingsregimet som strengt, der nulltoleranse for sprekk kunne medføre at man mistet plassen eller i ytterste konsekvens ble plassert på isolasjon. En omtalte reaksjonsformen som «ren utstøtelse».

Videre tyder en del av kvinnenes tilbakemeldinger på at tilbudet var begrenset til å mestre avhengighet til rusmidler, mens flere kvinner (primært) ønsket hjelp med forhold som bolig, psykisk helse, sosiale relasjoner med videre.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette at:

- Alle kvinner som har behov for og ønske om det må få tilbud om rusmestring.
- Alle fanger må få informasjon om hvilke tilbud som finnes for rusavhengige. Denne informasjonen bør gis muntlig og skriftlig ved innsettelse i fengsel.
- I tråd med anbefalinger fra FN's kontor for rus og kriminalitet må rusmestringstilbudet ta høyde for at kvinner med rusavhengighet kan ha særskilte behov som bør inkluderes i tilbudet. Enkelte vil for eksempel ha behov for traumebehandling, oppfølging av lege eller gynekolog med videre.
- Rusmestringstilbudet må inkludere hjelp til å planlegge bolig og arbeid etter soning. I tillegg må kvinnene få psykisk og somatisk helsehjelp, samt få mulighet til å jobbe for å bedre sosiale relasjoner, inkludert til sine barn.
- I tråd med Helsedirektoratets anbefalinger må fanger som bryter forbudet mot rus i fengsel (har en «sprekk») primært få tilbud om russamtale, fremfor disiplinærtiltakene i straffegjennomføringsloven.

169. HDIR (2012) s. 13
170. Ibid s. 62

171. Friestad og Skog Hansen (2004) s. 84

172. UNODC (2004) s. 39-61
173. Ibid

174. St.meld nr. 37 (2007-2008) s. 183

12 FORETRUKKEN SONINGSFORM OG UTSATTHET I KJØNNSBLANDET FENGSEL

Da Kriminalomsorgen sommeren 2017 utarbeidet en strategi for kvinner i varetekt og straffegjennomføring, var første anbefaling at

«[k]vinner skal gjennomføre fengselsopphold i egne fengsler eller i fengselsavdelinger tilrettelagt for kvinner. Dersom kvinner skal sitte i varetekt eller gjennomføre straff i samme fengsel som menn, skal det skje i avdelinger tilrettelagt for kvinner. (...) Arbeid, skole og fritidsaktiviteter for kvinner skal så langt mulig skje atskilt fra mannlige innsatte.»¹⁷⁵

Hovedbegrunnelsen bak at kvinner skal sone atskilt fra menn er at kvinnelige fanger som minoritet i fengselet er i en sårbar situasjon og kan bli utsatt for seksuell trakassering, krenkelser eller utnyttelse hvis de soner med menn.¹⁷⁶

På bakgrunn av dette ønsket vi å spørre kvinnene selv om deres syn på eller erfaringer med å sone sammen med mannlige fanger. I tillegg ville vi undersøke om kvinnene hadde blitt utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet eller overgrep i løpet av soningstiden.

12.1 Erfaringer med å sone med menn

En stor andel av kvinnene sonet i rene kvinnefengsel og hadde fått beskjed om å ikke svare på spørsmålene om å sone i rene kvinnefengsler versus blandede fengsler med menn. Det er dermed en lavere svarprosent for disse spørsmålene sammenlignet med de øvrige spørsmålene i spørreskjemaet. Noen av fangene som sonet i rene kvinnefengsler har også svart på spørsmålene, men det kan ikke utelukkes at noen av disse kvinnene tidligere har erfart å sone i fengsel med menn.

To tredjedeler av kvinnene som sonet i blandede fengsler svarte at de omgås menn i fellesarealene, mens en tredjedel sa at de ikke gjorde det.

Åtte kvinner svarte ja på at de hadde hatt negative erfaringer med mannlige medfanger, det vil si 16 % av de som besvarte spørsmålet (N=50). 76 % av kvinnene svarte at de ikke hadde negative erfaringer, mens 8 % sa at de ikke visste.

12.1.1 Foretrukket fengselstype

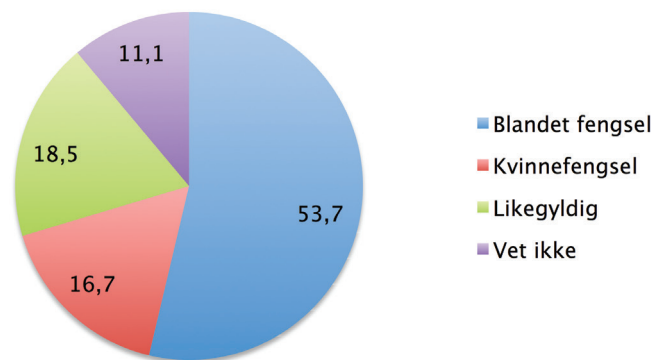


Diagram 20: Foretrukket fengselstype. Prosent. N=54.

Som diagrammet viser oppga mer enn halvparten av de som svarte på spørsmålet at de ville foretrekke å sone i fengsel sammen med menn, og 18 % var likegyldige. 16 % sa at de foretrakk å sone i rent kvinnefengsel.

Det var omtrent like mange kvinner som sonet i kvinnefengsel som blandingsfengsel som svarte på spørsmålet, og for begge grupper var det 54 % som sa at de foretrakk å sone i blandet fengsel (N=26, N=28). En forskjell var at der 23 % av fangene i kvinnefengslene foretrakk å sone i kvinnefengsel, mente 11 % av fangene i de blandede fengslene det samme. Det var dermed kvinnene som sonet i rene kvinnefengsler som i størst grad ga uttrykk for at de ønsket å sone i rent kvinnefengsel.

Nesten alle som svarte på spørsmålet om foretrukket fengselstype, skrev også en kommentar til hvorfor de foretrakk det de hadde oppgitt.

De fleste kommentarene gikk ut på at kvinnene mente at det skapte en bedre balanse å sone sammen med menn, sammenlignet med å sone i rene kvinnefengsler. Kvinnene skrev blant annet: «Jeg foretrekker ofte å omgås menn, finner det mer avslappende enn med bare kvinner». «Mye drama med kvinner, blandet fungerte helt ok». «Blanda drops er best». «Blir ikke så ensopret, flere impulser». «Det er bedre å 'opprettholde' en balanse når det er blandet». «[Jeg] går lei av bare kvinner». «Ikke bra å bare være kvinner».

En annen gjennomgående kommentar var at kvinnene ønsket å sone sammen med menn fordi det ga en følelse av normalitet under soning. «Before this prison, I was in a mixed prison. It gives you the feeling that you're not in prison». «Det er også naturlig å omgås menn». «Naturlig at menn og kvinner er samlet og ikke i isolerte grupper». «Because I wouldn't feel that much that I am in prison».

En kvinne ville gjerne sone med menn, men ikke med menn dømt for sedelighetsforbrytelser. «Det største problemet er å omgås menn som man vet eller har hørt at har gjort pedofile overgrep eller voldtekter. De skulle ikke hatt rettigheten til å sitte i fengsel med hunkjønn».

En kvinne mente at det var best for menn om de hadde kvinner rundt seg:

«Menn trenger kvinner rundt seg i soningstiden. De blir nødt til å oppføre seg bra. Uten kvinner kan det lett bli veldig aggressivt og voldsomt. Min erfaring er at mennene blir vennligere og mer opptatt av å gjøre det de skal der og da.»

Noen kvinner kommenterte at de ønsket å sone i blandet fengsel fordi de opplevde at det var bedre tilbud i blandingsfengslene. «[Jeg] ønsker samme tilbud som menn. Vi kvinner er nedprioritert». Andre skrev at de hadde søkt seg til det fengselet der de sonet på grunn av tilbudet som var der.

Én kvinne opplevde at hun ville få bedre hjelp i kvinnefengsel. «Skulle jeg ha fått noe hjelp tror jeg at kvinnefengsel over en kort periode [hadde vært bra]. Der er det tilrettelagt for hjelp med fysiske, psykiske og rusrelaterte problemer».

Noen kvinner oppga at de ønsket å sone i rent kvinnefengsel fordi de opplevde det som det tryggeste alternativet. «Mange menn har for lett tilgang til å komme seg inn på kvinneavdelingen», skrev en. «[Det blir] seksuelle forhold og mye sexprat». «På grunn av så få kvinner i forhold til menn blir vi 'glemt' og nedprioritert. Jenter får mye rustilbud av menn». «[Jeg] vet at andre ikke har blitt behandlet med respekt [av menn]».

12.1.2 Opplevelse av likebehandling i blandingsfengsler

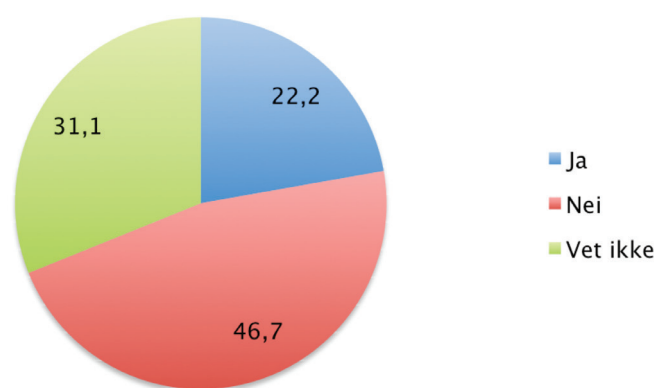


Diagram 21: Opplever likebehandling av kvinner og menn i blandingsfengsel. Prosent. N=45.

Omtrent halvparten av kvinnene som sonet, eller hadde sonet, i blandingsfengsel opplevde at det ikke var likebehandling av kvinner og menn. Fjorten kvinner utdypet svaret med kommentarer.

De fleste kommentarene gikk på forskjeller i tilbudet for kvinner og menn. Kvinnene skrev for eksempel: «Det er flere aktiviteter og fasiliteter tilpasset menn». «[Det er] ikke likebehandling når det kommer til utdanning». «[Det er] større luftegård for menn, flere tilbud om rusmestring etc.». «Vi kvinner har svært få åpne soningsplasser i forhold til menn».

Én kvinne beskrev en nedprioritering av kvinner ved resursmangler: «Om det ikke er bemanning nok, for hva som skulle skje, så går det utover oss kvinner først. Alltid.».

12.2 Erfaringer med uønsket seksuell oppmerksomhet eller overgrep

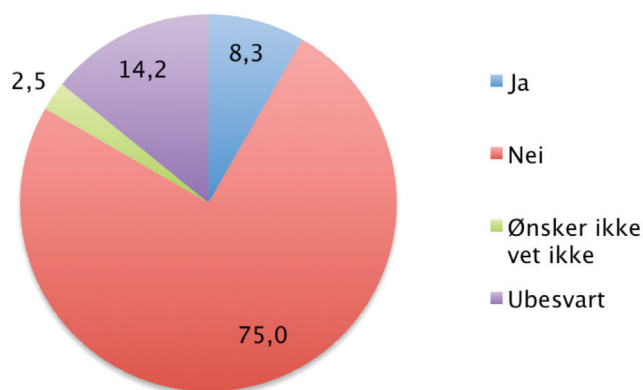


Diagram 22: Opplevd uønsket seksuell oppmerksomhet/overgrep. Prosent. N=120.

Som diagrammet viser, svarte ti kvinner at de hadde opplevd uønsket seksuell oppmerksomhet eller overgrep under soning. De ble videre spurt om hvem som hadde utsatt dem for dette. Fem kvinner svarte at det var mannlige medfanger, tre svarte kvinnelige medfanger og to svarte mannlige ansatte eller betjenter.

Videre ble kvinnene spurt om hvor de hadde opplevd disse krenkelsene. Syv kvinner svarte at hendelsene hadde skjedd på fellesarealene, to svarte egen celle og én hadde opplevd krenkelser på dusj-/toalettområdet.

Bare én av kvinnene hadde meldt ifra til fengselet om hendelsen(e). Fem kvinner sa at de ikke hadde sagt fra til noen, mens tre kvinner hadde fortalt om det til andre fanger.

To av kvinnene ga begrunnelser for hvorfor de ikke hadde meldt fra til fengselet om hendelsene. «Jeg tør ikke si noe om det på grunn av trusler». «Man blir ikke trodd – [man blir] kalt syk om man klager på vold eller seksuelle tilnærmelser».

12.3 Oppsummering og anbefalinger

Over halvparten av kvinnene i JURK-utvalget sa at de foretrakk å sone i blandet fengsel med menn. Kvinnene begrunnet dette hovedsakelig med at det ville skape en bedre balanse, i større grad gi en følelse av normalitet under soning eller at blandingsfengslene hadde bedre tilbud enn de rene kvinnefengslene.

Noen få kvinner i JURK-utvalget oppga at de har negative erfaringer med å sone med menn og/eller har blitt utsatt for seksuelle krenkelser eller overgrep, av både kvinner og menn, mens de har sonet. Selv om dette gjelder et mindretall av kvinnene, må Kriminalomsorgen sikre at ingen fanger opplever overgrep eller krenkelser under soning. Dette krever også bevissthet om at krenkelser og overgrep av seksuell karakter også kan skje kvinner imellom. I utvalget svarte fem kvinner at de hadde blitt utsatt for seksuelle krenkelser eller overgrep fra mannlige medfanger, mens tre fanger hadde blitt utsatt for dette fra kvinnelige medfanger.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Kvinner bør få mulighet til å velge om de ønsker å sone i rent kvinnefengsel eller å sone i kjønnsblandet fengsel med menn.
- Det må gjennomføres jevnlige, anonyme kartlegginger der fanger kan rapportere om overgrep og/eller krenkelser av seksuell karakter. Kartleggingen må brukes til å iverksette tiltak for å bekjempe overgrep og seksuelle krenkelser i det enkelte fengsel.

13 ANSATTE I FENGSELET

I stortingsmeldingen «Straff som virker» gis ansatte i fengselet en fremtredende rolle i fangers rehabiliteringsprosess under soning. Det fremheves at

«[m]enneskelig kontakt er svært viktig for påvirkning og utvikling av den domfelte. Et godt miljø skapes i situasjoner hvor tilsatte og domfelte omgås gjennom daglige gjøremål. Det er viktig at tilsatte opptrer som gode rollemodeller i miljøet fordi mange domfelte har manglet positive påvirkningsfaktorer i sitt tidligere miljø. For mange domfeltes utviklingsmuligheter er det viktig å være vitne til at vanlige problemer kan løses på vanlig måte av vanlige mennesker.»¹⁷⁷

I stortingsmeldingen beskrives også den motsetningsfylte rollen betjentene skal fylle, hvor de på den ene siden skal utøve tvang og på den andre siden legge til rette for rehabilitering. Dette kan oppleves som svært vanskelig både for ansatte og fanger, og særlig kontroll- og makttiltak kan bidra til å redusere tilliten mellom fange og betjent, og dermed også muligheten til videre rehabilitering. I stortingsmeldingen fremsettes derfor mål om økt samarbeid mellom kriminalomsorgen og forvaltningen, og økt bruk av alternative reaksjoner i fengslene.¹⁷⁸

13.1 Relasjon til ansatte i fengselet

Over halvparten av kvinnene i JURK-utvalget opplevde at de ble behandlet med respekt av de ansatte i fengselet. Kun 5 % av kvinnene svarte nei på spørsmålet. Da JURK stilte samme spørsmål i 2011-undersøkelsen svarte 32 % (N=69) at de hadde tillit til betjentene i fengselet. Selv om spørsmålet var stilt noe annerledes, kan det tyde på at kvinnene generelt sett har en bedre relasjon til de ansatte i fengselet enn de hadde i 2011.¹⁷⁹

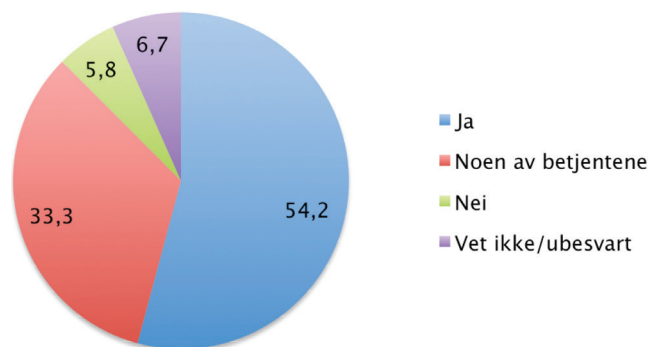


Diagram 23: Blir du behandlet med respekt av ansatte? Prosent. N=120.

En kvinne opplevde at de ble tatt godt vare på av de ansatte, men at problemet var lav bemanning.

«I think this is a good prison. They are well taking care of us for the most, but I think the main problem is that Bredtveit don't have enough staff and it makes it difficult for the guards and is of consequence for us too».

En annen kvinne beskrev negative erfaringer med betjentene:

«Man kunne hatt det bedre om vekten ikke hadde trekt seg unna. Det blir også til at de innsatte trekker seg unna fordi vaktene ikke har notert ned eller husker det man spør om. De fleste kan føle at det blir å mase på dem. Og de innsatte, inkludert meg selv, ønsker ikke det. Det blir enten utsatt eller ikke noe av oftest».

En tredje kvinne opplevde at kommunikasjonen ikke var god nok: «Dårlig kommunikasjon mellom vakt og innsatte. Det er vanskelig å få kontakt med vakta da døra ofte er stengt».

En av de utenlandske kvinnene opplevde at hun hadde fått god oppfølging fra betjentene.

«Det er gode forhold i fengselet, de tilbyr deg alt man ønsker. Man snakker med [betjentene] og de hjelper deg (...) Alle her er gode mennesker. Jeg er veldig syk og jeg følte at de hjalp meg og jeg takker dem av mitt hjerte fordi de har hjulpet meg (...) Alle betjentene har godt hjerte. Når jeg trengte noe hjelp alle meg. Jeg takker dem av hele mitt hjerte».

177. St.Meld. nr. 37 (2007-2008) s. 205

178. Ibid s. 209

179. Thorsrud (2012) s. 66

13.2 Kontaktbetjent

13.2.1 Kontaktbetjentens rolle

Alle fanger skal tilbys en kontaktbetjent under soning.¹⁸⁰ Kontaktbetjenten skal jobbe for å bedre soningsforholdene for fanger ved å være en stabil kontakt i fengselet og bedre mulighetene til å forberede løslatelsen. Kontaktbetjenten har et særlig ansvar for å ivareta sosiale behov og å gi praktisk hjelp.¹⁸¹

Hovedfunksjonene er i hovedsak å:

- ha ansvar for å gi informasjon om fengselet, samt rettigheter og plikter
- gi fangen en innføring i kontaktbetjentens oppgaver
- kartlegge fangens problemer, behov og ressurser snarest mulig etter innsettelse
- støtte og motivere fangen til å arbeide konstruktivt med sitt opphold i fengsel
- være et bindeledd mellom fangen og fengselet for øvrig
- bidra til å planlegge fangens fremtid
- hjelpe til med henvendelser utad, for eksempel til NAV eller skolemyndigheter¹⁸²

13.2.2 Kvinnenes erfaringer med kontaktbetjentordningen

Nesten 86 % av kvinnene oppga at de hadde fått tildelt kontaktbetjent. 3 % hadde ikke fått kontaktbetjent, og 4 % visste ikke.

I JURKs 2011-undersøkelse hadde 10 % av kvinnene (N=69) ikke fått tildelt kontaktbetjent.¹⁸³ Det samme gjaldt 30 % blant kvinnelige fanger i mannsfengsler i en undersøkelse fra 2006.¹⁸⁴

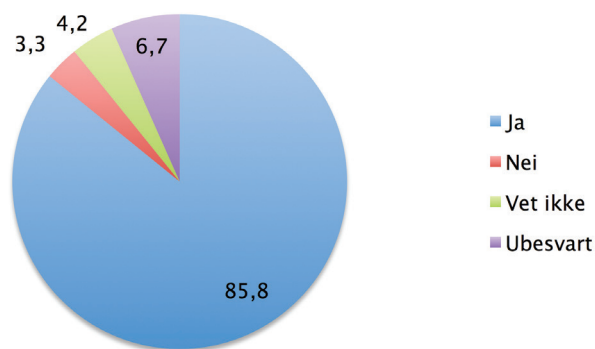


Diagram 24: Har du kontaktbetjent? Prosent. N=120.

Fem kvinner kommenterte spørsmålet ytterligere. Tre kvinner hadde fått tildelt kontaktbetjent, men vedkommende hadde ikke kontaktet dem ennå. En kvinne hadde sonet en uke, men hadde ikke fått tildelt kontaktbetjent da undersøkelsen ble gjennomført. Den femte kvinnen var veldig fornøyd med sin kontaktbetjent: «Verdens beste!».

En kvinne ønsket et bedre forhold mellom fangene og betjentene:

«Synes det kunne vært bedre kontakt mellom de innsatte og betjentene. De kan også bli flinkere til å opplyse om kontaktbetjent. Jeg har 8 dager igjen av straffen min på 30 dager. Enda vet jeg ikke hvem kontaktbetjenten min er så det synes jeg er veldig dårlig.»

Kvinnene kommenterte for øvrig kontaktbetjentrollen under en del av de andre spørsmålene. Som nevnt i kapittel 10 var noen kvinner opptatt av at betjentene skulle få mer utdanning og kursing i psykisk helse og traumer. En kvinne skrev at hun kunne ønske betjentene var «mer tilstede for hele mennesket». En mente at hun ikke fikk noen opplysninger fra sin kontaktbetjent. En tredje skrev at betjentene

«(...) burde legge mer vekt på ros og støtte, og på rehabilitering. Det positive er at det er mindre skille mellom betjent og innsatte fordi de ansatte ikke bruker uniform. Dette åpner for bedre samarbeid og kommunikasjon. Kontaktbetjentene bør være sterkere tilstede hos hele mennesket, ikke bare angående dom og soning. For eksempel [burde de] veilede og informere om rettigheter under soning. Det burde bli [satt av] ressurser til gruppebehandling eller kvinnegrupper, for å få økt progresjon og behandling i soningen og mer fokus på løslatelse.»

180. Retningslinjene kapittel 3.2

182. Ibid.

183. Thorsrud (2012) s. 69

184. Haugen (2006) s. 110

181. Rundskriv (2002)

En kvinne hadde lagt ved en klage på fengselet ved spørreskjemaet. Et av punktene gjaldt manglende tilrettelegging for private samtaler mellom fanger og betjenter:

«Det er ikke tilrettelagt for oss innsatte til å få private samtaler. Det vil si at kontoret betjentene sitter i er uegnet for en god relasjon. Ofte er det frustrasjon som må tas der og da, men det er umulig fordi det står andre kvinner i 'kø' og alt som sies høres utover hele avdelingen. Ofte hører jeg samtaler som jeg ikke burde ha hørt. Det bør prioriteres et skikkelig 'kontor'/'møteplass' mellom innsatte og betjenter».

En annen kvinne kommenterte noe tilsvarende:

«Det skulle gjerne vært et avlukke for betjentene sitt kontor. Det er mange som er nysgjerrige på ting, og folk kan se hva som blir skrevet [på dataskjermen], hvem som får brev og så videre. Skulle hatt et kontor eller rom der det går an å ha en privat samtale med kontaktbetjenten sin».

13.2.3 Hjelp fra kontaktbetjent

Omtrent 60 % av kvinnene opplevde at de hadde fått hjelp fra sin kontaktbetjent og krysset av for punktene i diagrammet under. Et par kvinner supplerte svarene sine med kommentarer. En sa at hun ikke fikk noe hjelp, og en annen opplevde at hun bare fikk hjelp hvis hun ba om det.

Som oversikten viser hadde kvinnene særlig fått informasjon om fengselet og opplevde at kontaktbetjenten fungerte som et bindeledd mellom dem og fengselet. Kvinnene hadde i minst grad fått hjelp til å planlegge fremtiden og til å kontakte offentlige tjenester utenfor fengselet.

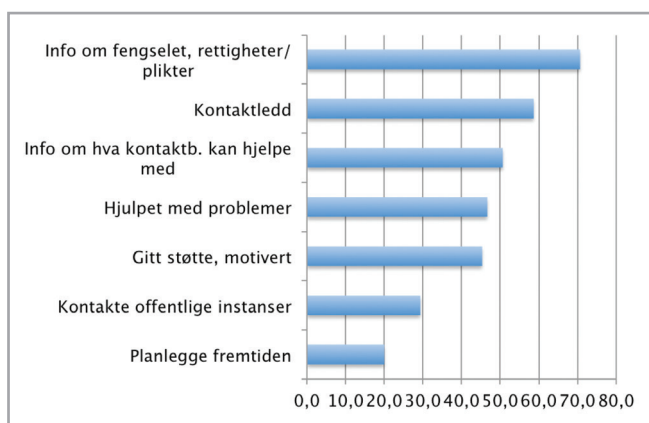


Diagram 25: Hva slags hjelp har du fått? Flere svar mulig. Prosent. N=75.

Halvparten av kvinnene oppga at de gjerne skulle fått mer hjelp fra kontaktbetjenten enn de opplevde at de fikk. En skrev at «kontaktbetjenten gjør ikke noe, så [jeg] har sluttet å mase». En annen skrev at hun ønsket informasjon om alt som var listet opp i diagrammet over.

En tredje kvinne var veldig misfornøyd med oppfølgingen. «Det har gjennomgående vært dårlig informasjon. Har fortsatt ikke gjennomført BRIK etter 4,5 års innesitting. Jeg får ingen oppfølging eller relevante tilbud».

13.2.4 Kvinnelig eller mannlig kontaktbetjent

Nesten 60 % av kvinnene mente at kontaktbetjentens kjønn var uten betydning, mens 28 % av fangene ønsket kvinnelig kontaktbetjent og 5 % ønsket mannlig kontaktbetjent.

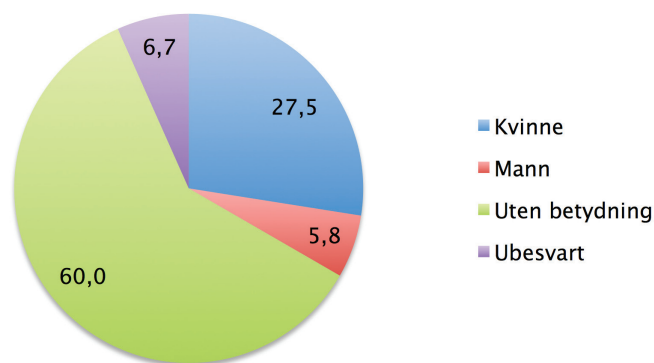


Diagram 26: Kontaktbetjentens kjønn. Prosent. N=120.

En fjerdedel av kvinnene oppga at det var viktig for dem å kunne velge kontaktbetjentens kjønn. Nesten halvparten av disse kvinnene oppga at de følte seg tryggere på damer og en fjerdedel sa at de følte seg tryggere på menn. Én av tre sa at det var viktig å kunne velge kjønn «på grunn av tidligere opplevelser».

Noen kvinner kommenterte spørsmålet ytterligere. Fem kvinner skrev at det var viktig for dem å kunne velge en kontaktbetjent de samarbeidet godt med. En skrev at det var viktig med «valgfrihet på dette av personlige grunner». En mente at det «noen ganger er lettere å prate om vanskelige ting med kvinner». En nevnte overgrepserfaringer som grunn.

En kvinne syntes det var ubehagelig å måtte be om bind fra en mannlig betjent under menstruasjon:

«I have a contact officer, but he or she has never had any contact to talk about anything. We must ask to get pads from officer, but most of us are shy to ask a male officer when we are menstruating».

13.3 Oppsummering og anbefalinger

JURK-utvalgets tilbakemeldinger tyder på at kvinnene i det store og hele opplever at de blir behandlet med respekt av de ansatte i fengselet. Videre oppga 85 % at de hadde fått tildelt en kontaktbetjent, det vil si en betjent med et spesielt ansvar for å følge opp den enkelte fange.¹⁸⁵ Dette er en høyere andel enn det som har kommet frem i tidligere undersøkelser.¹⁸⁶ Samtidig er det noen kvinner som erfarer at det er for lav bemanning til at betjentene har tid til å følge dem opp i tilstrekkelig grad eller at betjentene ikke er gode nok til å kommunisere eller følge opp avtaler.

De fleste kvinnene var likegyldige til kontaktbetjentens kjønn, men en fjerdedel av kvinnene syntes det var viktig å kunne velge. De fleste av disse oppga at de følte seg trygget på kvinner enn menn. Noen ønsket mannlig kontaktbetjent av samme grunn, mens andre syntes det var viktig å kunne velge kjønn på grunn av tidligere opplevelser. En kvinne beskrev at de var flere som kviet seg for å be mannlige betjenter om sanitetsbind når de hadde behov for det.

Over halvparten av kvinnene opplevde at de hadde fått hjelp fra kontaktbetjenten. De fleste av disse hadde fått informasjon om fengselet og opplevde at kontaktbetjenten fungerte som bindeledd mellom dem og fengselet. Kvinnene hadde i minst grad fått hjelp til å planlegge fremtiden og til å ta kontakt med offentlige tjenester utenfor fengselet.

Noen kvinner opplevde at de ikke hadde rom til å snakke med betjentene i fortrolighet på grunn av utformingen av betjentenes kontor, der medfanger både hadde innsyn og kunne høre hva som ble sagt.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Kontaktbetjenter som skal jobbe med kvinner må få spesifikk opplæring om utfordringer for kvinnelige fanger. Dette bør inkludere både utfordringer kvinner kan oppleve som minoritet i fengsel og om erfaringer en del kvinnelige fanger har med seg fra tidligere, med psykisk uhelse, overgrepserfaringer med videre.
- Alle fengsler må ha egnede lokaler for at fanger kan ha fortrolige samtaler med sin kontaktbetjent.
- Fanger som har preferanser angående kontaktbetjentens kjønn bør få mulighet til å velge.

185. Rundskriv (2002)

186. Thorsrud (2012) s. 69; Haugen (2006) s. 110

14 ISOLASJON

At fanger skal kunne delta i et sosialt felleskap med andre fanger har vært et grunnleggende prinsipp siden 1958.¹⁸⁷ Utelukkelse fra fellesskapet er derfor et brudd med dette utgangspunktet og som krever særskilt lovhjemmel.¹⁸⁸

I straffegjennomføringsloven brukes begrepet «isolasjon» bare om isolasjon under varetektsfengsling.¹⁸⁹ «Utelukkelse fra fellesskapet» brukes for å beskrive de ulike isolasjonsformene fanger kan bli ilagt under soning.¹⁹⁰ Dette kapittelet vil først gjennomgå reglene for isolasjon i norsk rett, deretter vil kvinnenes erfaringer med isolasjon bli omtalt.

14.1 Hovedformer for isolasjon i norsk rett

Straffegjennomføringsloven opererer med forskjellige grader og omfang av isolasjon. Fanger kan bli isolert enkeltvis eller kollektivt.¹⁹¹ Isolasjonen kan videre være fullstendig («hel utelukkelse») eller gjelde deler av døgnet («delvis utelukkelse»). Hel utelukkelse betyr at fangen ikke har noe fellesskap med andre fanger overhode. Delvis utelukkelse innebærer at fangen har mindre fellesskap enn det som «til enhver tid gjelder for den aktuelle avdelingen». Hva som innebærer delvis utelukkelse vil derfor «bero på en konkret vurdering i det enkelte tilfelle».¹⁹²

Isolasjon som del av varetektsfengsling må besluttes av en domstol.¹⁹³ Fengslene har selv myndighet til å ilegge isolasjon for fanger i fengsel, både de som soner dom og som er varetektsfengslet.¹⁹⁴

Isolasjon kan i hovedsak benyttes som forebyggende tiltak, som disiplinærreaksjon eller i forbindelse med etterforskning. I tillegg innebærer en del av tvangstiltakene isolasjon.

Isolasjon kan benyttes som forebyggende tiltak for å hindre uønsket atferd. Kriminalomsorgens statistikk for 2016 viser at isolasjon som forebyggende tiltak var den hyppigst brukte isolasjonsformen i fengsel. Den mest brukte hjemmelen for forebyggende isolasjon er Straffegjennomføringsloven § 37.

¹⁹⁵ I medhold av denne kan fanger ilegges hel eller delvis isolasjon for opptil ett år av gangen. Fengselet skal fortløpende vurdere om isolasjon fortsatt er nødvendig.¹⁹⁶

Isolasjon som forebyggende tiltak kan også brukes kollektivt.¹⁹⁷ Fengselet har adgang til å isolere flere eller alle fangene på samme vilkår som for enkeltpersoner. Det skal være snakk om handlinger som i alvorlig grad truer sikkerheten i fengselet, som fangeopprør eller skadeverk. Et annet grunnlag er om «akutte bygningsmessige eller bemanningsmessige forhold gjør det nødvendig».¹⁹⁸

En spesielt inngripende form for forebyggende isolasjon er tvangsmidler som sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng. Fengselet kan bare benytte seg av dette hvis det er «strengt nødvendig, og mindre inngripende tiltak forgjæves har vært forsøkt eller åpenbart vil være utilstrekkelig».¹⁹⁹ Det er ingen maksgrænse for varigheten ut over at sikkerhetscelle og -seng ikke må brukes «over lengre tidsrom enn absolutt påkrevet» og det skal «fortløpende vurderes om bruken av tvangsmidler kan innstilles». Fangen skal få tilsyn av tilsatte minst en gang per time.²⁰⁰

Med ny straffegjennomføringslov i 2001 ble det ulovlig å bruke isolasjon som disiplinærstraff.²⁰¹ Likevel tillater loven isolasjon som disiplinærreaksjon. En fange som er mistenkt for å ha brutt reglene for ro, orden og disiplin eller vilkår for straffegjennomføringen, kan bli ilagt «umiddelbar utelukkelse». En umiddelbar utelukkelse kan vare inntil 24 timer.²⁰² Tiltaket gir fengselet mulighet til «en umiddelbar reaksjon på uønsket atferd». Samtidig skal fengselet etterforske hva som har skjedd.²⁰³

Videre kan isolasjon benyttes som «reaksjon» opp til 20 dager ved påvist disiplinærbrudd.²⁰⁴ Isolasjonen kan være delvis eller fullstendig.²⁰⁵

Fengselet kan sette fanger på enerom med spesialtoalett i etterforskningsøyemed om det er grunn til å tro at vedkom-

187. Fengselsloven av 1958 § 16; Hellevik (2001) s. 7

188. Straffegjennomføringsloven § 17

189. Straffegjennomføringsloven §§ 2, 46 og 52, Straffeprosessloven §§ 186 og 186a

190. Straffegjennomføringsloven §§ 17, 37, 38, 39, 40

191. Straffegjennomføringsloven § 37 åttende ledd: «Kriminalomsorgen kan beslutte at alle eller enkelte innsatte helt eller delvis

skal utelukkes fra fellesskapet (...) Slik utelukkelse kan opprettholdes i inntil til 3 døgn».

Strgjfl. § 17 annet ledd: «Fellesskapet for innsatte som gjennomfører straff i avdeling [i fengsel med høyt sikkerhetsnivå] kan helt eller delvis begrenses av hensyn til ro, orden og sikkerhet, eller dersom hensynet til innsatte selv eller andre innsatte tilsier det, og det ikke fremstår som et uforholdsmessig inngrep».

192. Retningslinjene 37.4

193. Straffeprosessloven §§ 186 og 186a

194. Isolasjon under varetektsfengsling behandles av domstolene, mens isolasjon av fanger som soner dom besluttes av fengslene selv (jf. ordlyden i bestemmelsen «Kriminalomsorgen kan beslutte...» og tilsvarende).

195. KDI (2016b) s. 1-2

196. Straffegjennomføringsloven § 37

197. Ibid: åttende ledd

198. Retningslinjene kapittel 3.16

199. Straffegjennomføringsloven § 38

200. Retningslinjene kapittel 38.4

201. NI (2012) s. 42

202. Straffegjennomføringsloven § 39

203. Retningslinjene kapittel 39.1

204. Straffegjennomføringsloven § 40 første ledd d

205. Retningslinjene kapittel 40.8

mende skjuler rusmidler i kroppen. Uttalelse fra lege må innhentes før tiltaket kan iverksettes og fangen skal ha jevnlig tilsyn fra helsepersonell.²⁰⁶ Tiltaket kan opprettholdes opp til tre dager i strekk, men kan etter dette forelegges kriminalomsorgen på regionnivå for utvidet opphold.²⁰⁷

En mistenkt kan ilegges isolasjon av domstolen i forbindelse med varetektsfengsling. Restriksjonstypene omfatter full isolasjon, delvis isolasjon, ikke tilgang til massemedia, brev- og besøksforbud eller brev- og besøkskontroll.²⁰⁸ Loven setter ingen frist for hvor lenge en person kan sitte i varetekt.²⁰⁹

14.2 Kvinnenes erfaringer med isolasjon

14.2.1 Omfang

I JURK-utvalget hadde 20 % av kvinnene opplevd isolasjon. Av disse hadde to tredjedeler som hadde opplevd isolasjon én gang, mens en tredjedel hadde blitt isolert flere ganger. Om lag 65 % av kvinnene sa at de ikke hadde opplevd isolasjon. Tilsvarende andel kvinner som hadde opplevd isolasjon, hadde også fått advarsel om at de kunne bli isolert.

Blant de ti kvinnene som satt i varetekt da undersøkelsen ble gjennomført, hadde tre opplevd isolasjon. I tillegg var det flere kvinner som tidligere hadde sittet i varetekt og som hadde opplevd isolasjon i den forbindelse.

Kvinnene i JURK-utvalget som sonet lengst dommer var de i utvalget som oftest hadde blitt isolert. Omtrent 15 % av kvinnene som sonet dommer med under ett års varighet hadde opplevd isolasjon (N=58), mens det samme gjaldt 24 % av de som skulle sone fra ett år og oppover, inkludert forvaring (N=50). 52 % av de som sonet dommer fra fire år og oppover hadde erfaring med å bli isolert (N=17).

Det var flest tilfeller av isolasjon blant de yngste kvinnene i JURK-utvalget. Blant kvinnene som var 30 år eller yngre hadde 28 % blitt isolert (N=32), mens det samme gjaldt 19 % av kvinnene mellom 31-45 år (N=52) og 16 % av kvinnene over 45 år (N=36).

Blant de utenlandske kvinnene var det 17 som besvarte spørsmålet. Av disse hadde tre opplevd isolasjon, og en skrev at hun ikke visste om hun hadde blitt isolert.

14.2.2 Fengselets begrunnelser for isolasjon

JURK-utvalget ble spurt om sine erfaringer med isolasjon, der mange også listet opp begrunnelsen for isolasjonen de hadde opplevd. Under følger en nærmere redegjørelse over begrunnelsene som ble nevnt av flest kvinner.

Ressurs - eller kapasitetsmangler og prioritering av menn

Mer enn 20 kvinner opplyste om at de hadde blitt isolert på grunn av ressurs- eller kapasitetsmangler, og dermed ikke på bakgrunn av egne handlinger (oppførsel, rus eller lignende). I mange tilfeller ble dette også koblet til prioritering av mannlige fanger.

Da undersøkelsen ble gjennomført våren 2017, var det én kvinne på avdelingen med høyt sikkerhetsnivå i Tromsø fengsel. Etter sitt besøk i fengselet noen år tidligere, konkluderte Sivilombudsmannen med at kvinnene der «langt på vei soner i isolasjon».²¹⁰ Fengselet har ikke en egen kvinneavdeling med høyt sikkerhetsnivå, bare reserverte plasser. Sivilombudsmannen beskriver isolasjon av kvinner som «en generell problematikk i mindre fengsler som ikke har egne avdelinger for kvinner» fordi man er avhengig av at det sitter flere kvinner på avdelingen for at det skal utgjøre et fellesskap.²¹¹

En kvinne satt alene på avdeling med høyt sikkerhetsnivå i et annet fengsel. Hun opplevde at ansatte forsøkte å bedre situasjonen. Hun skrev at «[betjentene] prøver å få meg ut av cellen og tilrettelegger dette så langt de kan». Likevel viser hennes opplevelse den generelle problematikken med isolering av kvinner som minoritet i fengselet.

En del kvinner hadde blitt isolert på grunn av plassmangel på kvinneavdelingen. En kvinne sa at hun hadde sittet seks uker på isolasjonsavdeling med denne begrunnelsen. Oppbevaring av fanger atskilt fra fellesskapet i påvente av ledig plass på øvrige fengselsavdelinger, er ikke et problem forbeholdt kvinner. Horn skriver at en del fanger sitter på mottaksavdelinger i påvente av ledig plass i de alminnelige fengselsavdelingene. «Mottaksavdelingene er ikke tilrettelagt for fellesskap, samtidig som fengslene bruker disse overfor fanger som ikke skulle vært isolert for å sikre fullt belegg».²¹²

204. Straffegjennomføringsloven § 40 første ledd d

205. Retningslinjene kapittel 40.8

206. Straffegjennomføringsloven § 29

207. Straffegjennomføringsfor-

skriften § 3-26

208. Bakke og Myhrer (2009) s. 16,

Straffeprosessloven §§ 186 og 186 a

209. Norges domstoler (2018)

210. SOM (2014) s. 20

211. Ibid s. 21

212. Horn (2017) s. 61

Noen opplevde at bemanningsproblemene gikk ut over dem som minoritet i blandingsfengselet: «vi blir innelåst ettersom vi er den minste avdelingen». Flere kvinner fortalte at dette hadde sammenheng med lav bemanning, og at betjentene prioriterte mennene fordi de utgjorde den største gruppen fanger. En skrev at «[fordi vi er] så få kvinner i forhold til menn blir vi 'glemt' og nedprioritert». En annen skrev at «om det ikke er bemanning nok, for hva som skulle skje, går det ut over oss kvinner først. Alltid». Dette kom også frem i samtaler med kvinnene i forbindelse med gjennomføringen av undersøkelsen.

Fjorten kvinner sa at de hadde opplevd å bli innesperret på grunn av menns oppførsel eller prioritering av menn i blandingsfengsler.²¹³

Noen kvinner sa at de ble innelåst som et beskyttelsestiltak mot menn med aggresjonsproblemer. Dette kan også ses i sammenheng med lav bemanning.

Flere kvinner ga uttrykk for at de ønsket å sone med menn og at flere kjønn ville skape et bedre miljø. Samtidig var det enkelte som hadde andre erfaringer. En skrev at «menn er litt voldsomme. Drittprat. Menn har ikke respekt for kvinnene». En annen skrev at hun «ville følt [seg] tryggere» i kvinnefengsel og at det var «mye tafsing fra menn». En tredje mente at «mange menn har for lett tilgang til å komme seg inn på kvinneavdelingen».

Under besøk i Stavanger fengsel fant Sivilombudsmannen at kvinnene opplevde at de var utrygge rundt mennene, som i noen tilfeller førte til at kvinnene isolerte seg. I Bergen fengsel var det flere kvinner som sa de følte seg utrygge fordi det var få betjenter i fellesskapsområdene.²¹⁴

Sivilombudsmannen fant at kvinner oftere enn menn fikk utetiden fra cella innskrenket på grunnlag av bygnings- og bemanningsutfordringer. Likestillings- og diskrimineringsombudet kom til at dette var i strid med likestillingsloven.²¹⁵

LDO oppsummerer problemene kvinnelige fanger får fordi de er i mindretall i fengslene:

*«[Kvinnenes] små enheter er enklere å låse ned enn avdelingene for menn. Kvinner flyttes oftere til andre avdelinger dersom sikkerhet eller plassmangel tilsier avskjerming eller omrokking. Isolasjon av kvinner og annen forskjellsbehandling mellom kvinner og menn blir ofte forklart med at kvinnene er i mindretall og at forskjellsbehandlingen dermed berører færre innsatte».*²¹⁶

Flere kvinner på Bredtveit var på avdelinger med mye innlåsning. En del ga uttrykk for at de mente innlåsningen brøt med deres menneskerettigheter. En skrev: «I feel very isolated and lonely when we are locked up at 16.30 in weekend and get locked out 10 pm next day. I think that this is in conflict with my basic human rights». En annen skrev: «Vi blir låst inn for natta 16.30 lørdager og søndager. Låst ut 10.15 de samme dager på morgenen. Det er FOR mange timer innelåst. 16.30 er umenneskelig tidspunkt å låses inne for natta!».

Sivilombudsmannen har kritisert Bredtveit for å ha for strenge innlåsningrutiner. På grunn av lav bemanning i helgene får fangene rundt fem timer utenfor cellene lørdag og søndag.²¹⁷ Horn mener at praksisen med planlagt lav bemanning i helgene er systematisk brukt av fengslene for å spare penger.²¹⁸

Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) anbefaler åtte timer fellesskap som minimum for varetektsfengslede og legger til at forholdene for domfelte «should be even more favorable».²¹⁹ Da JURK-undersøkelsen ble gjennomført, ett år etter Sivilombudsmannens kritikk, ser det ut til at kvinnene hadde fått én time lenger ute av cellene i helgene. Dette er fortsatt langt mindre enn CPTs anbefalinger. KDI har for øvrig kommentert kritikken i sin årsrapport:

*«Når det gjelder forebyggingsenhetens stadige henvisning til at en svært høy andel innsatte tilbringer mindre enn åtte timer utenfor cellen pr. dag, har kriminalomsorgen bemerket at dette ikke er et krav i henhold til gjeldende lov og regelverk».*²²⁰

I følge kriminalomsorgens egen statistikk, var bygnings- og bemanningsmessige årsaker hovedbegrunnelsen for at fanger hadde færre enn to timer i fellesskap i døgnet i 2015.²²¹ I 2016 var imidlertid antall utelukkelse på denne begrunnelsen kraftig redusert.²²²

213. På bakgrunn av tilbakemeldinger om innlåsning begrunnet i menns oppførsel eller prioritering av menn i blandingsfengsler, hadde vi et eget spørsmål om dette i undersøkelsen. Her

brukte vi formuleringen «innesperret», ikke isolasjon.

214. SOM (2016b) s. 29

215. LDO (2017) s. 19

216. LDO (2017) s. 19

217. SOM (2016a) s. 24

218. Horn (2017) s. 61

219. CPT (2011) s. 15

220. KDI (2016a) s. 28

221. To timer fellesskap eller mindre peker mot definisjonen av isolasjon nevnt innledningsvis

222. KDI (2016b) s. 1

Direktoratet besvarer kritikken med at det ikke er et eksplisitt krav i regelverket om minimum åtte timer fellesskap. Selv om anbefalinger fra CPT og tilsvarende organer ikke er rettslig bindende, vil medlemsstatene normalt rette seg etter dem.²²³ Dette er også en målsetning for kriminalomsorgen. I følge stortingsmelding nr. 37 skal Norge «være et foregangsland når det gjelder å ivareta menneskerettighetene. Internasjonale organisasjoner er [derfor] med stor tyngde med på å utforme rammene for straffegjennomføring i Norge».²²⁴

Straff for rusmidler

En kvinne hadde blitt satt i isolasjon som følge av en celeransakelse fordi en narkotikahund hadde indikert for hasj. Kvinnen skrev at hun ble isolert selv om hun ikke hadde vært i besittelse av hasj og fengselet heller ikke hadde funnet noe på hennes celle.

Flere kvinner sa at isolasjonen de hadde blitt ilagt var relatert til rus.

Som nevnt i kapittel 14.1, ble isolasjon som disiplinærstraff forbudt med ny straffegjennomføringslov. Fengslene kan likevel ilegge isolasjon som «umiddelbart tiltak» i opptil 24 timer for å undersøke om regler har blitt brutt, eller inntil 20 dager for brudd på fengselets regler.²²⁵

Flere har reist kritikk mot at isolasjon i praksis benyttes som straff i norske fengsler. Sivilombudsmannen kom til at et fengsel hadde brukt § 40 overfor en fange på en måte som ga reaksjonen en «pønal karakter», det vil si straff.²²⁶

Blant annet har Nasjonal institusjon for menneskerettigheter (NI) reist kritikk mot at fengslene bruker isolasjon som straff, uten hjemmel i lovbestemmelsene over, med bakgrunn i de svært skjønsmessige formuleringene i særlig § 37 om forebyggende isolasjon.²²⁷

Uønsket oppførsel, sykdom og selvskading

Flere kvinner nevner oppførsel, sykdom eller selvskading som årsak til isolasjon.

En kvinne skrev at man alt for lett ble satt på isolasjon og at isolasjon ble brukt «som straff for det meste».

Et par kvinner mente at de ikke hadde vært ansvarlige for å skape uro, og opplevde derfor isolasjonen som veldig urettferdig. En annen kunne ønske at man hadde fått anledning til å

snakke om problemene sine og få hjelp i stedet for å straffes med isolasjon. Som en tredje kvinne påpeker: «vi har alle en bagasje med oss inn og er mange ganger veldig forskjellige».

Noen kvinner hadde også opplevd isolasjon som reaksjon på sykdom eller selvskading. Som nevnt kan fengslene isolere, også i sikkerhetscelle, i forebyggingsøyemed hvis det er fare for at en fange kan skade seg selv (eller andre).²²⁸ Ingen av kvinnene utdypet om isolasjonen ble gjennomført på egen celle, i isolasjonsavdeling eller sikkerhetscelle.

Helsedirektoratet og Kriminalomsorgen drøfter problemene med å sikre et godt nok tilbud til alvorlig psykisk syke fanger med aggressivitet. De foreslår at det skal opprettes en nasjonal, forsterket fellesskapsavdeling for denne fangegruppa for å forebygge og hindre langvarig isolasjon. Grunnen er at sikkerhetsvurderinger gjør at det må være opp til 3-4 tjenestemenn rundt hver av disse fangene, som ikke er mulig med dagens ressursnivå.²²⁹ Spørsmålet er om en slik forsterket sikkerhetsavdeling også vil gjelde for kvinner, sett i lys av at kriminalomsorgen har et mål om at kvinner skal sone atskilt fra menn.²³⁰ Dette sier verken rapporten eller strategien noe om.

Isolasjon i varetekt

Avsnittene over omhandler isolasjon besluttet av fengselet. Som nevnt innledningsvis blir isolasjon av varetektsfanger besluttet av domstolene.²³¹

Ti kvinner i JURK-utvalget satt i varetekt på undersøkelsestidspunktet. Tre av disse hadde blitt isolert. I tillegg var det andre kvinner som på undersøkelsestidspunktet sonet dom, men som tidligere hadde opplevd varetektsisolasjon. Ingen av kvinnene kommenterer dette videre ut over at de hadde blitt isolert av hensyn til etterforskning i saken.

Fengslene skal være spesielt oppmerksomme på situasjonen til varetektsisolerte. Dette fremkommer ettertrykkelig av straffegjennomføringsloven. I formålsbestemmelsen står det at «ved varetektsfengsling skal kriminalomsorgen legge til rette for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon».²³²

I 2016 ble 400 personer ilagt fullstendig isolasjon i varetekt. 301 av disse satt fullstendig isolert mellom to til fire uker og 26 personer hadde i tillegg en periode med delvis isolasjon.²³³ Lovendringer på begynnelsen av 2000-tallet medførte en kraftig reduksjon i full isolasjon av varetektsfengslede, men praksisen videreføres likevel for mellom 11-14 %.²³⁴

223. NI (2012) s. 9

224. St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 26

225. Straffegjennomføringsloven §§ 39 og 40 første ledd bokstav d

226. SOM (2015)

227. NI (2012) s. 5, 42, 49-50; Smith m.fl. (2013) s. 185

228. Straffegjennomføringsloven § 38

229. HDIR og KDI (2016a) s. 14-15

230. Kriminalomsorgens strategi for kvinner i varetekt og straffegjennomføring 2017-2020: Delmål 1 Kvinner i fengsel skal være atskilt fra menn (KDI 2017 s. 2)

231. Se kapittel 8.1

232. Straffegjennomføringsloven § 2 tredje ledd; § 46

233. KDI (2016c) s. 14

FNs menneskerettighetskomité har kritisert norske myndigheter for at disse tallene har økt i 2017. Videre uttrykte komiteen bekymring over at det ikke finnes en maks grense for antall dager en fange kan være underlagt fullstendig isolasjon.²³⁵

14.2.3 Kvinnenes opplevelser med å være isolert

Kvinnene i JURK-utvalget beskriver sine erfaringer med isolasjon med ord som «Umenneskelig», «Nedverdiggende», «Klaustrofobisk», «Forferdelig», «Traumatisk. Én kvinne sa at det var «Helt greib».

For øvrig kan tilbakemeldingene deles inn i to hovedkategorier: en opplevelse av å være rettsløs og isolasjon som psykisk belastende.

Følelse av å være rettsløs

Flere kvinner opplevde at de var «rettsløs» eller «maktesløs» og at å klage på isolasjonen ikke hjalp fordi deres «ord ikke hadde betydning». «Jeg fikk ingen hjelp. Ingen rettigheter», skrev en. «Mine ord gis liten eller ingen vekt», skrev en annen.

På spørsmål om de hadde fått anledning til å klage på isolasjonsvedtaket, svarte én av tre ja, mens to tredjedeler opplevde at de ikke hadde fått anledning til det. En kvinne så ikke noe poeng i å klage: «det får man alltid avslag på – ingen vits i det».

I en undersøkelse om isolasjon gjennomført av Hellevik hadde svært få klaget på isolasjonsvedtak. Hun mente dette skyldtes at veldig få fikk medhold. Hun fant samtidig at de som var mest psykisk syke klaget minst og forklarte dette med at denne fangegruppa nok i mindre grad hadde overskudd, ressurser og oversikt over sine rettigheter som forutsettes for å klage.²³⁶

Psykisk belastende

I JURK-utvalget var det markant flere som sa de slet psykisk i fengsel blant de som hadde opplevd isolasjon. Av disse var det tre av fire som sa de slet psykisk (N=27), mot litt over halvparten i utvalget for øvrig. Som nevnt i kapittelet om helse, var det i tillegg et par kvinner som opplevde at truselen om isolasjon gjorde det vanskeligere å snakke om sine psykiske problemer. Slik kan frykten for isolasjon komme i konflikt med behovet for helseshjelp.

Flere kvinner i JURK-utvalget beskrev hvordan isolasjonen forverret deres psykiske tilstand. En opplevde at hennes sosiale fobi forverret seg. En annen sa at hun ble mer folkesky og innesluttet. En tredje skrev at hun ble psykotisk. En fjerde kvinne sa at «det er helt umenneskelig med for lenge isolasjon. Er man ikke helt som man skal, så kan det være fare for liv og død».

To kvinner i JURK-utvalget skrev at de ikke hadde fått noen oppfølging under isolasjon. Den veldokumenterte påkjenningen av isolasjon begrunner reglene om at isolerte fanger skal få tilsyn av lege og/eller andre ansatte i fengselet, nevnt innledningsvis.

Rua gjennomførte en undersøkelse blant fengselsleger i 2012 som avdekket at den «rutinemessige varslingen som Straffegjennomføringsloven krever, blir ut fra hva legene forteller (...) ikke gjennomført». Fengselslegene hadde dermed bare «én klar mulighet igjen til selv å oppdage helsemessige negative konsekvenser som kan utvikle seg hos de isolerte. Det er om de får dem som pasienter til time for forhold som ikke er uttalt knyttet til isolasjonsskader».²³⁷

Hvordan og i hvilken grad fanger blir påvirket av isolasjon kan variere. I følge Knoff, tidligere psykolog ved Ullersmo fengsel, er det store individuelle forskjeller i toleransen, men mye tyder på at isolasjon kan ha større negativ innvirkning på fanger sammenlignet med befolkningen for øvrig. Dette henger blant annet sammen med at mange fanger har psykiske problemer, som gjør det sannsynlig at mange har «mindre å gå på». Et flertall vil antakelig takle kortere tids isolering ganske bra, men andre vil påføres lidelse og eventuelt skade. Problemet er at man ikke på forhånd kan vite hvem som vil tåle isolasjon og hvem som ikke vil tåle det. «Det blir alvorlig å bruke isolering som straff overfor dem som tåler dette dårlig. En kan ikke forsvare psykiske skader som et tilsiktet onde i et sivilisert samfunn».²³⁸

Knoff tar også opp et annet problem. Han skriver at den «akutte påkjennning når sitt høydepunkt allerede i isolasjonens andre døgn».²³⁹ Dette viser at man heller ikke skal bagatellisere bruken av kortvarig isolasjon.

En undersøkelse om selvmord blant fanger viser at tre av fire som avslutter livet sitt i fengsel er i varetekt, og at svært mange selvmord finner sted i løpet av de tre første ukene av fengslingen.²⁴⁰

234. Horn (2017) s. 159
235. CCPR (2018) s. 5

236. Hellevik (2001) s. 99
237. Rua (2012) s. 98

238. Knoff (1983) s. 119-121
239. Ibid s. 121

240. Hammerlin (2009) s. 23-24

14.3 Oppsummering og anbefalinger

I straffegjennomføringsloven står det at fanger kan «utelukkes fra fellesskapet», også når det faktisk siktes til isolasjon. Begrepet isolasjon brukes i loven bare om domstolsbesluttet varetektsisolasjon. Dette bidrar til forvirring om isolasjonsreglene og gjør det vanskeligere å sette seg inn i fengselets og fangenes rettigheter og plikter i forbindelse med isolasjonsvedtak. Isolasjonsbestemmelsene i straffegjennomføringsloven har svært skjønnsmessige vilkår, mangler angivelse av formålet med isolasjonen og har ubestemte eller svært vide angivelser av tidsrammene for bruken.²⁴¹

Med vedtakelsen av ny straffegjennomføringslov i 2001, skulle isolasjon ikke lenger brukes som straff, formelt sett. Derfor kalles dette «reaksjon».²⁴² I praksis har fengslene anledning til å benytte isolasjon overfor fanger som har begått «disiplinærbrudd», det vil si brutt fengselets regler.²⁴³ Det er vanskelig å se at denne reaksjonsformen er noe annet enn straff, og kvinnene opplever det som det.

Kvinnenes tilbakemeldinger viser at mange har opplevd isolasjon i praksis, men som ikke defineres som dette i lovverket. Kvinner som på grunn av plassmangel blir satt på avdelinger med et høyere restriksjonsnivå enn det de er tiltenkt, eller som blir plassert på avdelinger der de ikke har andre (kvinnelige) medfanger, kan også medføre isolasjon. Det samme gjelder innlåsning av kvinner for å beskytte disse mot mannlige medfanger, eller prioritering av fellesskap for menn fordi de utgjør en majoritet i fengselet. Slik praksis kan medføre et brudd på de europeiske fengselsreglene som sier at «ressursmangel rettferdiggjør ikke soningsforhold som krenker de innsattes menneskerettigheter».²⁴⁴ Praksisen kan samtidig være problematisk i lys av prinsippet om at ingen skal underlegges et strengere restriksjonsnivå enn det som er nødvendig.²⁴⁵

Det er behov for en klarere rettslig regulering av isolasjon for å kontrollere isolasjonsbruken og føre bedre tilsyn med at reglene følges. I tillegg er det behov for en bedre statistikk over isolasjonsbruk som må være offentlig tilgjengelig.

En gruppe kvinner som er særlig sårbare for det som i praksis kan utgjøre isolasjon, er kvinnene som har bosted i utlandet. Mange av disse kvinnene opplever soningen som spesielt tung fordi kontakten med familie, venner og barn i hjemlandet er begrenset (se kapittel 5). Enkelte av disse kvinnene snakker heller ikke språkene som brukes av flertallet av fangene, som

vanskeliggjør sosialt fellesskap med andre. FNs isolasjonsdefinisjon inkluderer at «meningsfylt sosial kontakt er redusert til et minimum».²⁴⁶ Selv om noen klarer å etablere sosiale relasjoner uten å snakke samme språk, vil språklige og kulturelle barrierer likevel kunne hindre en slik meningsfylt sosial kontakt mellom fanger.

Det kan se ut til at de som soner lengst dommer og som sliter mest psykisk, opplever mest isolasjon. JURK-utvalgets erfaringer med isolasjon viser det utallige undersøkelser har vist for: isolasjon er nedbrytende og har potensiale til alvorlig skade overfor de som blir utsatt for det, særlig de som fra før er mest utsatt. Dermed er det kanskje de som sliter mest og har den hardeste soningen som i størst grad isoleres. Slik vil isolasjonsreglene kunne ramme fangebefolkningen skjevt, til tross for den universelle utformingen av reglene.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Isolasjonshjemlene i straffegjennomføringsloven må bytte ut begrepet «utelukkelse fra fellesskapet» med «isolasjon». Dette vil gjøre det lettere for fanger å finne isolasjonshjemlene og sette seg inn i de rettslige begrensningene for fengslenes isolasjonsbruk, samt rettighetene man har som fange under isolasjon.
- Isolasjonshjemlene må tydelig angi formålet med isolasjonen og tidsrammene for hvor lenge isolasjonen kan pågå.
- Alle kvinnelige fanger må sikres et faktisk sosialt fellesskap under soning.
- Straffegjennomføringsloven må endres slik at underbehandling som klar hovedregel ikke kan begrunne innlåsning.
- Det må innføres rapporteringsplikt for alle former for isolasjon og langvarig innlåsning. Rapporteringen må angi begrunnelsen for og varigheten av tiltaket. Informasjonen må være offentlig tilgjengelig. Denne rapporteringen må inngå som en del av Kriminalomsorgens årsstatistikk.
- Det må iverksettes tiltak for at kvinner som ikke deler språk med sine medfanger sikres kompensierende sosiale tiltak. Dette kan være å gjennomføre soning der andre medfanger snakker samme språk og/eller sikres økt tilgang til telefon og/eller Skype.

241. NI (2012) s. 36-37

242. Ibid s. 42

243. Straffegjennomføringsloven § 40

244. Europarådet (2006) regel 4

245. Ibid: regel 3

246. FN (2015) regel 44

15 FORBEREDELSE TIL LIVET ETTER SONING

I Stortingsmeldingen «Straff som virker» (2007-2008), lanserte regjeringen en tilbakeføringsgaranti. Tilbakeføringsgarantien er en politisk målsetning som innebærer at myndighetene skal gjøre en innsats for at fanger skal ha best mulig forutsetninger for å leve et kriminalitetsfritt liv etter soning. Garantien handler om å realisere de rettighetene man har som fange gjennom et bredt samarbeid mellom ulike etater. De viktigste målene i garantien er at fanger skal ha følgende på plass etter soning:

1. *Tilfredsstillende bolig*
2. *Muligheter for utdanning eller opplæring*
3. *Arbeid, arbeids- og velferdsforvaltningens tjenester og virkemidler*
4. *Sosiale tjenester, herunder individuell plan*
5. *Helsetjenester, herunder om nødvendig behandling og psykiske lidelser og rusproblemer*
6. *Økonomisk rådgivning og bistand ved gjeldsproblemer*²⁴⁷

15.1 Behovs- og ressurskartlegging (BRIK)

For å finne ut hvilke ressurser og behov den enkelte fange har, og dermed kunne tilrettelegge soningsforløpet best mulig, har Kriminalomsorgen innført en behovs- og ressurskartlegging (BRIK). Kartleggingen skjer gjennom et spørreskjema og det er opp til hver enkelt om man ønsker å delta eller ikke.²⁴⁸

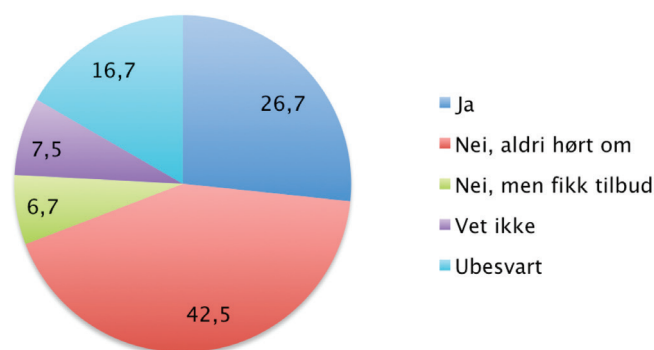


Diagram 27: Har gjennomført BRIK. Prosent. N=120.

26 % av kvinnene hadde gjennomført BRIK-kartlegging. Alle unntatt fire av disse fangene sonet i kvinnefengsel, og bare tre oppga at de bodde i et annet land enn Norge før soning. I utvalget var det dermed primært norske kvinner som sonet i kvinnefengslene som hadde gjennomført BRIK. 42 % sa at de aldri hadde hørt om kartleggingen.

To kvinner kommenterte spørsmålet ytterligere. «[Jeg gjennomførte BRIK] 3 måneder etter påbegynt soning». «[Jeg gjennomførte] BRIK først etter 1 år. Følte BRIK kun var informasjonsinnhenting, har aldri i ettertid brukt det til noe. [Jeg] vil slette den».

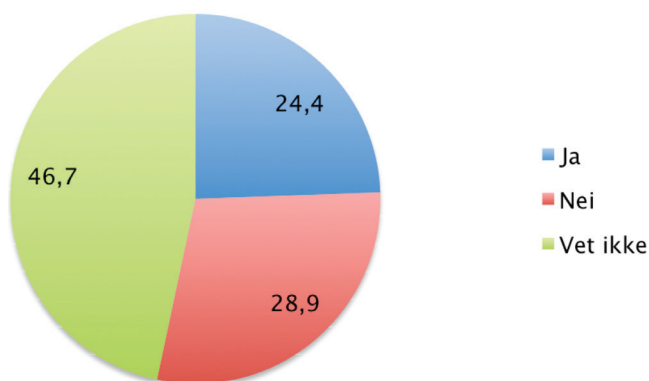


Diagram 28: Opplever at BRIK ble brukt til å tilrettelegge. Prosent. N=45.

Blant de som svarte på spørsmålet, var det 24 % som opplevde at BRIK hadde blitt brukt til å tilrettelegge innholdet i soningen. Omtrent samme andel var av motsatt oppfatning og halvparten var usikre.

15.2 Hjelp til et bedre liv etter soning

Kvinnene ble videre spurt om de, uavhengig av BRIK, opplevde at de hadde fått hjelp fra fengselet til å forberede livet etter soning og om på hvilke områder de eventuelt hadde fått hjelp.

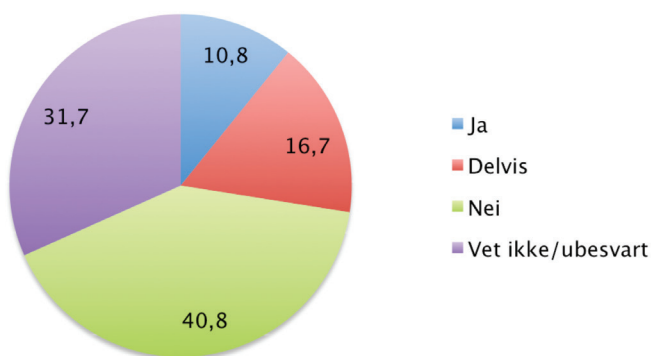


Diagram 29: Har fengselt hjulpet deg til et bedre liv etter soning? Prosent. N=120.

Omtrent 11 % av kvinnene som svarte ja på at de hadde fått hjelp fra fengselet til å tilrettelegge for et liv etter soning. Halvparten av disse sonet i rent kvinnefengsel og den andre halvparten i blandingsfengsel. Alle unntatt én var kvinner som bodde i Norge. 40 % mente at de ikke hadde fått hjelp i løpet av tiden de hadde sonet.

Omtrent halvparten av utvalget svarte på hva slags type problemer de hadde fått hjelp til. Kvinnene hadde anledning til å sette flere kryss.

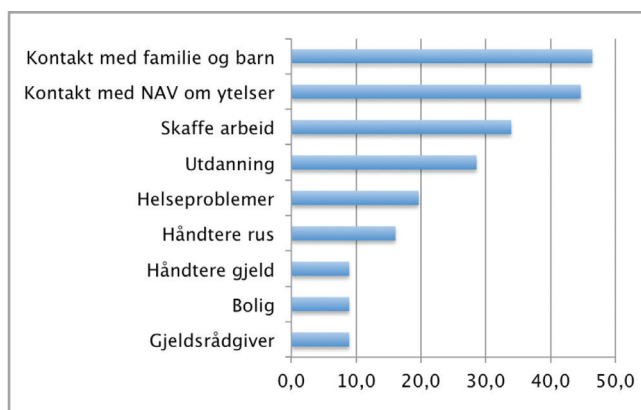


Diagram 30: Hva har du fått hjelp til? Flere kryss mulig. Prosent. N=56.

Seksten kvinner hadde kommentert spørsmålet i tillegg til å krysse av for hva de hadde fått hjelp til. Kommentarene kan kategoriseres i tre forskjellige tilbakemeldinger.

Syv kvinner kommenterte at de ikke hadde fått hjelp. «Har bedt om hjelp allerede da jeg begynte å sone for snart 2 måneder siden. Ingen resultat. Skulle blitt oppringt av NAV. Det har jeg ikke!». «No help at all. They don't care much about us here».

Tre kvinner skrev at de ikke hadde behov for hjelp. «Behov dekket før soning med egeninnsats». «[Jeg] har klart meg selv, jeg har ikke trengt så mye hjelp».

To kvinner var frustrert over at de ikke fikk hjelp til å håndtere gjeld. «Jeg trenger GJELDSPREVENTIV HJELP FOR JEG FÅR GJELD AV Å SITTE I FENGSEL!», skrev én. «[Jeg] ønsker hjelp til å SLIPPE å få gjeld som jeg vil få for første gang FORDI jeg sitter i fengsel...!».

Én kvinne opplevde at fengselet ikke var gode nok på en kjønns spesifikk tilrettelegging. «Min erfaring er at de vet for lite om kvinner i Kragerø fengsel». Kvinnen konkretiserte ikke dette nærmere.

15.3 Hva slags hjelp ønsker kvinnene?

Kvinnene ble avslutningsvis i spørreskjemaet bedt om å komme med forslag til tiltak som kunne gjort det lettere å klare seg etter soning. Svarene må leses i sammenheng med tilbakemeldingene de kom med til de øvrige temaene i undersøkelsen.²⁴⁹

De to hyppigst nevnte tilbakemeldingene var hjelp med bolig og ulike behov for hjelp til tilvenning til samfunnet. Innen sistnevnte kategori ønsket kvinnene hjelp med alt fra trening i å bo for seg selv, hjelp til å bygge opp sosiale nettverk og tilvenning til samfunnet utenfor fengsel. «[Jeg ønsker] bedre trening på å bo og klare seg selv når man skal ut. Mer ansvar for økonomi og handling». «[Jeg ønsker] gradvis tilvenning og oppfølging». «[Jeg ønsker] sosial trening, botrening og økonomisk opplæring».

Et annet gjennomgående tema var hjelp med gjeld og opplæring i økonomi, samt bistand til å komme i kontakt med NAV for å få på plass økonomiske ytelser eller å få hjelp til å skaffe arbeid. Andre ønsket å få helsehjelp eller rusmestring under soning.

Et par kvinner ønsket mer omsorg under soningsforløpet. En kvinne skrev at hun ønsket at de ansatte hadde gitt henne «mer omsorg (...), vennlighet, hjelpsomhet, ærlighet og respekt».

15.4 Oppsummering og anbefalinger

JURK-utvalgets tilbakemeldinger tyder på at soningen ikke i tilstrekkelig grad bidrar til å realisere de politiske målsetningene om at alle skal ha en tilfredsstillende bolig, utdanning eller opplæring, oppfølging fra NAV, økonomisk rådgivning med videre ved tidspunktet for løslatelse.

En stor andel av kvinnene hadde ikke hørt om eller fått tilbud om ressurs- og behovskartleggingen BRIK. En slik kartlegging kan gi et viktig utgangspunkt for å utarbeide individuelle planer for innholdet i soningen, slik at hver enkelt får den hjelpen de har behov for under fengselsoppholdet.

Videre etterlyste kvinnene spesielt hjelp til å håndtere gjeld og økonomitrening, samt hjelp til å skaffe et sted å bo.

JURK anbefaler på bakgrunn av dette:

- Alle kvinner må få tilbud om å gjennomgå behovs- og ressurskartlegging (BRIK).
- Uavhengig av om BRIK har blitt gjennomført eller ikke, må det utarbeides en plan for innholdet i soningen med tilrettelegging basert på den enkeltes ressurser og behov.
- Alle som har behov for det må tilbys økonomisk rådgivning, inkludert gjeldsveiledning.

²⁴⁹ Se kapittel 5.3, 6.1, 7.1.4, 7.2.2, 7.2.3, 8.1.1, 8.2, 9.1, 10.3 og 11.3

LITTERATURLISTE

- Amundsen, Marie-Lisbet (2010): «Kvinnelige innsatte og sosial marginalisering». *Spesialpedagogikk* 75 (1):26-37
- (2011): «Kjønnforskjeller i psykisk helse i norske fengsler». *Norsk Tidsskrift for Helseforskning* 7 (2):3-15
- Andersen, Synøve N. og Torbjørn Skarøhamar (2013): «Å måle gjentatt kriminalitet – hvem, hva og når?». *Samfunnsspeilet* 27 (3):24-28
- Bakke, Jostein og Tor-Geir Myhrer (2009): *Begjæring om varetekt med restriksjoner – en undersøkelse av praksis*. Oslo: Politi høyskolens skriftserie nr. 3/2009.
- Barnelova. Lov av 8. april 1981 om barn og foreldre.
- Barneombudet (2010): *Fengslet familie. Erfaringer med å ha en forelder i fengsel*. Oslo: Barneombudet.
- Brosens, Dorien m.fl. (2015): «Barriers to Participation in Vocational Orientation Programmes Among Prisoners». *Journal of Prison Education and Reentry* 2 (2):8-22.
- Bukten, Anne m.fl. (2016): *Rusmiddelbruk og helsesituasjon blant innsatte i norske fengsel*. Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF). Rapport 2016:2. Oslo: SERAF.
- CCPR (The Human Rights Committee) (2018): *Concluding observations on the seventh periodic report of Norway*. CCPR/C/NOR/CO/7. 122nd session. 12. mars-6. april 2018.
- Christie, Nils (1970): «Modeller for en fengselsorganisasjon». I: Rita Østensen (red): *I stedet for fengsel*. Oslo: Pax.
- CPT (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) (2011a): *CPT Standards*. Europarådet: Torturforebyggingskomitéen. Vedtatt 8. mars 2011.
- (2011b): *Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment from 18 to 27 May 2011*. CPT/Inf (2011) 33. Strasbourg, 21. desember 2011.
- Cramer, Victoria (2014): *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler*. Prosjektrapport 2014-1. Oslo: Oslo universitetssykehus HF Ullevål.
- Dullum, Jane og Nina Lindbo Hansen (2009): *Fange og student? Et utredningsprosjekt om universitets- og høyskoleutdanning for innsatte i norske fengsler*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Eikeland, Ole Johan m.fl. (2013): *Nordmenn i fengsel: Utdanning, arbeid og kompetanse*. Rapport 3/2013. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- (2016): *Norske innsette: Utdanning, arbeid, ønske og planar*. Rapport 2/2016. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Europarådet (1987): *Europeisk konvensjon om forebyggelse av tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff*. 26. november 1987, ETS 126. Strasbourg: Europarådet.
- (2006). *De europeiske fengselsreglene*. Vedtatt av Europarådets ministerkomité, 11. januar 2006. Rec(2006)2.
- Fengselsloven. Lov nr. 7 av 12. desember 1958 om fengselsvesenet. Opphevet.
- FMHO (Fylkesmannen i Hordaland) (2015): *Opplæring innan kriminalomsorga: Informasjon om konvertering av skulenettløsning i norske fengsel i 2015 – frå Internett for innsatte (IFI) til Desktop for skolen (DFS)*. Brev datert 11. mars 2015. Referanse 2015/3782.

- (2018): 'Ansvar og organisasjon' <<http://www.oppikrim.no/no/Toppmenyunkt/Kven-gjer-kva/Ansvar-og-organisasjon/>> [lesedato: 19.02.2018]
- FN (Forente Nasjoner) (1966): International Covenant on Civil and Political rights. General Assembly Resolution 2200 A (XXI). New York: FN
- (2010): United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules). A/C.3/65/L.5. New York: FN
- (2015): The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). A/Res/70/175. New York: FN
- Forskrift om statsautoriserte tolker. Forskrift av 6. juni 1997 om bevilling som statsautorisert tolk og tolkeprøven.
- Forskrift om forsøksprosjekt kartlegging av domfeltes behov. Forskrift av 1. november 2011 om kartlegging av domfeltes behov for tiltak med sikte på å lette tilbakeføring til et kriminalitetsfritt liv.
- Fridhov, Inger Marie og Torfinn Langelid (2017). «Importmodellen i norsk fengselsvesen». Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap. 104 (3).
- Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004): Levekår blant innsatte. Rapport nr. 429. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- Fugelli, Per og Jan Helge Solbakk. «Forebyggende selvransakelse». Tidsskrift for den Norske Lægeforening. 123 (12):1721-1722.
- Hammerlin, Yngve (2009): Selvmord og selvmordsnærhet i norske fengsler. Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel. Håndbok nr. 3/2009. Oslo: Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter KRUS – (2009b):
- Haugen, Marit (2006): Kvinner i menns fengsel – om kvinners soningsforhold i blandingsfengsel. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Masteroppgave.
- HDIR (Helsedirektoratet) (2012): Nasjonal faglig retningslinje for utredning, behandling og oppfølging av personer med samtidig ruslidelse og psykisk lidelse – ROP-lidelser.
- (2013/2016): Helse- og omsorgstjenester til innsatte i fengsel. Veileder IS-1971. Januar 2013, oppdatert desember 2016.
- HDIR og KDI (Helsedirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet) (2016a): Rapport om oppfølging av innsatte med psykiske lidelser og/eller rusmiddelproblemer. Mai 2016. Oslo: HDIR og KDI.
- (2016b): Veileder rusmestringsenhetene. Veileder IS-2472. November 2016. Oslo: HDIR og KDI.
- Hellevik, Vårin (2001): Bruk av isolasjon i norske fengsler. Stensilserie nr. 84/2001. Oslo: Jussbuss.
- Hellevik, Ottar (2002): Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. 7. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- HOD m.fl. (Helse- og omsorgsdepartementet m.fl.) (2005-2009): Handlingsplan for fysisk aktivitet 2005-2009: Sammen for fysisk aktivitet.
- Hoel, Sigrid (2013): «Voksenbarnehage» Elleve kvinnelige innsattes perspektiver på aktivitetsplikten i de tre kvinnefengslene i Norge. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Masteroppgave.
- Horn, Thomas (2017): Fullstendig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse. Rettspolitiske vurderinger. Bergen: Fagbokforlaget.

- JD (Justis- og beredskapsdepartementet) (2014): Kongelig resolusjon av 20. juni 2014. Kunngjøring av Stortingets vedtak 27. mai 2014 om redigert versjon av Grunnloven kapittel E og F som følge av vedtatte grunnlovsforslag om menneskerettigheter. Oslo: Justisdepartementet.
- Jewkes, Yvonne (2008): «The role of the Internet in the twenty-first-century prison: insecure technologies in secure spaces». I: Aas, Katja Franko m.fl (ed). Technologies of Insecurity. The surveillance of everyday life. London: Routledge-Cavendish.
- JURK (Juridisk rådgivning for kvinner) (2005): Kvinners soningsforhold. En fengselsundersøkelse gjennomført av Juridisk rådgivning for kvinner JURK. Oslo: JURK.
- Jussbuss (2018): 'Fengselsrett' <<https://foreninger.uio.no/jussbuss/Saksomr%C3%A5der/fengselsrett/>> [30.08.2018]
- KDI (Kriminalomsorgsdirektoratet) (2014): Retningslinjer for bruk av russamtale som alternativ til reaksjon etter straffegjennomføringsloven § 40. Rundskriv KDI 12/2014. Oslo: KDI.
- (2015): Likeverdige soningsforhold for kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar. Oslo: KDI
 - (2015-2018): Strategi for utvikling av kriminalomsorgens arbeidsdrift 2015-2018. Oslo: KDI.
 - (2016c): Kriminalomsorgens årsstatistikk – 2016. Oslo: KDI.
 - (2017): Strategi for kvinner i varetekt og straffegjennomføring 2017-2020. Oslo: KDI.
 - (2018a): 'Ravneberget fengsel' <<http://www.kriminalomsorgen.no/ravneberget-fengsel.5031538-242495.html>> [lesedato: 18.05.2018]
 - (2018b): 'Finn fengsel' <<http://www.kriminalomsorgen.no/finn-fengsel.237612.no.html>> [lesedato: 18.05.2018]
 - (2018c): 'Ny metode for å hindre tilbakefall' <<http://www.kriminalomsorgen.no/ny-metode-for-aa-hindre-tilbakefall.5090716-237613.html>> [lesedato: 01.09.2018]
 - (2018d): 'Arbeidsdrift og aktivitetstilbud' <<http://www.kriminalomsorgen.no/arbeidsdrift-og-aktivitetstilbud.237884.no.html>> [lesedato: 20.02.2018]
 - (2018e): 'Rusmestringsenheter' <<http://www.kriminalomsorgen.no/rusmestringsenheter.253069.no.html>> [lesedato: 24.04.2018]
- Knoff, Richard H (1983): «Fengselet i fengselet. Skadevirkning av isolering – i laboratorier og fengsel.» Tidsskrift for kriminalomsorg 27 (3):119-123.
- KRUS (Kriminalomsorgens utdanningscenter) (2015): Utenlandske statsborgere i kriminalomsorgen. Håndbok for ansatte. Lillestrøm: KRUS.
- KSF (Kriminalomsorgens sentrale forvaltning) (2012): Kriminalomsorgens kapaistetsplan med enhetsstruktur for fengsler og friomsorgskontorer. Lillestrøm: KSF.
- LDO (Likestillings- og diskrimineringsombudet) (2015): Sak 14/825.
- (2017): Innsatt og utsatt. Rapport om soningsforholdene til utsatte grupper i fengsel. Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet.
- Lien, Lise og Terje Olsen (2008): Like sikkert som snø: arbeidskvalifisering som del av soning. Bodø: Nordlandforskning.

- Manger, Terje m.fl. (2016): Norske innsette: Utdanningsmotivasjon og hinder for utdanning i fengsel. Rapport 1/2016. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Norges domstoler (2018): 'Varetektsfengsling' <<https://www.domstol.no/no/Straffesak/Sakstyper/Varetektsfengsling/>> [lesedato: 15.04.2018]
- NI (Nasjonal institusjon for menneskerettigheter) (2012): Temarapport. Bruk av isolasjon i fengsel. Norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv. Norsk senter for menneskerettigheter. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Personvernloven. Lov av 14. april 2000 nr. 31 om behandling av personopplysninger.
- Proposisjon 161 L (2015-2016). Endringer i barnelova mv. (Likestilt foreldreskap). Oslo: Det kongelige barne- og likestillingsdepartementet.
- Retningslinjene til straffegjennomføringsloven og til forskrift om loven. Oppdatert februar 2018.
- Revoll, Mathias Killengreen (2015): Innsattes levekår 2014. Før, under og etter soning. Rapport 2015/47. Oslo: Statistisk sentralbyrå (SSB).
- Rua, Marte (2012): Hva gjør fengselsleger? En institusjonell etnografi om isolasjon og helse. Bokserien nr. 1/2012. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi.
- Rundskriv (2002): Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet. Rundskriv 6. juni 2002. Oslo: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.
- Rundskriv (2006): Særregler for besøk i besøksleilighet. Rundskriv 20. januar 2006. Oslo: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning
- Rundskriv (2013): Rammebetingelser for drift av rusmestringsenheter i fengsel. Samarbeid mellom kriminalomsorgen, spesialisthelsetjenesten og kommunehelsetjenesten. Rundskriv 4. oktober 2013. Oslo: Justisdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet.
- Røthing, Åse og Stine Helena Bang Svendsen (2011): «Sexuality in Norwegian textbooks: constructing and controlling ethnic borders?» *Ethnic and Racial Studies* 34 (11):1953-1973.
- Sandvik, Anne Berit (2003): Hva passer for kvinner? Undervisning for kvinnelige fanger i fire norske fengsler. Rapport 1/2003. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Skarðhamar, Torbjørn (2002): Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Hovedfagsoppgave.
- Skogen, Jens Christoffer (2014): 'Tidlig debut av rusbruk, rusproblemer og mental helse hos ungdom' <<http://www.forebygging.no/Artikler/2014-2012/Tidlig-debut-av-rusbruk-rusproblemer-og-mental-helse-hos-ungdom/>> [lesedato: 14.03.2018]
- Smith, Peter Scharff m.fl. (2013): «Isolasjon i skandinaviske fengsler. Skandinavisk praksis og etableringen av et skandinavisk isolasjonsnettverk.» *Kritisk Juss* 39 (3-4) s. 170-191.
- SOM (Sivilombudsmannen) (2014): Besøksrapport fra Tromsø fengsel, 10.-12. september 2014. Oslo: Sivilombudsmannen.
- (2016a): Besøksrapport fra Bredtveit fengsel, 15.-16. mars 2016. Oslo: Sivilombudsmannen.
- (2016b): Kvinner i fengsel. En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge. Oslo: Sivilombudsmannen.

- (2016c): Besøksrapport fra Stavanger fengsel, 16.-18. august 2016. Oslo: Sivilombudsmannen.
- Språkrådet (2018): 'Hva er klarspråk?' <<https://www.sprakradet.no/Klarsprak/skrivehjelp/Materiell/klar-men-aldri-ferdig/1/>> [lesedato: 26.10.2018]
- SSB (Statistisk sentralbyrå) (2017a): 'Sosiale forhold og kriminalitet' <<https://www.ssb.no/statbank/list/fengsling>> [lesedato: 16.10.2018]
- (2017b): 'Innsatte, etter fengslingstype, alder, kjønn, statistikkvariabel og år' <<https://data.ssb.no/api/v0/no/table/10530/>> [lesedato: 16.05.2018]
- (2017c): 'Innsatte, etter fengslingstype, hovedlovbruddstype, kjønn, statistikkvariabel og år' <<https://www.ssb.no/statbank/table/10532/tableViewLayout1/?rxid=fcf6d796-1a1e-456b-bb6f-c9bbb78090e1>> [lesedato: 16.05.2018]
- (2017d): 'Befolkningens utdanningsnivå' <<https://www.ssb.no/utniv/>> [lesedato: 20.04.2018]
- St.meld. nr. 27 (2004-2005): Om opplæring innenfor kriminalomsorgen. «Enda en vår». Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.
- St.meld. nr. 37 (2007-2008): Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding). Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Straffegjennomføringsforskriften. Forskrift nr. 183 av 22. februar 2002 om straffegjennomføring.
- Straffegjennomføringsloven. Lov nr. 21 av 18. mai 2001 om gjennomføring av straff mv.
- Straffeprosessloven. Lov nr. 25 av 22. mai 1981 om rettergangsmåten i straffesaker.
- Thorsrud, Ida (2012): JURKs fengselsundersøkelse. En kartlegging av kvinners soningsforhold i 2010/2011. Rapport nr. 62 (2012). Oslo: JURK.
- UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) (2004): Substance abuse treatment and care for women: case studies and lessons learned. Wien: UNODC.
- (2014): Handbook on Women and Imprisonment. 2. utgave. Criminal Justice Handbook Series. Wien: UNODC.
- Utdanning.no (2018): 'Vg1 Teknikk og industriell produksjon' <<https://utdanning.no/utdanning/vgs/TPTIP1---->> [lesedato: 14.02.2018].
- Vegheim, Berit (1995): Kvinners møte med straffeapparatet, del II. Det uforutsigbare systemet og det sårbare fellesskapet. K-serien nr. 1/1995. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi.
- Vige, Åshild Marie (2018a): «I navnet, men ikke i gavnet». Idealer om straffegjennomføring og kvinners erfaringer med å sone i norske fengsler. Oslo: Universitetet i Oslo, Det juridiske fakultet. Masteroppgave.
- Vige, Åshild Marie (2018b): «I navnet, men ikke i gavnet. Idealer om straffegjennomføring og kvinners erfaringer med å sone i norske fengsler». Kvinnerettslig skriftserie nr. 102/2018.
- Vold Hansen, Gunnar m.fl. (2013): «Pappa i fengsel – hvordan ivaretas familien?». Norges barnevern 90 (4):184-195.
- Ødegård, Einar. «Narkotika- og alkoholproblemer blant innsatte i norske fengsler». Nordisk alkohol- og narkotikatidsskrift. 25 (3):169-185.

JURK – Juridisk rådgivning for kvinner

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) tilbyr gratis, tilpasset hjelp til selvhjelp for alle som definerer seg som kvinner. Vi tilbyr rettshjelp i hele Norge gjennom rettighetsinformasjon, rettspåvirkning og bistand i konkrete saker.

JURK drives av viderekommende jusstudenter og vi skal bidra til at alle kvinner er bevisst sin rettsstilling, og at likestilling praktiseres.

Hvis du har et juridisk spørsmål som omhandler barn, familie, arv, arbeid, diskriminering, trygd, bolig, utlendingssaker, gjeld, vold og fengsel kan du kontakte oss.

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)

Skippergata 23, 0154 Oslo

tlf: 22 84 29 50

www.jurk.no